

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

71. (XIX/1.) szám

2023

SZERZŐK

Bácskay Károly
Békefy Lajos
Bodnár Dániel
Cs. Varga István
Finta Éva
Hevesi Attila
Illés György
Kaptay György
Keller Péter

Keresztesné Várhelyi Ilona
Kölcsey Ferenc
Loboczky János
Petrőczy Éva
Platthy Iván
Rózsa Tibor
Sallai János
Sáry Pál
Várhelyi Krisztina

Tartalomjegyzék

• IRODALOM •

KÖLCSEY FERENC: (1790–1838): Parainesis Kölcsey Kálmánhoz (3)

PETRŐCZY ÉVA: Plakátmagányban ázó éjjelek (7)

• ÉVFORDULÓK, ÜNNEPEK, ESEMÉNYEK •

LEGYÉL A BÉKE KÖVETE! (8)

VÁRHEGYI KRISZTINA: Miskolci Ars Sacra Fesztivál

2023. szeptember 16–24. (10)

KERESZTESNÉ VÁRHELYI ILONA: Kölcsey istenképének fejlődése – Himnusz (13)

RÓZSA TIBOR: „Megbűnhődte már e nép ...” (19)

BÉKEFY LAJOS: A nagyváradi Biblia-csodáról (22)

KELLER PÉTER: Gárdonyi Géza és az egri római katolikus atyák kapcsolata (24)

• EGYHÁZAK, TEOLÓGIÁK, HITVALLÁSOK •

BÁCSKAI KÁROLY: A jézusi örökség nyomában (35)

• EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELEM •

KOVÁCS ISTVÁN: Néhány szó az egyházaknak
adott államsegélyekről (37)

SALLAI JÁNOS: Határokról visszatekintve (40)

LOBOCZKY JÁNOS: Reflexiók Karácsony Sándor
nevelésfilozófiájához (49)

• EGYHÁZAK ÉS TÁRSADALOM •

A Miskolci Akadémiai Bizottság elnöke a MAB illemkódexéről (58)

SÁRY PÁL: Észrevételek Kaptay György „tudományos illemkódex”-éhez (61)

A közoktatás és az egyházak finanszírozásának aktuális kérdései (65)

• EGYHÁZAK ÉS KULTÚRA •

BODNÁR DÁNIEL: Kölcsey eljutott az isten- és emberszeretet magaslataira (72)

HEVESI ATTILA: Vázlatos kör- és kórkép tömegtájékoztatási
„anya”-nyelvünkről (77)

ILLÉS GYÖRGY: Illyés Gyulánál Tihanyban (81)

FINTA ÉVA: Média és médiumok (84)

• KÖNYVISMERTETÉS •

A Miskolci Evangélikus Egyházközség 1945–1997 közötti története (88)

Csereháti pasztorálszociográfia (93)

KÖLCSEY FERENC

Parainesis Kölcsey Kálmánhoz

Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott; s érzeményit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyta: oly kincset gyűjthetett magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálatot nyújt lelkének. Sok szépet írnak a bölcsek, s gyakran a nem éppen bölcsek is; gazdag forrást nyitának fel, honnan jó sorsban intést, balban vigasztalást, mindkettőben magasbra emelkedést, szív és észnemesülést meríthetünk; de azok is csak úgy hatnak reánk, ha érzés és gondolkodás által sajátunkká tevők, ha saját magunkban kiforrva lényünkhez kapcsolódtak, mint esti szélhez a virágillat, melyben megfürdött.

...Alig van ember, kinek keblében a jó és szép magvai természettől hintve ne lennének; s ki szerencsés vala mívelt emberek közt születni; ki már gyermekéveiben azon magvakat maga körül teljes virágzásra fejtvé láthatja: mi könnyű annak önkeble mozdatatit s mások példáikat követve, magának az erkölcsiség legtisztább kívánatai felől való ismeretet szerezni? Ha a jelenlét nem szólna is, a nemzetek évkönyvei telvék szívragadó példányokkal; s bár többnyire gonosz, gyakran éppen borzasztó alakokkal vétetnek körül: ezek nem szolgálnak egyébre, hanem hogy amazokat még inkább tündököltessék.

... Imádd az istenséget! Ez legelső rendszabás Pythagoras^{*} aranyverseiben; s úgy hiszem, méltán. Semmi sincs, ami az emberi szívet annyira felemelhetné, következőleg az élet mindennapi jeleneiben s a szenvedélyek és indulatok örök ostromában hozzáragadt szennytől annyira megtisztíthatná: mint az istenség nagy gondolatával foglalatoskodás. Akármerre veted e temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenfelől egy végetlenül bölcs, nagy és jó, de egyszersmind megfoghatatlan lény jelenségei sugárzanak feléd. A legmesszebb s legközelebb, legnagyobb és legparányibb alakban, egyenként és egyetemen, lehetetlen célra sietést és célra jutást, származatban és enyészetben örök fenntartási rendszert nem látnod. És ezen egység a milliom különbözleiségben; e szakadatlan lánc a legnagyobbtól a legkisebbig; ugyanazon anyagok oly végetlenül változó, oly végetlenül sokféleképpen alakuló vegyülete, e temérdek hatás és visszahatás közt fennálló egyetemi nyugalom; e képzeletet meghaladó terjedtség és szám: oly tekintetek, mik az érző s gondolkodó embert ellenállhatatlanul magasb körbe vonják fel. S ha mindezek s az ilyenek szemlélete által a hatalom és értelem temérdek összehatásának ideája lelkedben fellobbant, s ha e fellobbanás fénye tisztán állítja elődbe annak tudását, hogy mindent, ami vagy, amivé lehetsz, mindent, amit

gondolsz, érzesz, akarsz, cselekszel és éldellessz, szóval egész lényedet, fenntartásod s tökéletesülésed minden eszközeit egyedül e hatalmi és értelmi összehatásnak köszönheted: akkor fog kebeledben felébredni a csudálat, tisztelet és hála legmélyebb érzeteinek azon kimagyarázhatatlan vegyülete, mit emberi nyelven imádásnak mondanak. Ez az, ami az előttünk lebegő idea végetlenségét saját kicsinységünk ellentétében támasztja fel; és mégsem alacsonyít le. Mert minden érzemény, mely bennünk szokatlan emelkedésre hág, lelkeinknek felsőbb erőket kölcsönöz; s nem sülyyedésben érezzük magunkat, hanem közeledésben a nevezhetlenhez, ki felé kebleinknek oly fejthetetlen sejdítései vonzanak.

...Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férjfkor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kívántatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk. Ezreket fogsz láthatni, kik ajkaikon hordozzák a szent nevet; kik magasztalva említnek mindent, ami a honi föld határain belől található; kik büszkén tekintenek az idegenre, s hátát mondanak az égnek, mely őket magyaroknak születni engedé: s véled-e, hogy ezeknek szíveik szeretettel buzognak a haza iránt? Véled-e, hogy ezen hazaszeretet az, mely a rények koszorújában olthatatlan fénnel ragyog, s a történet évkönyveiben tisztelő bámulattal említetik?

...Tudományt a munkás étellel egybekötni: ez a feladás, mire a köztársaság férjfiának törekednie kell. Tiszteletet érdemel a tudós is, ki négy fal közt halványulva a múltvilág emlékeivel kizárólag társalkodik: de a jelenkorra hatni kívánó polgárnak más pályán kell indulnia. Magányos ismereteket szerezni, hogy azok a sokaságra által plántálva közkinccsé váljanak; világos ideákból fáklyát gyűjtani, melynél az együttélők előítéleteik setéségéből kiléphessenek, régi és új, idegen és saját tapasztalást egyesíteni, hogy a néptömeg előtt vezérelv gyanánt ragyogjanak; szóval minden ismeretet a kor szükségére s kívánataira, a jelenlét nemesítésére s a jövő előkészítésére fordítani s a tehetségig életbe hozni: ezt kívánom én mindazoktól, kik a közdolgokban forgandók.

...Eljön az idő, s társaid körében neked is fel kell állanod, s a köztanácskozásokban élőlávával részt venni; s érzeni fogod, miképpen az ékesszólás, s mindaz, ami erre megkívántatik, oly szükség, mi nélkül közdolgokban részt vevő polgár közvetlen nem hat. Ez okon már az ifjúság küszöbén ismerkedjél hazánk dolgaival, állásával, törvényeivel s történeteivel; s ismerkedjél mindazon tudományokkal, miket az emberi elme régiebb és újabb korban a nemzetek kormányzására s boldogabbá tételére feltalált.

...Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! – mert haza, nemzet és nyelv, három egymástól válthatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más mivelt népek nyelvét is, s főképp ama kettőt, melyen Plutarch a nemzetek két legnagyobbikának hőseit rajzolja, s

Tacitus a római zsarnok tetteit a történet évkönyveibe való színekkel nyomá be; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig tehetségig művelni kötelesség.

...Minden ismeret kútfeje a tapasztalás. Nem elég tudni: Athenében s Rómában, Angliában vagy Amerikában mi és miképpen volt vagy van? Ugyanazon idea különböző fejekben, különböző helyben, korban és környületben, különböző fogannattal, munkálhat. Tapasztaláson épült vizsgálat fog megtanítani; hol a hiány? Hol a tennivaló? S mi a különféle eszközök közt választásra érdemes? Fordíts a népek kifejlése történeteikre mély figyelmet. Egész nép, mint egyes ember születhetett s nevelkedhetett oly meghatározó körülmények közt, melyek neki bizonyos véralkatot, karaktert, hajlandóságokat, szeszélyt és szenvedelmet természetébe öntöttek. Ez adatok szerint kell őt a kifejlés lépcsőin nyomról nyomra kísérni; s ha e nyomról nyomra kísérést elhibáztad, s az állást, melyre előrement adatainál fogva jutnia kellett, tisztán ki nem láthattad: botlásokat teszesz, miket a világ minden teóriái jóvá nem változtatnak. Úgy jársz, mint az orvos, ki minden növénynevet tudott, de növényt egyet sem ismert; ki a nyavalyák egész lajstromát ujjain elszámlálta, de betegének baját ki nem találhatta.

...Tapasztalás, tanulás, figyelem és gondolkozás: négy eszköz, minek szorgalmas használata által az ítélet napról napra erősödik. Ezt is, mint a lélek és test minden más tehetségeit szakadatlan gyakorlás fejleszti és neveli; s e gyakorlás az út, akaratod erejét is óránként öregbíteni. Puhálkodás, indulat és szenvedelem sugallatit meggyőzni nem lehetetlen; jót, szépet, nagyot és nemest tenni természetes óhajlás; s ama meggyőzést mennél gyakrabban viszed véghez, s emez óhajlást mennél sűrűbben változtatod gyors tette: annál nagyobb leend akaratod hatalma. Indulat és szenvedély által vezetett ember akarata is lehet erős, lehet rohanó hatalmú; de nem tiszta s nem szabad. Annak, ki egykorúira jótékony befolyással kíván hatni, rénnel és nyugalommal tölt keblet kell bírnia. Indulat és szenvedély vadsága csak forrásban nyugtalankodó sokaságra munkál, s annak vétkeibe vegyülvén, vészt és pusztulást hoz; s mivel az emberiség saját fenntartását szem előtt egészen soha el nem téveszti: ily vész és pusztulat jelenetei sokáig nem tarthatnak. Az erény nyugalmaival párosult akarat az, mely szelíd hatalommal munkálva, állítja elő a jót, s hárítja el a gonoszat.

...Örömedben és keserveid közt szünetlen szeretettel viseltessél az emberiséghez, melynek kebeléből az erény magvai még soha ki nem száradtak. Szakasról szakaszra jönnek idők, midőn nagy kiterjedésű rendbomlások állanak elő; s azt vélnéd, olyankor a gonoszság fékei mind széjjelszakítvák. Nézd keresztül az évkönyveket, s valld meg: ha az erénynek emberi erőt felülhaladni látszó jelenetei nem ilyenkor tűnnek-e fel legsűrűbben? Mennél fenyegetőbb állást vesz a rossz, annál szorosb kapcsolatba teszik a jók egymással magokat; s közöttök az emberiség annál tisztább világításban mutatkozik.

Fáradj a hazáért s ne tenmagadért; így nem leszen okod panaszkodni. Ki magáért fárad, gyakran csalatkozik; ki lelke erejét hazájának szenteli, annak tettei előbb-utóbb sikerrel koronáztatnak meg; s a siker felől az emberiség elismert haladása biztosít.

Tenn erődre támaszkodjál; szerencsétől, ha mit nyújt, fogadd el, de ne várj semmit is. Az élet szebb ajándéka istennek, mintsem kockajáték gyanánt folytassuk. Nem csüggedő erőnek gyakran a sors maga is engedni látszik; azért a szerencse hatalmát ismerd meg ugyan, de általa sem kormányoztatni, sem elrettenteni magadat ne engedd.

...Idő a nagy mester! Ez egy generációt természet rende szerént eltemet, s a következőben eléri célját. Ki tud várni, az sokat tud; s nemcsak tud sokat, de tehet, s tenni fog sokat. A bölcs késő öregségében is elülteti a fát, noha hasznával maga nem élhet; de érti, miképpen az rendes időre megnő, s unokáját gyümölcscsel enyhíti. Ő tudja, miért kell várni; s ki várás után sok jót nyert, az munkálni a jövő korért sem rest.

...Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek; s minden rész az egészért lévén alkotva: azért kell munkálnia is. Ki saját jóllétét egyetlen fő cél gyanánt űzi, nevetségessé teszi magát minden gondolkozó fej előtt. Az emberiség, mint az óceán, melynek ezredeikig, miriádokig tartó élet rendelteték: egy ember, mint egy buborék, mely támad, ide s tova hanyatlik, s pillantat múlva széjjelpattan, a megmérhetlen tömegben eltűnendő.

Ez ellentétben vigasztaló gondolat fekszik. Mert saját kicsiny voltunk érzete az egész nagyságára vetett tekintet által magasztaltatik fel; s egyszersmind a kétségbeesés keserítő gyötrelmeit szenvedések közepette is elkerülhetjük. Ugyanis, bár minden küzdéseink mellett magunk számára jobb napokat nem vívhatánk ki: de tisztán érezve, hogy emberi rendeltetésünk fő célja nem is ez vala, nem nézünk átokkal vissza a pályára, mely ha nekünk töviset hozott is, nemünknek most vagy jövőendőben virágot és gyümölcsöt teremhet.

Most pedig, szeretett gyermek, isten veled! Most még a gyermekkor bájos álmai kebeledhez gondot férni nem engednek; de eljön egyszer az idő, s a tapasztalás égető nappala téged is felébreszt. Ha majd e felébredés kínos óráiban e lapokat előveended, jusson emlékezetedbe: miképpen a felébredés kínos órájának gyötrelmeit én is teljes mértékben szenvedtem; azonban szerelmemet az emberiség s bizodalmomat az örök sors iránt híven megőrizni törekvém; s hidd el nekem, ki e kettőt bírja, az füstbe ment remények után sem fog vigasztalás nélkül maradni.

(A mű egésze a Magyar Elektronikus Könyvtár mek.oszk.hu internetes oldalán olvasható)

PETRŐCZY ÉVA

„Plakátmagányban ázó éjjelek”

Pilinszky János halk intelme

„Plakátmagányban ázó éjjelek...”
Félreértettebb sor bizony
csak kevés született.

Mert legarkangyalibb
poétánk ma
nem önmagát siratja itt,
nem panaszkodik.

Hanem értünk küzd vele,
akik utána jöttünk,
halk szóval bár,
de minden rímhez,
metrumhoz, képekhez láncolt
elmét és szívet intve int:
ekecselhet bárki magának
rengeteg színes, hangos,
néha egyenesen lángos-
és verejtékszagú plakátot,

feje búbjáig érhet a vásári,
monoton self-fashioning,
(hidd el, nem áldás az, de átok!)

aki folyvást magát színezegeti,
nem hagy az időt a szárnyaláshoz.

Mint egy tömör, vers-zarándok
sokaságnak szánt útmutató,
úgy maradt ránk e három Pilinszky-szó.

LEGYÉL A BÉKE KÖVETE!

JELENTKEZZ VERSMONDÓ VERSENYRE, A CÍMBEN MEGADOTT TÉMAJÚ KÖLTEMÉNNYEL!

A Miskolci Versünnep, hagyományteremtő szándékkal,
a 2021-es, 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszushoz
kapcsolódóan szerveződött.

A világesemény szellemiségét követve, az idén is rendezük
versmondó versenyt:

Legyél a béke követe! címmel.

NEVEZÉSI HATÁRIDŐ:

- 2023. szeptember 16-ig, e-mail cím: 56.rita@gmail.com
varhelyikrisztina@hotmail.com
- Elődöntő időpontja szeptember 30. péntek (*Értékelés október 15.*)
- Döntő és gála 2023. október 29. szombat (*a későbbi részletes program szerint*)

Helyszín: Magyar Tudományos Akadémia MAB székház,
Miskolc, Erzsébet tér 3.

JELENTKEZÉS FELTÉTELEI

- Kötelező vers - A Szeretet himnusza Szent Pál apostol levele
a Korinthusiakhoz (1Korinthus 13) *Az általános iskolások részletet
mondhatnak. Több változata ismert!*
- Szabadon választott vers - a címben megadott témakörben,
maximum 3 perc terjedelemben.
- Jelentkezési lap benyújtása, a szülő vagy törvényes gondviselője
beleegyező nyilatkozatával.
- Jelentkezési lap letölthető eltetolelek.hu Web oldalról.
- Korcsoportok:
10-14 éves korcsoport
15-19 éves korcsoport

RÉSZTVEVŐK KÖRE:

- Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén lakók, vagy hozzájuk kötődő fiatalok és Erdélyből és Felvidékről meghívott versmondó csoportok
- 10. életévüket betöltött diákok, két korcsoportban

VERSENY LEBONYOLÍTÁSA: 2 FORDULÓ

- **Elődöntő:** A határon túli versmondók elődöntőjét helyben rendezik.
- **Döntő:** a Miskolci környékéről jelentkezők elődöntőjét Miskolcon tartjuk, döntőbe korcsoportonként 10-10 helyezett kerülhet.

DÍJAZÁS MINDKÉT KATEGÓRIÁBAN

- a döntőbe jutottak **Szeretet-oklevél**-díjazásban részesülnek
- az értékelés szerinti legjobb 5-5 versenyző **könyvjutalomban** és más ajándékban is részesül
- Az 1-3 helyezett, mindkét korcsoportban, **pénzjutalomban** is részesül
- A távolsági utazási költséghez, hozzájárulást biztosít az Élteső Lélek Alapítvány

SZERVEZŐK:

Élteső Lélek Alapítvány, Miskolci Versbarátok Köre,
Keresztény Értelmiségiek Szövetsége Miskolci Csoportja,
Mindszenti Kolping Család, Szent István Katolikus Rádió

**Magyarországon 1938 májusában zajlott
a 34. Eucharisztikus Világkongresszus, majd két éve,
2021. szeptemberben, másodízben is hazánk adott otthont
az óriási horderejű eseménynek,
melynek fellobbant lángját szeretnénk tovább adni.**

Kérjünk a tanárokat, szülőket, buzdítsák diákjaikat, gyermekeiket,
hogy vegyenek részt a versenyen és segítsék őket a mű kiválasztásában,
valamint a versenyre való felkészülésükben!

Ezzel adhatjuk tovább azt az Istentől eredő értéket, amihez
minden embernek joga van!

KAPCSOLATTARTÓ ÉS TOVÁBBI INFORMÁCIÓK:

dr. Hortai Rita 56.rita@gmail.com +36-30-2495637

Miskolci Ars Sacra Fesztivál

2023. szeptember 16–24.

Értékválsággal küzdő világunkban nem is gondolnánk, hogy mennyi jó szándék, érdeklődés, lelkesedés szunnyad az emberekben a szépség, a jóság és a szakralitás iránt.

2003-ban II. János Pál pápa az *Ecclesia in Europa* című pástörlevélében megújulásra hívta Európa nagyvárosait, hogy új lendülettel, a jelenkor kihívásainak megfelelően mutassák be hitünk gazdagságát a világnak. Párizs, Bécs, Lisszabon és Brüsszel után Erdő Péter bíboros kezdeményezésére született meg a Budapesti Városmisszió, belőle pedig az Ars Sacra Fesztivál. Célja: felszínre hozni az európai kultúra zsidó-keresztény gyökereit, a kultúra mélyén nyugvó szakralitást a művészet majd minden ágában, elősegítve a lelkek felemelkedését és spirituális egységét. Így 2007 óta minden év szeptemberének harmadik hetén, a Kulturális Örökség napjával egy időben rendezik meg az Ars Sacra Fesztivált, annak kísérőrendezvényeivel, a Nyitott Templomok Napjával, valamint 2016 óta az Ars Sacra Filmfesztivállal együtt. A Budapestről indult kezdeményezés országossá lett, amit immár a határokon átvélve próbálnak egyre nagyobb körben hirdetni, folyvást erősítve a valódi értékek iránti igényt. A fesztivál mára nem csak országos, de nemzetközi méreteket is öltött. Idén Miskolc város önálló programsorozattal csatlakozik a rendezvénysorozathoz. Két évvel ezelőtt, az Éltető Lélek Alapítvány égisze alatt már kísérleteztünk Miskolcon az országos Ars Sacra programokhoz való csatlakozással, először kisebb, majd lelkes alkotók közreműködésével – és az érdeklődésre tekintettel – nagyobb szabású, 200 főt is számláló rendezvényekkel.

Az idei országos XVIII. Ars Sacra Fesztivál mottója: „Keresd a békét!” (Zsolt 34,15), amelyhez mi is a fesztivál alapszíneit (fehér alapon piros) használjuk, így az egységes megjelenés minden érdeklődő számára felismerhetővé teszi a rendezvényt.

Az Éltető Lélek Alapítvány 1995-ös alapítása óta – az alapító Kartal Ernő atya hagyományaira építve – a keresztény értékeket közvetítő programjainkban, könyveinkben, kiadványainkban. Ugyanakkor elkötelezett a miskolci művészi értékek bemutatásában is. Így mindezt egyesítve az Éltető Lélek Alapítvány 10 civil szervezettel, miskolci művészekkel, áldozatot vállaló magánszemélyekkel, egyházi felekezetekkel, intézményekkel és Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatával együttműködve idén megszervezi a MISKOLCI ARS SACRA FESZTIVÁLT 2023. szeptember 16.–24. között, az országos rendezvénnyel azonos időben. Kiváló miskolci művészek és szervezetek az előzetes elképzelések kidolgozásához színvonalas programokkal, remek ötletekkel, sok innovációval kapcsolódtak. Jelenleg, mintegy 40 program szerepel az előzetes tervekben. Ízelítőül: A fesztivált megelőző napon „Zarándoklat a békéért” címmel gyalogos zarándoklat indul több miskolci egyházközségből (Diósgyőrből, Tapolcáról) és más egyházi és köztéri helyszínekről, amelyet közös istentisztelet zár.

A fesztivál mottójával összhangban zeneszerzői felhívást tettünk közzé, amelyben egyházi kórusok és dicsőítő együttesek által előadandó, az egyetemes béke vágyát kifejező, hangszerekkel kísért vokális zeneművek alkotására buzdítjuk a helyi és miskolci kötődésű alkotókat. A felhívás célja a XVIII. Ars Sacra Fesztivál miskolci programso-rozatának mottóját a hagyományos egyházi zenék és a dicsőítő együttesek képviselte zenék stílusában hallhatóvá tenni. A felhívással nem csak a helyi – több mint egy évszázados múltra visszatekintő – kóruskultúra ápolásához kívánunk lehetőséget teremteni, de a helyi alkotóművészek által létrehozandó új alkotások megszületését is szeretnénk elősegíteni. Akárcsak a fiatalok körében kedvelt dicsőítő énekek reperto-árját saját maguk szerezte darabokkal bővíteni, ebbéli alkotómunkájukon keresztül pedig saját hitéletüket szeretnénk gazdagítani, elmélyíteni. A zeneművek elbírálására májusban kerül sor, amelyet a zeneműveket előadó kórusok, együttesek vezetői vá-lasztanak ki, előadásukra a fesztivál zárórendezvényén kerül sor.

A fesztivál zenei programjainak koordinálását Regös Zsolt (Veczán-Kartal és Pri-ma-díjas zenei vezető), Gergely Péter Pál (Pro Urbe díjas tanár-karnagy) és Flach Antal (Nívó- és Pro Museo-díjas, MMA művészeti ösztöndíjas művésztanár) végzi. A fesztiválnak saját szignálja is lesz, amelyet Nagy Nándor, a Miskolci Nemzeti Színház zeneszerzője komponál. Regös Zsolt külön meglepetéssel is szolgál majd az érdeklő-dőknek egy újabb villámcsöddület (flashmob) formájában, a városi egyházi gimnáziumok kórusainak részvételével.

Rövidesen az iskolák, egyházi hittan csoportok és más érdeklődők körében rajzpá-lyázatot hirdetünk – szintén a fesztivál jelmondatához igazodva –, az alkotásokból pedig Máger Ágnes miskolci díszpolgár-festőművész irányításával kiállítást szerve-zünk. A fesztivál ideje alatt a Miskolci Herman Ottó Múzeummal együttműködve miskolci festőművészek alkotói pályázatából szintén Máger Ágnes rendez kiállítást és egy kirándulás keretében megtekintjük a festőművész ináncsi templomban található freskóit.

A fesztivál 9 napja alatt hallhatnak még irodalmi esteket dr. Hortai Rita és a Mis-kolci Versbarátok, valamint Kardos Katalin és az Élterő Lélek Irodalmi Kör közre-működésével, továbbá filmvetítések, zenés-irodalmi előadásokkal kísért műemlék- és templombemutatók, építészeti, képzőművészeti kiállítások is részei a programterv-nek.

Kiemelt komolyzenei, előadóművészi programjaink is joggal számíthatnak nagy ér-deklődésre: legyen szó a nemzetközi hírnévvel is bíró, a Miskolci Új Zenei Műhelyt megalapító és azt nagy sikerrel vezető Selmeczi György (Kossuth-díjas zeneszerző) szerzői estjéről tanítványa, Ács Gyula szerzői közreműködésével a Zenepalotában, vagy Szabó Balázs Junior Prima- és Miskolci Múza díjas orgonaművész koncertjéről a Miskolci Belvárosi Református templomban.

Remélhetőleg a hétvégi napokon minden korcsoport számára – gyermekek, fiatalok, idősek részére – igazi fesztiválhangulat alakul majd ki. A Szent István téren fel-állított színpadon dicsőítő zenekarok, kórusok, tanúságtévők és a műfajban elismert előadók lépnek fel folyamatosan, köztük a közkedvelt Kiss István Csibész „Hallom

a hangodat” keresztény pop műsorával, valamint a The Sign, országos ismertségű, miskolci kötődésű fiatalokból álló együttes Czinke Mátéval.

Az idén harmadik alkalommal kerül megrendezésre a Miskolci Versmondó verseny dr. Hortai Rita szervezésében, ami mindig is nagy sikert aratott. Fábry Kornél atya, Dragonits Márta, Kubik Anna, Petrás Mária, Zsuffa Tünde védnöki és zsűri testülete mutatja azt a színvonalat, amelyet a versmondó verseny képvisel. Az „Isten a szeretet” versmondó verseny gála műsora remélhetőleg szintén jelentős érdeklődés mellett zajlik majd.

A Miskolci Ars Sacra Fesztivál zárórendezvényén szintén hangsúlyos szerepet kapnak a zenei produkciók: többek között a már említett szignál, a felhívásra beküldött zeneművek ősbemutatója, valamint az egész fesztivált lezáró oratórikus produkció, Liszt Ferenc: Esztergomi miséje Agnus Dei tételének előadása a városi kórusok közreműködésével, amelyhez szeretnénk megnyerni a karitatív szolgálatban gyakran jeleskedő Miskolci Szimfonikus Zenekart egy helyi kötődésű fiatal karmester vezetésével.

A részletes programról folyamatosan, az Élető Lélek Alapítvány weboldalán, facebook-hírlevelekben, valamint a médiumokon keresztül tájékoztatjuk az érdeklődőket.

Itt szeretnénk előre is köszönetet mondani azon közreműködőknek, művészeknek, támogatóinknak, a szervezésben résztvevőknek és a csatlakozó civil szervezeteknek, akik nélkül e nagyreményű programsorozatnak még a tervezésig sem juthattunk volna el.

Kölcsey istenképének fejlődése – Himnusz

2023. január 22-én 200 éves Kölcsey *Hymnus*ának tisztázott kézírata. Ez az évforduló további lendületet ad nemzeti imádságunk mélyebb megismeréséhez. Az ezredforduló táján Csoóri Sándor a Kölcsey Társaság díjának átvétele alkalmából a szatmárcsekei református templom szószékéről osztotta meg a jelenlévőkkel azt a döbbenetes látomástát, miszerint Kölcsey Ferenc a 1822-23 fordulóján, talán éppen szilveszter éjszakáján, csekei udvarán felnézett az égre, és az mondta: Isten, áldd meg a magyart! És ezen az éjszakán megszületett Petőfi Sándor, aki igazi áldásnak bizonyult a magyarság számára. Csoóri látomása szerint tehát a *Hymnus* fohászatát Isten meghallgatta és beteljesítette. Csoóri Sándor vízióját kiegészíthetjük még egy 200 éves évfordulóval: a *Hymnus* kéziratával szinte napra egyidős Madách Imre is, akinek életműve szintén a magyar kultúra Kölcseyéhez és Petőfiéhez mérhető csúcsteljesítménye. Ezek az egybeesések is bizonyítják, hogy a "misztikus véletlenek" az ihlető isteni Lélek szimbolikájával átjárják irodalmunkat és történelmünket.

KÖLCSEY ERKÖLCSI VILÁGRENDJE

Amint az köztudomású, nemzeti himnuszunk költőjének, a felvilágosodás eszmei talajából táplálkozó reformkori politikusnak, a földjét becsülő magyar nemesnek, a szatmári főjegyzőnek és a pozsonyi országgyűlési követnek, az igazságot kereső jogásznak és az antik ideálokon nevelkedett filozofikus hajlamú embernek alapvető világértelmezése erkölcsi alapokra épült. Ennek legismertebb bizonyossága, hogy öccsének özvegyét és árván maradt fiát, Kálmánt pártfogásába veszi, értük egyéni ambícióit is feladja. Erkölcsi beállítódását mutatja országgyűlési részvétele éppen úgy, mint majd követi megbízásának felmondása. Beszédeiben a jogtalanságok ellen, a nemzet önállóságát szolgáló közügyek érdekében, a gyengék védelmében lép fel. De életének minden más szférájában, pl. gazdasága irányításában is következetesen igyekszik kikristályosodott erkölcsi elvei szerint cselekedni, és erre tanítja unokaöccsét a Parainesis intelmeiben. Amint Szent István, ő is az egész nemzetnek szánja örökérvényű erkölcsi tanítását, de unokaöccse, Kálmán be is teljesíti ezt azáltal, hogy a szabadságharcban, Komáromnál életét áldozta a hazáért.

E kivételesen intenzív, és mai ítéleteink szerint is magasrendű, mértékadó erkölcsi szemléletének alapjait -- véleményem szerint -- Kölcsey Istenhez való viszonyában kell keresni. Ez a viszony azonban -- mint minden embernél -- Kölcseynél is hosszú és ellentmondásos belső fejlődés eredménye. Kölcsey istenképének fejlődése természe-

tesen egyetlen rövid tanulmányban akkor sem lehetséges, ha a téma feldolgozásában gazdag szakirodalomra építhetnek.¹

Kölcsey református családban született.² (A kiterjedt família lakhelyein a helyi gyülekezetek mindmáig kegyelettel őrzik azokat az úrasztali edényeket, terítöket, amelyekhez bizonyíthatóan a Kölcsey-család mecenatúrája útján jutottak.) Kölcsey Ferenc a gyermekkori gyászait³ minden bizonnyal még az átöröklött, hagyományos vallásosságával élte meg. Életének, szellemi tájékozódásának különböző korszakaiban azonban személyes istenképére rá-rávetülnek más, a keresztény istenképtől idegen képzetek is. Református debreceni iskolázásának⁴ és Kazinczynak, a fiatal költő igazi mesterének⁵ hatására a klasszikus, főként a görög mitológia, irodalom és filozófia panteisztikus istenképet alakított ki benne. *Julow Viktor* alapos elemzése szerint a Debreceni Református Kollégium ebben az időben még nem a személyes istenkapcsolatra, imádságos lelkületre, hanem valamiképpen a katolicizmus és Bécs ellen irányuló intézményes vallásosságra, kálvinista öntudatra nevelte diákjait. Még talán azt sem túlzás állítani, hogy a babonásnak, bálványimádónak tartott katolikus rítussal szemben a "kálvinista ateizmus, agnoszticizmus" is teret nyert az iskolai nevelés szemléletében.⁶

A gyermek Kölcsey családja ősi származását nagy értéként ismerte meg.⁷ Aho-
gyan ezt már *Jancsó Benedek (1885)* megállapítja, a család a honfoglalás előtti időkig visszavezeti származását, vagyis az egyik legősibb magyar családnak tekintették magukat. Őseinek – a kereszténység felvétele előtti -- pogány vallásosságát is termé-

¹ *Vajda Viktor*: Kölcsey mint morálista. Kecskemét, 1896. - *Szauder József*: Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai. Bp., 1968. - *Szauder József*: Kölcsey világnézeti válsága az ifjúkori jegyzőkönyvek tükrében. In: *Az Estve és Az Álom*. Bp., 1970. - *T. Erdélyi Ilona*: Kölcsey és a tett filozófiája. In: *A Hymnus költője*. Nyíregyháza, 1974. - *Csorba Sándor*: Kölcsey és Debrecen. Debrecen, 1982. - *Kulin Ferenc*: Kölcsey személyiségének fejlődése - lírája tükrében. In: *Közelítések a reformkorhoz*. Bp., 1986. - *Takács Péter*: A teljességre törekvő élet etikai szintézise. In: *Csorba Sándor-Takács Péter*: Kölcsey és Szatmár megye. Nyíregyháza, 1988. - *Horváth Károly*: A Hymnus és a Vanitatum Vanitas. *Literatura* 1989. 37-46. - *Csorba Sándor*: Kölcsey vallásméleti nézetei és biblikus képeinek értelmezési lehetőségei. In: *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis*, Tom.12. 51-58. Nyíregyháza, 1990. - *Németh G. Béla*: A magát formáló ember, a történelmet alakító személyiség. In: „A mag kikél” Bp.--Fehérgyarmat, 1991. 11-18. - *Csetri Lajos*: A Vanitatum Vanitas értelmezéséhez. In: „A mag kikél” 53-57. - *Dávidházi Péter*: A Vanitatum Vanitas és a magyar kritika. In: „A mag kikél” 139-158. Korábbi hasznos tanulmányai után *Cs. Varga István*: Nyújts feléje védő kart. Bp. 2020. Újabban a korábbi szakirodalom szintézisét adó kritikai kiadás kötetei, különösen: *Szépprózai művek (Szilágyi Márton)*, Bp. 1998, *Országgyűlési Napló (Völgyesi Orsolya)*, Bp. 2000. - *Versek és versfordítások (Szabó G. Zoltán)*, Bp. 2001. - *Irodalmi kritikák és esztétikai írások (Gyapay László)*, Bp. 2003. - *Levelezés I-II. (Szabó G. Zoltán)* Bp. 2005 és 2007. *Erkölcsei beszédek és írások (Onder Csaba)*, Bp. 2008. *Csorba Sándor*: Kölcsey Ferenc egybegyűjtött írásai. Bp. 2021.

² Születési helye a szilágysági (akkor Külső-Szolnok vármegyei) Szödemetter, anyai dédanyjának, Bideskúti Zsigmondnének háza. (1790. augusztus 8.)

³ Ötévesen apját, tizenegy évesen anyját és gondoskodó nagybátyját, közben még két kishúgát, majd első (gyermek) szerelmét veszítette el.

⁴ Ötéves korától közel 14 éven át volt a debreceni Református Kollégium diákja.

⁵ Csokonai temetésén látja Kazinczyt először. 1808-tól aktívan leveleznek.

⁶ *Julow Viktor*: Mesterség és alkotás. A debreceni felvilágosodás problémái. Szépirodalmi, Bp. 1972. 194-195.

⁷ „Ez a nemzeti régiesség el nem korusult ivadékból arisztokráciai büszkeséget is ugyan, de szeretetet is táplál a hon, a nemzet és nemzetiség iránt” - írja híres életrajzi levelében Szemere Pálnak 1833. március 20-án Pozsonyból.

szetesnek tartotta, s bizonyos fokig erre a hitre ismert rá a görögöknél.⁸ E családi hagyománynak később büszke veretességgel ad hangot *Kölcsey* c. töredékében:

*Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak,
Nyúgati ég forró kebelem nem tette hideggé;
Szép s nagy az, ami hevít; szerelemmel tölti be lelkem
Honni szokás és föld, örököm kard s ősi dicsőség.*

...

*Kölcsey nemzetség, Ete hű maradéka, kit egykor
Don hullámi körül, a Hét magyar eggyike, hős Ond,
Lángölelés zálogja gyanánt neje karjairól vön.*

FILOZÓFIAI TANULMÁNYAI

Az ifjú Kölcsey a szokásosnál mélyebben tanulmányozta az ontológiai problémákat. A *Szauder József* (1968 és 1970) által kiadott filozófiai feljegyzései tanúskodnak a görög filozófia alapos tanulmányozásáról és egyéni értelmezési törekvéséről. Különösen nagy hatással volt rá Anaxagorász rendszere, amelyből az ragadja meg, hogy az értelem, a szellem hozza mozgásba az anyagot. Ez az értelem az embert képessé teszi az Abszolútummal való kapcsolat létesítésére.⁹ Az érzékelés tökéletlenségével szemben az értelem lehet az igazság és valóság megismerésének kulcsa. Kölcsey ekkor még ingadozik a materializmus és az idealizmus, illetve a racionalizmus és szenzualizmus között, de hajlamos arra, hogy a lelket az értelemmel azonosítsa. Szókratész arra tanítja meg Kölcseyt, hogy a világnézet formálásához az esztétikai, etikai kérdések tanulmányozása elengedhetetlenül szükséges. Epikurosz hatására tiltakozik az ellen, hogy az istenek mindent tudnak, ami a az ember gondolataiban megszületik, mert ez szerint korlátozná az emberi cselekvés szabadságát. Ugyanezért veti el ekkor még a bennünk lévő erkölcsi kontrollt, a lelkiismeret létét. Fiatalkori világnézeti útkeresésének nyugvópontja az, hogy az ember részesedik az abszolút racionalitásból, ez biztosítja az egyéniség szabadságát saját világának megismerésében és alakításában. Néhány évvel később, 1815-ben, *A' Poësis és Kritika* c. töredékes munkájában olvashatjuk: *"Minden Lélekben megvan a' Tökéletnek (Perfectum) ideája, 's ezen Tökélet minden különböző formák alatt is épen oly szükségesen Egy, mint az Istenség."* Pláton gondolatára ismerhetünk itt is, de esztétikai gondolkodásának is ez az egyik legfontosabb alaprétege, amely majd Kant eszméinek átvételéhez is hozzásegíti. A görögség bővületében élő fiatal költő világnézeti fejlődésében nagy lépés az egyetlen Isten tételezése.

A görög szellem iránti vonzalom megmutatkozik Kölcsey lírájában is. Gyakran a természetet ruházza fel isteni résztulajdonságokkal. Szerelmes istenek és istennők bo-

⁸ A család Ond vezértől származtatja magát. Vö: *Kölcsey Dezső*: A Kölcsey, másképp Szenté-Mágocs nemzetség. Bp. 1930.; valamint *Csorba Sándor-Nyakas Miklós*: A Kölcsey-család genealógiája és címere. Fehérgyarmat, 1993.

⁹ Talán ide nyúlunk vissza Hegel definíciójának gyökere is, miszerint az abszolútum az emberiség együttes intelligenciája. (*Vassányi Miklós* észrevétele. In: Kölcsey fiatalkori görög tárgyú kéziratai az európai eszmetörténetben: Anaxagorász, Szókratész, Epikurosz. Kézirat, 1994.)

lyongnak verseinek bukolikus "virányain", nimfák rajzanak idilli ligeteiben. Isten a föld is, pontosabban görögös istennő, az ő gyermeke az ember, aki belőle születik és hozzá tér vissza holtában.

A *Földhez* c. vers, Kölcsey egyik legtisztább lírai remeklése a csekei korszak elejéről való, jól mutatja a költő letisztult, de a felvilágosodás eszméi által dústott klasszicizmusát. Hasonlóan antik eszményt fogalmaz meg a *Rény* c. vers is. E versben föl kell figyelnünk arra, hogy az objektív valóságot, a "komoly valót" ruhazza fel az igazságra világító fénnel, amely azonban nem homályosítja el az "isten

lelket". A felvilágosult racionalizmus materializmusa a végső ponton belezuhan a keresztény szemlélet felfogásába. A szépirodalmi olvasmányaiból megismert nyugati egyházszakadást nagy bűnnek, erkölcsi rossznak tartja. Inkább lenne maga is katolikus, ha a hitújítás nem járt volna szakadással, mert a megosztottság ellentéteket szült, ez pedig méltatlan a kereszténységhez. Még 1813-ban Álmosdról írja: *"Ha választanom kellene a szekták között, bizonyosan én is annak adnék pálmát, mely magát Rómáról nevezi, s ha kérdenék miért? nem felelnék semmit is, hanem Schillernek tragédiáit nyitnám fel a kérdező előtt..."*¹⁰

HYMNUS ÉS A VANITATUM VANITAS

Kölcseynek az istenségtől az Istenig vezető útján több sorsdöntő elágazás is van. Az antik gondolkodók ismeretén túl adatunk van Descartes, Rousseau, Bayle, Kant, Leibnitz, Herder beható tanulmányozására is, amelynek most csupán végeredménye érdekes számunkra. Egy útkereszteződésre azonban minden kutató felfigyel az életműben, gyakran éppen a *Hymnus* tereli rá a figyelmet. A *Vanitatum vanitas* ez, az életmű legkülönlegesebb helyzetű műve, melyet Arany János "kedélyflastrom"-nak titulál, és amely csak néhány hónappal datálódik a *Hymnus* után (1823 április). Nagyon valószínű, hogy ez a mű is hosszabb időszak alatt nyerte el végleges formáját, írását már a *Hymnus* előtt megkezdhetette. A *Vanitatum* visszautal a középkori vallásos "Cur mundus militat..."¹¹ kezdetű népénekekre, amelyek a régi énekeskönyvekben, katolikusokéban és protestánsokéban egyaránt, -- pl. először éppen a Huszár Gáléban -- sűrűn előfordulnak. Kölcsey jó néhány egyházi könyvet forgatott, de természetesen magát az ősforrást, a Prédikátor könyvét is igen jól ismerte. A hit útkeresésében az ifjúkori szkepszis most ismét uralomra jutni látszik gondolkodásában, s ez a válaszút még egy kis ideig fogva tartja. A görög cinizmus és a sztoikus szemléletmód a népszerű ponyvairodalomba is leszívárgott, s a világ dolgaihoz való közömbös viszonyulásra nevelt. (Borbély Szilárd, 1995) A költő depresszív életszakaszai kedveztek ennek a semleges kívülállásnak...

Csak egy lépéssel előzte meg a *Vanitatum vanitas* befejezését a *Hymnusé*. Lehetetlen nem hozni szellemi összefüggésbe a lírai életmű e két csúcsteljesítményét. A hiábavalóságok sorában még a világ történelme is csak üres "buborék", hát akkor mennyire illanó "pára" egy kis nemzet zivataros sorsa!

¹⁰ Levele Kazinczy Ferenchez. Álmosd, 1813. okt. 21.

¹¹ ...sub vana gloria,/ Cujus proprietates est transitoria?/ Tam cito labitur ejus potentia,/ Quam vasa figuli quae sunt fragilia. etc. Fordítása Sik S. szerint: Hívságos fény után / A világ mért loholt,/ Amely ma még ragyog,/ S holnap már nincs sehol.

Híres, pozsonyi életrajzi levelében erről az alkotói időszakról ezt írja Kölcsey Szermerének: *"Kölcsén és Csekén igen-igen keveset dolgoztam, de dalaím alakja ekkor fejlett ki. Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki), s ha sötét képeim engedték, a parasztdal tónját találgattam. Nehezebb stúdiumom egész életemben nem vala. ... Ezen epochában jöttél egyszer Csekébe, s láttad dalaím elsőt, s láttad a Vanitatum elejét; mi a sokat vesztett kebelből azután származhatott, minekutána veszteségeit az emberi élet nevelés parányiságához és mulandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekinthette. Ezen érzésnek, mit az utolsó szavak nagyon csonkán fejeznek ki, nyomait láthatod sok akkori versemben."*¹²

Az idézett levélrészlet alátámasztja azt a feltételezésünket, hogy a *Hymnus* a *Vanitatum* vanitas alkotói folyamatába ágyazódott be kronológiai és pszichikai értelemben egyaránt. Ám ez a szemelvény Kölcsey alkotói módszerébe is bepillantást enged. A *"parasztdal tónja"* ritkán jut eszünkbe éppen a himnuszunk szövege kapcsán, pedig éppen erről az időszakról vall levelében a költő. Maga az a tény, hogy egy klasszikus műfaj nevét emeli címbe, eltereli a figyelmünket a vers népies vonásairól. Pedig az antik himnuszok vagy a középkori vallási énekek műfajának ismert sajátosságai csak ügyvel-bajjal mutathatók ki a versből. Nincs benne semmi feltűnő dicsőítő mozzanat, hiszen még az is, amit Istennek köszönhetne a nemzet; a honfoglalást, a termékenységet, a harci sikereket, az is romba dől a vers második felében, akárcsak Csokonai reménye. Annak ellenére, hogy a *Hymnus* első szavaival Istent -- az egyetlen -- szólítja meg a költő, majd neki tulajdonítja a pozitív történelmi eseményeket, azonban a szerető és szerethető, gondoskodó atyai istenkép mögött egy ellentmondásos, haragvó, büntető, megtorló Zeus-féle istenség sújtja villámaint méltatlan alattvalóira. Még nem az irgalom, együttérzés jellemzi ezt az istent, még nem személy, inkább fátum tűnik fel a történelmi tabló hátterében. Még ha tudjuk is, hogy az igazságszolgáltató, büntető Isten a bibliai, elsősorban ószövetségi istenképtől sem idegen, s a Kölcsey-kori prédikációk igen gyakori motívuma éppen ez, az egész versben ott vibrál a keresztény és pogány szellemiség kettőssége. Csak az utolsó versszak szánalomért esengése villantja fel -- valóságos zsoltár-parafrazisként -- a kérő imádság keresztény lelkiületét, ami aztán visszavetül a történelmi tabló egészére, és átértelmezi, egyértelműsíti az imént vázolt versbeli istenképet. A záró versszakban a lírai én már világosan azt a keresztény Istent szólítja meg, aki képes a szánalomra, együttérzésre, megbocsátásra. A verskezdet áldáskérése ezzel az alázatos, záró könyörgéssel válik hiteles keresztény imává.

A HYMNUS MINT ÚJÉVI KÖSZÖNTÉS

Az istenkép Hymnus-beli kettősségének csak egyik oka magyarázható a költő világnézeti vívódásaival. Az életmű egészét figyelve erre az időre Kölcsey már messze maga mögött hagyta a görögös hitvilág hatásait, legfeljebb lelki állapota ingadozott a szkepszis és a pesszimizmus fokozatai között. Ha figyelembe vesszük, hogy a *Hymnus* 1823 januárjában készült el, adódik a gondolat, hogy egy újévi köszöntővel lehet dolgunk. S

¹² Kölcsey Ferenc levele Szeremre Pálhoz, 1833. március 20.

azt is tudva, hogy ekkoriban a költő „a parasztdal tónját (tónusát, hangját) találgatá”, majdnem egy művészi varázslatnak, évszázadokra szóló költői regölésnek tekinthetjük nemzeti imádságunkat. Persze, nem ismerünk olyan regölési szokást, amely ekkora történelmi tablót tárna elénk, s ilyen komponált szerkezetben jelenítené meg a múltat. Ám a jókedv, bőség, siker, víg esztendő kívánása Isten áldásaként, valamint a múlt és jövő összevonása a regölésnek is sajátossága.

A népi kultúrában a regölés szokása pogány előzményekre vezthető vissza, de az általánosan használt jókívánság-formula: „*adjon az Úristen bort, búzáat, békességet*”, stb. már a keresztény lelkeséget is tartalmazza, azt tudatosítva, hogy az élet és az élethez szükséges javak Isten ajándékai, Isten áldása. A kunsági búzára és a tokaji borra utalás, amit több kutató (Cs. Varga István, Csorba Sándor) az eucharisziával hoz összefüggésbe, közvetlenül ezt a újévi jókívánságot, regölési formulát idézi fel. A regölések időszakában, az új év elején ennek az akkor még élő népszokásának pogány-keresztény rétegzettséget ismerhette fel a folklórra ekkor nagyon is érzékenyen figyelő Kölcsey. Úgy gondolom tehát, hogy a *Hymnus* kiinduló vershelyzete erre a népi szokásra asszociáltat, majd kibontakozik belőle a történelmi körkép, búzával, borral, harci győzelmekből származó békével. A tartalmi fordulat, amely a múltbeli béke és jólét (a régi dicsőség) jelenbeli kontrasztját, elvesztését érzékelteti, elvezet a történelmi panoráma feloldó zárásáig: még egyszer a védelem és a víg esztendő kérésével villant vissza az újévi szituációra, de már a szenvedő nép könnyörgő imádságának remélt eredményeként tekint a jövő felé.

Ha ez a vers nem is vált volna nemzeti himnuszunkká, akkor is az életmű egyik legjellemzőbb és legcsiszoltabb alkotásának kellene tartanunk. Meg merem kockáztatni azt a lélektani feltételezést is, hogy a nemzet azért tarthatta meg himnuszaként ezt a költeményt, amely viszont megtartotta a nemzetet, mert ez a látens népiesség tudat alatt is hat. (A vers hét plusz hatos ritmikája szintén megtalálható a népköltészetben is. Akár ez lehetett a regölések helyi változatainak ritmusa is. Erkel megzenésítése ezt a ritmikát sajnos nem tartja meg.)

Véleményem szerint Kölcsey a *Hymnust* újévi köszöntőnek, egyfajta nemzeti regölésnek, varázslatnak szánta, de lélekből fakadó, keresztény imádságként fejezte be, amelyből a magyar nemzet minden tagja minden korban megalkothatja, meg is alkotja saját bensőséges imádságát. Külön tanulmányt igénylő adatok bizonyítják, hogy Kölcsey istenképe a kicsinyeket, a szegényeket felkaroló Jézus személyének mélyebb megismerése által vált kereszténnyé. A teoretikus istenfogalom Jézusban válik a személyes hit Istenévé Kölcsey Ferenc számára is. Ez az Isten lehet csak az imádás tárgya úgy, hogy egyúttal követhető és a nemzet által követendő erkölcsi példává is magasztosul. S hogy a valóság és a transzcendens közötti érintkezés hatásos, mondhatni: varázslatos módja az imádság, azt Kölcseyvel együtt Petőfi és Madách is bizonyíthatja.

RÓZSA TIBOR

„Megbűnhődte már e nép ...”

200 ÉVES A HIMNUSZUNK

A diósgyőri református gyülekezet január 28-án, szombat délután előadással emlékezett meg a Himnusz megszületésének 200. évfordulójáról. Vendégünk volt dr. Győri János irodalomtörténész, közgyűjteményi igazgató, a téma kutatója és kiváló ismerője Debrecenből. Az előadás után vele beszélgettünk.

Rózsa Tibor: *Kölcsey 32 éves volt, amikor a Himnuszt megírta Csekén. Vajon megérthetjük-e a művet, ha nem ismerjük a költő életét és azt a kort, melyben a költemény született?*

Győry János: Minden műalkotás megértésében segítségünkre lehet a keletkezési körülmények ismerete. Kiemelten érvényes ez Kölcsey Ferenc Himnuszára. Pilinszky János nyilatkozta egyik sárospataki beszélgetése alkalmával még az 1960-as évek végén, hogy a magyar irodalom a nyugati irodalmakkal szemben kevésbé vallomásos, inkább öngazoló természetű. Meglátásom szerint Pilinszky véleményének az az alapja, hogy költőink Mohács óta az emberi élet alapkérdései (Mi végre vagyunk a világban? Miért van a gonosz a világban, s hogyan győzhetjük le azt?) mellett történelmi okok miatt arra is választ kerestek: Mi történt velünk mint népközösséggel? Hogyan veszítettük el Isten pártfogását? Ez a közösségi (nemzeti) kérdésfelvetés eredményezi az öngazoló magatartást a későbbi magyar irodalomban, szinte máig. Így válik nálunk az irodalom eredendően személyes ügye elsősorban közösségi üggyé. Kritikus történelmi helyzetekben a fenti kérdés ismételten előtérbe kerül. Ezt látjuk a Himnusz születése pillanatában is. Csekei magányában Kölcsey Ferenc a reformkor előestéjén, nyomasztó politikai és társadalmi szorítások közepette – röviddel a napóleoni háborúk után, egy nagy európai járványt követően, aszályos évek közepette, amikor az osztrák császár alulról jövő és erősödő nyomás ellenére sem hajlandó összehívni a már régóta nem ülésező magyar országgyűlést – nem kerülheti el a régi kérdést: Mi történt velünk? A pillanat történelmi, a kérdés is az, s a válasz sem lehet más. Ezért kerül a műfajmegjelölő cím (Hymnus) alá alcímként: a magyar nép zivataros századaiból. Kölcsey Ferenc válasza sem lehet tehát más, mint amit Mohács után protestáns prédikátoraink biblikus alapon, bűnbánó hangon hirdettek: „Haj, de bűneink miatt gyúlt harag kebledben.” Történelmi tapasztalatok birtokában, némi romantikus túlzással Kölcsey persze megtoldja a régi, őszösvetségi gyökerű választ: „Megbűnhődte már e nép a multat s jövőndőt.” Összegezve elmondhatjuk: Kölcsey keresztyén hagyományt követve üdvtörténeti távlatba helyezi a magyarság sorsát, s ebben a tág keretben keres választ nemzeti sorskérdéseinkre.

R. T: *A Himnusz mivel emelkedett ki a himnikus költemények sorából és vált a nemzet imádságává?*

Gy. J.: Épp az imént mondtak miatt. Kölcsey Ferenc a zivataros századokat idézve a mindenkori magyar költő pozíciójába helyezkedik bele. A magyarság szószólójaként szólal meg az egész magyarság érdekében. Dávidházi Péter irodalomtörténész találóan nevezi ezt a költői magatartást bibliai kifejezéssel paraklétoszi (közbenjáró) szerepnek. Csak ebből a pozícióból lehetséges egy rövid lírai versben vázlatosan megidézni a magyar történelmi múlt egészét, a hun-magyar rokonságtól (Bendegúznak vére = Bendegúz Attila apja) a honfoglaláson (Árpád hős magzatjai), a pogány veszedelmen (rabló mongol nyilát, töröktől rabigát) át a Hunyadiak hősiességéig (Hunyadnak karjai, nyögte Mátyás bús hadát); csak ebből a szerepből tudja a költő szembesíteni az olvasót a szomorú jelennel (kard nyúl barlangjában), s innen emeli föl szavát a bizonytalan jövőért (nyújts feléje védő kart). Nem véletlen, hogy a költemény keletkezése után egy rövid emberöltővel, az 1848-as események sodrában, a magyar közakarat nem Vörösmarty Himnusát vagy a Nemzeti dalt, hanem Kölcsey szövegét tette meg nemzeti Himnuszunkká, jóllehet 1848. március 15-én este a Nemzeti Színházban Kölcsey Himnusza mellett a Szózat és Petőfi verse is elhangzott. És még valami. Kölcsey találóan választja meg verse első sorának két kulcsszavát (Isten, magyar). Két olyan szó ez, amely összeköt, és nem szétválaszt. Református gondolkodóként imádságos költeményében Istent szólítja meg közbenjáróként (nem Szűz Máriát vagy valamelyik védőszentet), amivel minden felekezet képviselője azonosulni tud. A „magyar”-on pedig azokat érti, akik annak vallják magukat (nem népről vagy nyelvről beszél, ami e korban szintén megosztó lehetne).

Nemzeti imádságnak tudomásom szerint Trianon után kezdik nevezni Himnuszunkat, érthető módon, hiszen ettől kezdve a szétszakított nemzetrészek legfontosabb közös kincsévé válik. Ez idő tájt kerül be a Himnusz, akkor még a Szózattal együtt, református énekeskönyvünkbe is.

R. T.: *Miként lehet közelebb hozni és mélyebben megértetni a Himnusz üzenetét a ma emberével és az ifjúsággal?*

Gy. J.: A Himnusz, érzésem szerint, nem áll távol a mai embertől sem, az ifjúságot is beleértve. Olyan mély érzelmi kötődés kapcsol mindannyiunkat e szöveghez és az Erkel Ferenc-féle dallamhoz, amihez fogható nemigen akad a magyarság közösségi emlékezetében. Az már más kérdés, hogy az emberek sajnos leginkább csak a sporteseményeken és ünnepségeken fölcsendülő első strófát ismerik. Nem látok más utat, mint hogy az egész szöveget minél gyakrabban meg kell szólaltatni, még hozzá művészi módon, és a lehető legváltozatosabb formában. Szép példáját láthattuk, hallhattuk ennek, amikor tíz esztendővel ezelőtt a MÚPA-ban, az Országos Református Zenei Fesztiválon, az egyesített nagy kórus Berkesi Sándor Kossuth-díjas karnagy vezényletével a Himnusz teljes szövegét végig énekelt – még hozzá a 130. zsoltár (Tehozzád teljes szívből...) dallamára. Mert újabban az is közismertté vált, hogy Kölcsey szövege

tökéletesen követi ennek a zsoltárnak a ritmusát és dallamát. Vagy a 200. évforduló alkalmából jó lenne, ha minél több képzőművészeti alkotás is megpróbálná megjele-
níteni Himnuszunkat. Erre nézve is látunk már szép törekvéseket: Égerházy László
faszobrászművész monumentális Himnusz-faragványa pillanatnyilag Széphalmon a
Magyar Nyelv Múzeumában tekinthető meg.

**R. T.: *A 2023. évhez több jelentős irodalmi évforduló kapcsolódik. Hogyan emlé-
kezik meg ezekről a Debreceni Kollégium ? Mi ajánlható olvasóink figyelmébe?***

Gy. J.: Petőfi Sándor 200. születésnapja tiszteletére állítottuk ki a Debreceni Re-
formátus Kollégium Nagykönyvtárának dísztermében Orlay Petrich Soma II. Lajos
holttestének feltalálása (1851) című nagy méretű olajfestményét, amely a II. világhábo-
rú óta nem volt nyilvánosan látható. A festő Petőfi másodunkatestvére és barátja volt,
aki a történelmi témával allegorikusan az elveszett magyar szabadságra is utal, sőt a
festmény egyik mellékalakjában egyenesen a költőre ismerhetünk.

A Himnusz születésének 200. évfordulója alkalmából a Magyar Kultúra napján a
Kollégium Múzeumában kiállítást nyitottunk meg Kölcsey debreceni diákévei cím-
mel. A költő 13 esztendőn át volt debreceni diák, máshová nem is járt iskolába. Itt
szerezte tehát imponáló műveltségét, beleértve gazdag idegennyelv-tudását is.

Végül november 17-én ünnepeljük Csokonai Vitéz Mihály születésének 250. év-
fordulóját. Ebből az alkalmából megújítjuk a Kollégium Csokonai-szobáját, amely a
költő virágzó kultusza jegyében jött létre még 1871-ben. Csokonai ízig-vérig debreceni
költő, ránk maradt ereklyéinek jelentős része ebben a szobácskában együtt látható
(fuvolája, eredeti kéziratai, a róla készült első festmények és szobrok).

Mindhárom kiállítás egész évben látogatható, érdemes tehát idén Debrecen-
be látogatni. A Fentiek mellett természetesen ajánlom a Kollégium Múzeuma által
működtetett Szabó Magda Emlékházat is, hiszen az író életműve évfordulók nélkül
is mindig aktuális számunkra.

A nagyváradai Biblia-csodáról

Abogyan a református alapítású egyetem lépcsőjén sétáltam az Amfiteátrum előadó felé, úgy léptem egyre inkább, fizikailag felfele, lelkileg pedig visszafele, egyfajta időutazásban a 16. századi Nagykárolyig, ahol Károli Gáspár magyarul megszólaló ősfordítását készítette (1590). Majd a 17. századi Nagyváradra röppent emlékező lelkem, ahol a Szenczi Kertész Ábrahám által kimunkált Váradai Biblia (1661) került ki a nyomdából. Most itt, 2022. március 4-én a Partiumi Keresztyén Egyetemen bemutatott kézzel másolt (Covid)-Biblia miatt adtam hálát az élő Igének, hogy éltető beszédét harmadjára is odaadta e drága partiumi föld népének és Váradot ismét bejegyezte a magyar bibliakiadás gazdag történetébe.

A 14 kötetes, 1100 szorgos kéz által a Covid-járvány idején, egy év alatt (2020. szept.-2021. szept.) másolt különleges Bibliának nem csak ünnepélyes bemutatóján vehettem részt, hanem egyben a szolgálatba állítás és bemutató gyülekezeti körútra bocsátás felemelő pillanatainak is részese lehettem. Olyan csendes csodának, ami zajoktól és háborús rettenetekről felvert-felkavart napjaink légkörében a mennyei, krisztusi békesség felüdítő valóságát jelenti. Isten áldott Lelkének és a közsáltként megálló Igének cselekvő jelenlétében.

Az **online közvetítéssel** a világhálón közreadott ünnepségen, az egyetem teljesen megtöltött Amfiteátrumában házigazdaként köszöntötte a jelenlévőket és az online érdeklődőket dr. Pálfi József rektor, református lelkipásztor, elmondva: “Tavaly pontosan ugyanitt emlékeztünk meg a Váradai Bibliáról, amelyen eleink 360 évvel ezelőtt dolgoztak, abban az időszakban, amikor két világbirodalom csapott össze, és annak fojtogató mindennapjaiban az emberek csak felfelé tudták fordítani a figyelmüket, egyedül a mindenható Isten felé. Jóleső érzéssel olvastam a közelmúltban – és büszke is vagyok rá, hiszen testvérhúgomról van szó – a nagykárolyi híradást, miután bemutatták a kézzel írt köteteket, amelyek most itt vannak előttünk. Jólesik az embernek ránézni, kézbe venni, hiszen különleges, tettekben is megvalósuló formája ez a lelkész missziójának. Istennek legyen hála, hogy ezt most kézbe vehetjük”. Rámutatott, hogy

a kötetek 1100 másolója közösséget teremtett, „egy látható és egy láthatatlan egyházat”.

Hozzáfűzte: „Nem a szószéki beszédnek, hanem a konkrét tetteknek és cselekvésnek van ma az ideje”.

Csúry István királyhágó-melléki püspök igei köszöntését követően dr. Békefy Lajos lelkipásztor, közíró vázolta fel a kézírásos Biblia keletkezéstörténetét. Az út gyors és rövid volt. A svájci St. Gallen református gyülekezetétől és lelkészétől, Uwe Habenichttől indult el és lett ösztönző példává több cikk nyomán (2020. július). Nagyváradon két hónap múlva már döntés született: Dénes István Lukács generális direktor és Vinczéné Pálfi Judit egyházfőtanácsos lelkész 2020. szeptember 18-án ki-

adott körlevelükben bibliamásolásra hívta Királyhágó-mellék és Erdély református népét. Sokan jöttek, akik megértették a pandémiára vonatkozóan:

„Áldásul volt nekem a nagy keserűség” (Ézs 38,17).

1100 lélek és kéz újra betűzte, átelmélkedte az élet értelmét és az üdvösség titkát jelentő szent Igét. Másolás közben növelték bibliaismeretüket, visszaemlékeztek családi példát nyújtó református őseikre, akiknek napi eledelük volt a Szentírás. Felidéztem köszöntőmben a svájci lelkész, U. Habenicht üdvözlő szavait: „Lenyűgözött a hír, hogy mennyire nagyot alkottatok. Ez a projekt nálatok és nálunk is megmutatta: mindennapi kenyerünk a Biblia”. Szeretettel és tisztelettel emlékeztem meg számos ottani gyülekezetben végzett vendégszolgálatom nyomán a fontos tanulságról:

Királyhágó-mellék és Erdély református népe a Biblia népévé lett századok során, s azt kívántam, legyen a kézzel másolt Covid Biblia a nép Bibliájává.

A kéziratos Biblia fontos missziói jelentőségéről a generális direktor szólt. Dénes István Lukács kiemelte: „A Szentírás kézzel másolása misszió. Olyan misszió, amely tárgyánál fogva a múltba tekint, ugyanakkor építi a jelent, és miközben végigjárja a gyülekezeteket, megmutatja közösségépítő szerepét”.

Tartalom és forma szép egységet taglalta a 14 kötetet valóban művészi kötésbe öltöztető Kurta József lelkipásztor, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárosa. Úgy fogalmazott, hogy a munka egésze során „nemcsak a lapokat sikerült összekötni, hanem a történetet is a közösséggel”. A Bibliát a ma egyházával, a másolókat az Igével.

Hevesi István, a Nagyvárad-csillagvárosi gyülekezet főgondnoka és Arday Erika lelkész arról szólt, mit jelentett nekik a Biblia fejezeteinek másolása. A főgondnok úr így fogalmazott: nagy dolog volt a másolás, mert eközben „nemcsak egy szöveget írok egy könyvből, hanem magát az Igét, Isten szavát. Megkerestem hozzá a legszebben író tollat, piszkozaton próbálgattam, hogy néz ki, persze, sehogy sem tetszett. Végül rájöttem, nem is a külalak a lényeg, hanem az, hogy mit írok.

A másolt Biblia tulajdonképpen egy gyülekezet, ahol nem az arcával van jelen mindenki, hanem írásával. Hüen tükrözi ez, hogy bár sokfélék vagyunk, egy úton haladunk, Isten felé, Jézus Krisztus által vezetve.”

Az előadóterem elnökségi asztalán, majd az Amfiteátrum előcsarnokában mindenki megtekinthette, lapozgathatta a 14 csoda-kötetet. Az egyes kötetekhez Kozma Gyula karnagy-kantor készített gyönyörű előlapokat. Mindegyik könyv elején található egy írás, ami röviden összefoglalja, hogy miért másolták le a Bibliát, miért is lett ez Covid-Biblia.

Vinczéné Pálfi Judit, a váradi kézzel másolt Biblia megszületésének szíve-lelke köszönetet mondott mindazoknak, akik valamilyen formában hozzájárultak a kötetek bemutatásához és létrejöttéhez. Gyülekezeti bemutató útjukra így indította a Bibliákat:

**„Abban bízom, hogy amikor a kézzel másolt Biblia missziós útja elkezdődik gyülekeze-
teinkben, majd mindannyian megérezzük, mennyire nagy szükségünk van Isten Igéjére”.**

A hallottakat a Fuvalom Énekegyüttes gyönyörű, 16-17. századi énekek vokális és instrumentális előadásával élményszerűen mélyítette el emlékezetünkben. Istennek nagy hála, embereknek, s Királyhágó-mellék református népének nagy-nagy köszönet mindenért!

(Az írás 2022-ben a felvidek.ma internetes oldalon jelent meg.)

KELLER PÉTER

Gárdonyi Géza és az egri római katolikus atyák kapcsolata

Gárdonyi egri kapcsolatrendszeréről Szecskó Károly több tanulmányt is írt. Foglalkozott barátaival¹, orvosával², kutatóival³. Különösen a barátairól szóló írás méltó figyelemre. Fllapítása, hogy meglehetősen nagy kiterjedésű baráti körrel való eleven kapcsolata kizárta azt a hiedelmet, hogy az Egri csillagok írója Egerben „befalaztatta” volna magát lakosztályába és mint egri remete élt volna ott negyedszázadon keresztül.

Szecskó Dédapám barátaival fenntartott viszonyára vonatkozó, közel tíz évvel ezelőtti pozitív megállapítása védekező magyarázat. Hogy ki ellen kell védekezni, arra Kispéter András monográfiájának fülszövegéből lehet következtetni: „Sokáig különcködő, furcsa embernek tartotta (Gárdonyit) a hivatalos irodalomkritika s ennek révén maga az olvasóközönség is. A «titokzatos szellemekkel társalkodó egri remete» művészi törekvéseit sokáig nem értették, vagy félreértették. Ezt a homályt nemcsak egyes kritikusok sűrítették, hanem – különösen halála után – a tudatos hamisítások is.”⁴

Megdöbbenőnek, szomorúnak és méltatlannak tartom, hogy Dédapám halála után közel kilencven évvel egy nem „hivatalos” irodalomkritikusnak védekező állásból kell érvelnie olyan tudatos hamisítások ellen, melyeket az irodalmi kánon elfogadott és igaznak tartott, sőt tanított.

Műszaki ember számára fel sem merül, hogy matematikai, illetve fizikai tételek hamisíthatók, vagy ideológiától, kurzusoktól függők lennének. Ott is léteznek sejtések, melyekről kimondják, hogy nem bizonyíthatók. De azok sejtésekként élnek tovább.

A tudatos hamisítások és elhallgatások értékes életműveket tudnak eltüntetni. Nagy János Ádám villamosmérnök ezt matematikai alapon bizonyította Rákosi Viktor recepciójának változását nyomon követő dolgozatával⁵. Balázs Géza általánosabban fogalmaz, szerinte „az irodalomtól, a jó irodalomtól, jó szövegektől, a jó szövegek

¹ Szecskó Károly: Gárdonyi barátai, in „Agyagedénybe zárt Isten-sugár”, szerk.Cs. Varga István, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013, pp:179-194.

² Szecskó Károly: Gárdonyi barátai, in „Agyagedénybe zárt Isten-sugár”, szerk.Cs. Varga István, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013, pp:195-202.

³ Szecskó Károly: Gárdonyi Géza kutatói, in Agria XVI.évfolyam 3.szám Szerk: Kődöböcz Gábor, 170-178.

⁴ Kispéter András: Gárdonyi Géza, Gondolat, Budapest 1970.

⁵ Nagy János Ádám: Rákosi Viktor (Sipulusz) hatása a magyar humorra és recepciójának változása az utóbbi 100 évben in „A Nemzeti szalóny és Más” Szerk: Keller Péter, magánkiadás, Budapest, 2021.

olvasásától való elfordulásért felelősök az irodalmárok: irodalomtörténészek, irodalomtudósok, kritikusok...⁶

Itt megállok, mert nem ez a dolgozatom témája, hanem Dédapám kapcsolatrendszere, amit nem csak Eger vonatkozásában vizsgáltak. Horváth József a győri vonatkozásokat elemezve⁷ Szecskóhoz hasonlóan azt bizonyította, hogy első újságírói helyén megismert barátai közül többel élete végéig ápolta a kapcsolatot. Szávai Gyula volt például az, aki a győri Kisfaludy Irodalmi Kör nevében koszorúzott a sírnál és 1927-ben ő avatta fel Gárdonyi győri emléktábláját.

A szegedi évek alatt a Pósa Lajossal (1850-1914) és Dankó Pistával (1858-1903), illetve Budapesten Bródy Sándorral (1863-1924) és a Feszty kör tagjaival kötött barátsága is „hiedelem oszlató” – de sajnos mégis elhallgatott – bizonyíték.

Ebben az írásomban az egri barátok egy szűk körére fókuszálok. A római katolikus papsággal való kapcsolatrendszer különösen is izgalmas, mert a Cs. Varga István által a Gárdonyi életmű „gyémánttengelyének” nevezett Jézus-eszményre⁸ irányítja a figyelmet. A Jézus-követés ugyanis az a többlet, ami a sokfajta baráti szál közül a római katolikus papokkal való viszonyt megkülönbözteti. Tordai Ányost idézem: „egri jóbarátainak javarésze katolikus pap. Gyakori tárgyai a beszélgetésnek a szent biblia s a hitigazságok. Amazt is forgatja sokszor, ezeken is töpreng még többször”⁹.

Dédapám és az egri ciszterci atyák kapcsolatáról Kilián István is készített tanulmányt¹⁰. Ő Kerekes Károly apát úrra hivatkozva Maczki Valért (1847-1921), Greksa Kázmért (1864-1920), Tordai Ányost (1879-1938), Kürti Menyhértet (1875-1949) és Werner Adolfot (1867-1939) említi a barátok között¹¹. Madarász Flórissról (1872-1915) azt mondja, ismeretségük inkább szakmai jellegű lehetett. Szól még egy távirat kapcsán Kassuba Domonkosról (1851-1931) és említi Dombi Márk (1869-1943) nevét is, aki Dédapám halála után egy Gárdonyi Társaság által rendezett ülésen tartott előadást.

Az említett atyák köztiszteletben álló, magasan képzett, tudós emberek voltak, akik jelentős publikációs tevékenységet is folytattak.

Dombi Márk Egerben gimnáziumi tanár 1913 és 15 között, majd 1917 és 23 között újból, de akkor már a növendékek lelki igazgatója is lett. Dédapám életében írt két munkáját említik: *Kölcsy mint kritikus* címmel jelent meg az egyik Székesfehérváron 1896-ban. A másik Liguori Szt. Alfonz *A Jézus Krisztus iránt való szeretet gyakorlása* című írásának fordítása, ami Budapesten 1922-ben jelent meg.¹²

⁶ Balázs Géza: Az irodalmárok felelőtlensége Gárdonyi Géza és Fekete István kapcsán, in „A Nemzeti szalóny és Más” Szerk: Keller Péter, magánkiadás, Budapest, 2021.

⁷ Horváth József: Fejezetek Gárdonyi Géza győri éveinek humorából, in „A Nemzeti szalóny és Más”, szerk. Keller Péter, 19-27.

⁸ Cs. Varga István: Hagyatékból – örökség, Magyar Napló, Budapest, 2022, pp: 282

⁹ TORDAI Ányos, Amit nem tudunk Gárdonyiról, Különlenyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából

¹⁰ Dr. Kilián István: Gárdonyi és a ciszterciek (eladás vázlata) Egri FEHÉR/FEKETE a Ciszterci Diákszövetség Egri Osztályának hírei. Szerk.: Oláh Gyula.1998. Karácsony 3-4. o.

¹¹ Kerekes Károly: Milyen kapcsolatunk lehet Gárdonyival. Egri Fehér Fekete. A Ciszterci Diákszövetség Egri Osztályának hírei. V. évf. 1. sz. 1998. húsvét 3

¹² <http://lexikon.katolikus.hu/D/Dombi.html>

Greksa Kázmér¹³ 1895-től 98-ig él Egerben. Bölcsélet-doktori oklevelet nyert 1890-ben melynek témája: *A Zrinyiász és viszonya Tasso-, Vergilius-, Homeros- és Istvánffyhoz*. Ő fordította le az ifjúság számára annak a XIII. Leó pápának¹⁴ a költeményeit, akinek legfontosabb célja az egyház és a kultúra összhangba hozása, valamint a modern társadalom megnyerése volt. Ez a pápa adta ki a *Rerum novarum* kezdetű szociális enciklikát is.

Kassuba Domonkos 1892-től 1917-ig volt a gimnázium igazgatója.¹⁵

Kürti Menyhért¹⁶ tanár, irodalomtörténész, akivel 1899-től 1917-ig, tehát 18 éven át ismerhették egymást. Kutatási területei többek között Bajza és Mikes Kelemen voltak. Gárdonyi halála után Budapesten, mint katolikus tanügyi elnök ténykedett.

Macki Valér¹⁷ 1877-ben lett főgimnáziumi tanár Egerben, hol az érseki joglíceumban egyúttal a bölcséleti erkölctant is tanította, aztán főgimnáziumi tanár Pécsen, majd 1890-től 1921-ig, tehát több mint harminc évig ismét Egerben tanított. Gárdonyi Egerbe költözésétől, 1897-től futhatott párhuzamosan a pályájuk. Az egri irodalmi és zenei élet szervezője volt. Írt könyvet költészettanról, líráról, hit és tudás kapcsolatáról, általánosságban a bölcsletről, van írása mely nemzeti bűnünkről, Eger város és a magyar irodalom kapcsolatáról, Budapest és a provincia, a vidék összehasonításáról szól.

Madarász Flóris 1904-től tanít Egerben. Több, 19. sz. eleji írókról szóló tanulmánya jelent meg. Fő művei *Vörösmarty és kora* (Baja, 1900); *A modern dráma* (Eger, 1905); *A tékozló fiú* (zenés színdarab, Bp., 1905); *Pyrker és a magyar írók* (Eger, 1908).¹⁸

Tordai Ányos 1913-tól él Egerben. Kilenc éven keresztül lehettek barátok. Tordai több olyan témával is foglalkozott, melyek Gárdonyit is érdekelték: esztétikai, irodalomtörténeti tanulmányokat, kritikái, költeményeket, ifjúsági színműveket, valamint számos tankönyvet (magyar nyelvtan, stilsztika, retorika, poétika) írt.¹⁹

Werner Adolf²⁰ 1895-től 1904-ig, majd 1917-től 24-ig volt Egerben. 1921-ben tankerületi főigazgató lett. A Gárdonyi Társaság egyik alapítója. Később zirci apát. Könyvet írt Goethe és Kármán József kapcsolatáról, Kisfaludy Sándorról.

A másik forrás Szecskó Károly²¹, aki szerint Kürti Menyhért Macki Valér, Mada-

¹³ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891/B/g-85677/greksa-kazmer-87066/> 2022-09-23

¹⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/XIII._Le%C3%B3_p%C3%A1pa 22-09-23

¹⁵ https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwizILn_7On6AhW457sIHUEpDIw4ChAwegQICBAB&url=https%3A%2F%2Fwww.gardonyi-eger.hu%2F_user%2Fbrowser%2FFile%2FIskola%25C3%25B6rt%25C3%25A9ner%2F7iskola_tort_20-43.pdf&usq=AOvVaw3BfJSKcZ4EETJ-djAS668S

¹⁶ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kurti-menyhert-geza-76819/> 2022-09-23

¹⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Maczkai_Val%C3%A9r 2022-09-23

¹⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/madarasz-floris-76B18/>

¹⁹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tordai-anyos-gyula-782D8/>

²⁰ https://hu.wikipedia.org/wiki/Werner_Adolf

²¹ Szecskó Károly: Gáedonyi Géza egri barátai, in „Agyagedénybe zárt Isten.-sugár” szerkeszti Cs. Varga István, Hungarovox Budapest, 2013, 179-194.

rász Flóris, Tordai Ányos Werner Adolf tartoztak a ciszterciták közül baráti körköz. Szecső nem említi Dombi Márkot, Greksa Kázmért és Kassuba Domonkost, viszont megjegyzi, hogy Gárdonyihoz Maczki és Tordai álltak a legközelebb. Szecső anyagában egri világi papok is szerepelnek, mint barátok: Halászy Caesar (1869–1928), Pétery (Petró) József (1890–1967), Kriston Endre (1877–1960). Szecső Prohászka Ottokárt (1858–1927) is Gárdonyi barátai közé sorolja. (Ez igaz lehet, mert a Nagyapám által írt életrajzban is szerepel egy Dédapám által írt Prohászka-kötet levél.)

Kilián is, Szecső is említi levélrészleteket. Kilián idéz Kassuba Domonkoshoz, Maczki Valérhoz, Madarász Flórisához, Werner Adolfhoz írt Gárdonyi levelekből. A Madarász Flórishoz írt levél valóban szakmai témájú, Madarász egy színdarabjával kapcsolatos. Több forrást nem ismerek, de az, hogy Madarász véleményt kér Gárdonyitól és Gárdonyi bátorítja, számomra a szakmaiságnál kicsit mélyebb kapcsolat meglétére utal. Szecső dolgozatában egy Maczki Valérhoz és egy Werner Adolfhoz írt Gárdonyi levél szerepel.

Tordai Ányos *Gárdonyi utolsó napjaiból* című írása²² is forrás értékű. Egyrészt azért, mert Gárdonyi október 20-i búcsúzása Tordaitól és Werner Adolfától: a ciszterci atyákkal való baráti kapcsolat bizonyítéka: „Hát csak jöjjenek fel gyakrabban, a beszélgetés nem árt”, másrészt azért is, mert megtudhatjuk, hogy Dédapám halálos ágyánál Tordai, Werner Adolf és Pétery (Petró) József is jelen voltak.

A világi pap barátok is nagy tekintélynek örvendő elismert egri polgárok voltak.

Halászy Caesar²³ 1898-tól 1913-ig él Egerben. Székesegyházi hitszónok és a hittudományi főiskolai tanár. A Katolikus lexikon kiemeli *A túlvilágban való igaz hit* című beszédét.

Kriston Endre²⁴ főszékesegyházi hitszónok, Samassa József bíboros, egri érsek titkára (1904–12), majd Szmrecsányi Lajos egri érsek irodaigazgatója, pápai kamarás, egri kanonok.²⁵ Kriston Endre 1901-től lehetett a baráti kör tagja. Az Ő személyisége Jézus-követésében hasonlít a Dédapámra ugyanis később egri segédpüspök lett, akit részben a 19-es események során, részben a második világháborúban tanúsított magatartása miatt vértanúként is emlegetnek. Szecső szerint ő volt a közvetítő Gárdonyi és az érseki udvar között.

Pétery (Petró) József²⁶ 1912-től Az egri szeminárium dogmatikaprofesszora, majd spirituális. 1918-tól 1921-ig szerkesztette az Egri Katolikus Tudósítót, melybe Szecső szerint Gárdonyi több írást is közzé tett (*Tengeren járók csillaga, A föld, Jézus és a gyermekek* mind 1921-ben; *Kendő vagy mi* 1922). Későbbi váci püspök lett. 1924-ben könyvet írt a teológiai oktatás reformjáról.

Összefoglalva Gárdonyi egri baráti körébe legalább 11 római katolikus pap tartozott. Egri éve alatt ezen ismerősei közül minimum négyen maximum nyolcan tar-

²² Tordai Ányos: *Gárdonyi utolsó napjaiból*, Naplójegyzetek, (Élet XIII évf.23.sz. 1922.November 12(?))

²³ <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hal%C3%A1s22/.html> 2022-09-23

²⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Kriston_Endre 2022-09-23

²⁵ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kriston-endre-76774/>

²⁶ https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A9tery_J%C3%B3zsef 2022-09-23

tózkodtak egyszerre Egerben. Csupán a pap barátok száma is cáfolja a Dédapámra méltatlanul ráragasztott „emberkerülő” jelzőt. Pontosan az ellenkezőjét bizonyítja. Ennél több emberrel mélyebb kapcsolatot tartani szinte nem is lehet!

	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
ciszterciek																									
Dombi Márk																									
Greska Kázmér																									
Kasuba Domonkos																									
Kürti Menyhárt																									
Maczó Valér																									
Madarász Flóris																									
Tordai Ányos																									
Werner Adolf																									
világiak																									
Halász Caesar																									
Kriston Endre																									
Pátery (Petrő) József																									

A baráti kör tagjainak írásai arra engednek következtetni, hogy Gárdonyi körül e négy-nyolc ember révén pezsgő szellemi élet folyt. Végignézve a barátok életpályáit és publikációit a lehetséges beszédtemák igen széles köre tárul fel. Természetesen irodalom, nyelvtan, stilisztika, költészet, dráma, de ott van a retorika, a zene, és a filozófiai és vallási területek: bölcselet, dogmatika, erkölcstan. Szinte természetes, hogy szóba kerülhetett a történelem, művészettörténet, pedagógia, lélektan, nemzeti sors, Eger kultúrája. Látva a publikációkat gondolom olyan beszélgetések is lehettek, melyeknek tárgya a logika, egyházpolitika, közigazgatás, statisztika voltak.

Igazán azonban nem a tudás, a pezsgő szellemi élet jelentette Dédapám számára a barátok megválasztásának kritériumát. Nem lehet tagadni, hogy az volt az egyik kulcs a Gárdonyi házba vezető ajtón. A másik, mely egy még beljebb vezető ajtó zárát kinyithatta, az lehetett, hogy megfeleltek-e Gárdonyi barátokkal kapcsolatban kialakított elvárás rendszerének, amit így fogalmazott meg: „Becsüljük meg a jóbarátokat! Az élet javai közé tartozik az az öt-hat velünk-érző lélek, akivel együtt utazgatunk a század hajóján a csillagokkal világított nagy végállomás felé.”²⁷ Ez a gondolat a ciszterciekkel és a világi papokkal való kapcsolatának lényegére mutat rá. Azért becsülte ezeket a barátait, mert velük együtt utazott a nagy végállomás felé, melynek századik évfordulóját ünnepeljük.

Ebben a vonatkozásban két ciszterci atyáról külön is szólnék: Madarász Flórissról és Tordai Ányosról. Madarászról azért, mert ő volt az, aki Dédapám irodalmi tevékenységéről először írt átfogó tanulmányt és mint barát, ismerős helyére tudta tenni a katolikus tanítással első olvasatra nem mindenben összeegyeztethető regényrészleteket. Tordai Ányosról azért, mert ő tudósít a halál körülményeiről és ő az, aki minden Dédapámmal kapcsolatos sajnós még mind a mai napig élő mendemondának elejét vette.

Madarász Flóris a Katolikus Szemlében 1909-ben, tehát a kisvárosi kapcsolatépítést feltételezve és tudva, hogy Gárdonyi gyerekei a cisztercitákhoz jártak gimnáziumba,

²⁷ Gárdonyi Géza: A kövirózsa

mondhatjuk, hogy 5-6 évi ismeretség után egy három részes tanulmányban²⁸ méltatja az addigi életművet. A kortársak ezt a tanulmányt olyan alapvető munkának minősítették, mely szerintük alig mellőzhető Gárdonyi tüzetesebb megismerésénél. Valóban ez volt az az „ősforrás”, amiből a háború előtti kritikák érezhetően merítenek²⁹. Az is sokat mondó, hogy a háború utáni kritikusok nem hivatkoznak rá...

Mivel mérnök vagyok és minőségmenedzsment és nem az irodalomtudomány oldaláról közelítem az 1900-as évek elején zajló irodalmi folyamatokat Madarász írását kultúrtörténetileg nagyon értékesnek merem tartani. A bevezetésében ugyanis Fenyő Miksa Nyugatban³⁰ megjelent egyik írásával száll vitába azt állítva, hogy „Végzetes tévedésünk volna, ha nemzetiségünk rovására akarnánk európaiabbakká lenni.”

Madarász a Nyugattal szemben pozicionálja Gárdonyit modern írónak. Olyannak, akinek modernsége legtökéletesebb harmóniában áll magyarságával, hiszen Gárdonyi témái, szereplői magyar emberek. Gárdonyi jó embereket rajzol, mentes a naturalizmus túlzásaitól, mindig megmarad a jó ízlés korlátai között és fölfogását az erény és a bűn fogalmát illetően nem befolyásolják a korszellem divatos áramlatai. Még tragikus végű történeteiben is kicsíráznak az erkölcsi alapelvek.

Madarász munkájában feldereng már a csillagokkal világitott végállomás elérésének gondolata és az a remény, hogy az író – a katolikus tanítás szerint – célba ér. Dédapám lélekvandorlással kapcsolatos regényrészleteire gondolok. Ezeket nem lehet törölni a művekből. A disszonancia Madarászt is zavarhatta, bánthatta. Gondolom az akkor Egerben élő többi atyát is, azaz Maczki Valért, Kassuba Domokost, Kürti Menyhértet, Halászy Caesart, Kriston Endrét. Nehéz elképzelni, hogy Madarász problémafelvetésére és érvelésére ne lettek volna hatással az egri atyák véleményére, különösen is Halászy Caesáré, akinek *A túlvilágban való igaz hitről* című beszédét a Katolikus lexikon külön is kiemeli. Bár Kilián azt mondja, hogy Madarász kapcsolata Gárdonyihoz szakmai jellegű volt, én mégis azt vélelmezem, hogy egy átlagos kritikuskál lényegesen jobban ismerte. Mint pap tisztában volt a végállomásra jutás fontosságával és az üdvösségre jutás felől közelítette a szerzőt. Madarászt ezen kérdéshez való hozzáállása alapján sorolom a barátok közé. Egy barát – és csak egy barát – dolgozik önzetlenül azon, hogy másokkal is megértesse az igazságot és ne engedje, hogy rossz irányba mutató vélekedések nyerjenek teret. Ezért keresett és adott magyarázatot a disszonáns részletek indítékára. Így fogalmaz: „akármilyen kirívó ellentétbe kerüljön is gondolkodásunkkal, azt az egyet mindig el kell ismernünk, hogy az ilyenféle bölcsekedés nála nem a különlegességek hajhászása, nem feltűnni vágyás, nem affektáció... (hanem) ... az élet harcaiban megviselt,

28 [https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=262&layout=s&query=madarasz%20](https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=262&layout=s&query=madarasz%20https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=379&layout=s&query=madarasz%20https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=476&layout=s&query=madarasz%20)
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=379&layout=s&query=madarasz%20
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=476&layout=s&query=madarasz%20

29 Keller, Péter: Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Gárdonyi-képe, ANYANYELVI ÉS IRODALMI NEVELÉS 5 : 1-2 pp. 61-86. , 26 p. (2022) [https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=a](https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=auteurs10079460&paging=1;20)

30 Fenyő Miksa: Figyelő, Nyugat, 1909.1.sz.48.oldal; A Nyugatban hivatkozott írás Fenyő Miksa Rákos Jenővel folytatott vitája. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nyugat_1909_1/?pg=54&layout=s

itt-ott tán keserű, de mindig az igazság útját kereső, magába vonult lélek megnyilatkozásait láthatjuk benne.”³¹ (Ennek a gondolatnak a kifejtését egy nem egri és nem római katolikus kritikushoz, Kovács Dezsőhöz, a Kolozsvári Református Kollégium igazgatójánál találjuk³². Ő úgy látja, hogy Gárdonyinál a buddhizmus a teodicea, azaz az Isten igazságosságának értelmezése okán, a szenvedésre adott logikai válaszként jelenik meg. Tehát nem ok, hanem okozat!)³³

Tordai Ányos a legközelebbi barátként említi a források. Ő Werner Adolfkal és Petró Józseffel együtt ott volt a halálos ágy mellett. Az akkor Egerben élő és Dédapám személyesen ismerő öt római katolikus pap közül hárman (!!!) is – Tordai Ányos, Werner Adolf és Pétery (Petro) József – úgy érezték, hogy a haldokló barátjuk mellett kell lenniük. Ez a barátság minősítése szempontjából önmagáért beszélő óriási dolog!

Tordai két írása is alapmű. Az egyik, a már említett 1922-ből való³⁴, a halál előtti utolsó napokat írja le. A másikat 1935-ben adta ki. Ez életrajz kiegészítés³⁵. Az 1922-es írás két, az örökkévalóságra való eljutás szempontjából lényeges állítást tartalmaz. Az egyik, Dédapám utolsó monda: az Isten az én szívemben lakik, a másik, hogy a Jóisten Dédapám a Bebek bástyánál is magasabbra vitte. Az életrajz kiegészítés viszonylag hosszabb írás. Tordai 1935-re már megtapasztalhatta hogyan torzultak el, értelmeződtek át, mai szóhasználattal, hogyan lettek bulvársajtó szalagcímei félinformációk, melyek nem méltók – és itt Madarász szavait használom – az élet harcaiban megviselt, de mindig az igazság útját kereső lélekhez.

Tordai a bevezetésben értelmezi a láthatatlan ember fogalmát. A nézés és a látás közötti különbségből indul ki, amire már Dédapám is felhívta a figyelmet³⁶. Azért nem ismerhették meg sokan, mert keveset tudnak az életéről: „Munkái már életében világozkodtak, de életének sok fordulója homályban maradt.”³⁷ Ez a homály a barátok számára eloszlott. Ez az oka annak, hogy akik írtak róla³⁸ nem látták igazán az embert. Két Gárdonyi kép létezik: az egyik azoknak a képe, akik ismerték és látták az író, a másik azoké, akiknek nem volt vele személyes kapcsolatuk. A két kép szükségszerűen nem azonos! A látók festették a hiteles képet!

Tordai is cáfolja, hogy Gárdonyi emberkerülő lett volna. Azt írja „Barátait, vendégeit szívesen látta, de ő maga nem kíváncsi volt a város utcáira, az emberek közé. (...) A sok hányódás, inség, gyötörődés után is alapjában vidám és melegsívű ember maradt (...) nemcsak munkáiban, hanem életében is mindvégig. Mint mindenki, aki

³¹ Madarász Flóris: Gárdonyi Géza, Katolikus Szemle 1909, 454

³² Kovács Dezső: *Gárdonyi elbeszélő művészet*, Magyar Kultúra, 1918, 727-736. ; https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarKultura_1918/?pg=726&layout=s&q=query=gárdonyi

³³ Keller, Péter: Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Gárdonyi-képe, ANYANYELVI ÉS IRODALMI NEVELÉS 5 : 1-2 pp. 61-86. , 26 p. (2022)

³⁴ Tordai Ányos: Gárdonyi utolsó napjaiból, Naplójegyzetek, (Élet XIII évf.23.sz. 1922.November 12(?))

³⁵ TORDAI Ányos, Amit nem tudunk Gárdonyiról, Különlenyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából

³⁶ Amit az útleíró elhallgat

³⁷ TORDAI Ányos, Amit nem tudunk Gárdonyiról, Különlenyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából

³⁸ Gopcsa László: G.élete, 1923. Feszty Árpádné: G.G és A tegnap, 1924. Schöppflin Aladár: G.G. 1925. Szabolcska László: G.G élete és költészete, 1926. Kéky Lajos: G.G írod. tört, füzetek, 7.SZ.1926. Váth János: G.G.életrajza. 1929. Sík Sándor: Gárdonyi Ady, Prohászka, 1929.-

nemcsak testi, hanem lelki életet is él. (...) ha társaságba került, belemelegedett a hangulatba s rendesen ő vitte a szót. (...) Ha kedves vendége jött, hozatta azonnal a saját termésű «piros vizet» s vidám pohár s pipaszó mellett folyt a beszéd.

Nőkapcsolatait illetően felvillant egy kevésbé ismert Gárdonyi képet, nevezetesen, hogy a fiatal Gárdonyi „Ifjúságának nehéz napjait hamar lángfogó szíve könnyítette” de hamar hozzát teszi, hogy Farkas Vilma és Gergely Katica után „Életében nincs több nyoma a szerelmi lángolásnak. Szarvassy Margittal kapcsolatban úgy fogalmaz: „A keservesen szenvedett és felbonthatatlan házassági kötelék végkép kioltja a parázst. Ezután csak lelke leányainak, a kékszemű Dávidkánéknak, Emőkéknak, Margitoknak hódolt. 1922-es írásában ebben az értelemben beszél Miláról is, akit segítő szomszédasszonyként említ. Ezzel helyére teszi az író hölgyekkel való kapcsolatát. Kiemeli, hogy jó ember elsősorban jó édesanya volt. És azt is, hogy jóbarát is volt.

Erre az életrajzi kiegészítésre már régóta és több alkalommal is hivatkoztam. Különösen is azokra a részeire, melyek Dédapám hitére és Isten kapcsolatára vonatkoznak. Magam is homályt igyekeztem oszlatni. Nem gondoltam, hogy a homály oszlatás nem csak barátok, rokonok célja. Az említett Kilián féle tanulmányból derül ki, hogy a Római Katolikus Egyháznak is volt homály oszlató célja a Gárdonyi életművel kapcsolatban. Kilián idéz egy Tordaitól származó, Nagyapámhoz írt levét. Ebben Tordai megköszöni, hogy Nagyapám megküldte neki *Az élő Gárdonyit* és beszámol arról, hogy a *Magyar Kultúra* is felkérte, hogy írjon tanulmányt „főképp katolikus szempontból”. Tordai cikke tehát nem csupán egyéni vállalkozás. Kijelentéseinek különös súlya van, hiszen állításait nem magánvéleménynek, hanem katolikus álláspontnak is kell tekintenünk. (Csodálatos dolognak tartom, hogy a katolikus álláspontot egy jóbaráttal dolgoztatták ki.)

Felmerül persze a kérdés, hogy miért volt, vagy lehetett erre ezen a szinten is szükség. Sík Sándornál (1889-1963) találtam magyarázatot³⁹. Gárdonyi, Ady, Prohászka című kötete 1928-ban, tehát jóval Tordai cikke előtt jelent meg. E három kiemelkedő szerzővel kapcsolatban úgy nyilatkozik, hogy „ez a három író fejezi ki legeredetibben, legélesebben és legművészebben a kor magyar lelkiségének három különböző arculatát. Gárdonyi a nyolcvanas és kilencvenes évek levegőjében nőtt fel, de megrázó egyéni élményei; hatása alatt idegenné válik ebben a világban; kivonul a magyar közéletből, remetévé lesz, úgy gyötördi ki magából, szemlélődő, külön és mély érzésű lelkéből, a maga egyéni világ nézetét és alkotja meg ennek belső indításából a magyar regénynek egy új formáját.”⁴⁰

Véleményem szerint Tordai megbízása összefügg Sík Sándor problémafelvetésével. Lehet, hogy Tordait valójában arra kérték fel, hogy Gárdonyi világnézetét katolikus szempontból minősítse?! Tordai ismerte Gárdonyi egyéni élményeit, gyötöréseit és ezeknek ismeretében ő, és merem mondani csak ő volt képes és alkalmas arra, hogy Gárdonyi világnézetéről véleményt mondhasson. Ennek a vélemény formálásnak aztán része lett a Sík Sándor által használt jelzők cáfolata is.

³⁹ Sík Sándor: Gárdonyi Ady Prohászka, Pallas Rt., 1928,

⁴⁰ Sík Sándor: Gárdonyi Ady Prohászka, Pallas Rt., 1928, 10.

Tordai állításai nem tagadják és hallgatják el a világnézeti kacskaringókat, de határozottak és egyértelműek:

„Örömmel kell azt hirdetnünk, hogy alig van Isten-hívőbb, Krisztus-szeretőbb, Mária-tisztelőbb, másvilágban-bizakodóbb, tisztább tollú és erkölcsösebb írónk Gárdonyinál.

1897-ben az előbbi istentagadó már Krisztusról álmodik, már azt tervezi sírfeliratul: Hiszek egy Istenben és az örök életben, ... egri jóbarátainak javarésze katolikus pap. Gyakori tárgyai a beszélgetésnek a szent biblia s a hitigazságok. Amazt is forgatja sokszor, ezeken is töpreng még többször. Folyosója falára maga festi Szűz Máriát a kis Jézussal. Hálósobájának éke Munkácsy Krisztusa. Agya felett a megfeszített Jézus keresztje. Végredelelte azt kívánja: pap szentelje be sírját és a sírkeresztje ezt hirdesse: Csak a teste.

... lassan-lassan erőssé fonódott a szál, mely egri azilumát az égboltozattal, az Isten-nel a másvilággal ezután már elszakíthatatlanul, összekötötte.”

Tordai megerősíti, hogy Gárdonyi a 18 éves korában megfogalmazott életelvei szerint élt, melynek utolsó pontja a Jézus követés. (Érdekesség, hogy Franklin ezt a pontot utólag fűzte az életelveihez. Dédapám életében viszont ez a meghatározó értéktengely.)

Tordai írásában arra is érdemes felfigyelni, hogy mivel ismerte Gárdonyit tompítja Sík Sándor bántónak is értelmezhető állításait. Ő nem azt mondja, hogy Gárdonyi idegenné válik a világban, hanem azt, hogy Egerbe költözése a Gondviselés műve („Mi vitte Egerbe? Mondják véletlennek, **mondjuk Isten kezének.**”). Megvallja, hogy Gárdonyi nem vonult ki a közéletből („Pestre azonban időnkint föl-fölnézett. Nemcsak akkor, ha munkái, színdarabjai ügyében kellett járnia, fölment olykor azért is, hogy meg ne szakadjanak a régi összeköttetések, hogy lépést tartson a haladó idővel.”). Bizonyítja, hogy nem volt remete, mert nem lehet remete az, aki „barátait, vendégeit szívesen látta”. Tagadja, hogy külön lett volna, hiszen „Sokat emlegetett felülvilágító ablakát is azért gondolta ki íróasztal a fölé, hogy írószobáját teljesen elzárja kerttől-udvartól, ahol bizony édesanyjának apró jószágai nem igen respektálták a csend-parancsot. mint ahogyan sokan gondolják.”

Tordai nagyon finoman, szinte alázattal mond más véleményt, mint a tekintélynek számító Sík Sándor. Ezt azért emelem ki, mert az igazság független egy valamilyen területen kiharcolt, vagy tudatosan felépített tekintély véleményétől, mint ahogyan azt számomra Madarász Viktor és a Nyugat véleménykülönbsége is példázza.

Jó példa ez arra, hogy elgondolkozzunk mennyivel tárgyilagosabb lenne a tekintély helyett az egyes állítások igaz voltának valószínűségét firtatni. Sík Sándor pap is volt, irodalomtörténész is. Nem akart valótlant mondani. Állításait irodalmi forrásokkal bizonyosan alá tudta támasztani. De azok a források hamisak voltak! Akik írták, nem ismerték azt az embert, akiről véleményt mondtak, akit minősítettek. Tordai ismerte az embert. Ő is pap volt. Ő is irodalomtörténész volt. De ő tudta miről, kiről beszél. Az ő forrása igaz volt.

Ez a gondolatmenet messzebbre is vezet. Matematikailag ki lehet mutatni, hogy a különböző ideológiai rendszerekben tekintélynek számító véleményformálók hogyan

képesek értékeket közvetítő életműveket megsemmisíteni és lélekromboló életműveket felmagasztosítani.

Eddig azt vizsgáltuk, kik voltak Gárdonyi egri pap barátai és mit tettek érte. Most azt is nézzük meg röviden, miért becsülhették Gárdonyit, miért tehettek érte ily sokat. Vélelmezem az ars-poeticája okán.

Dédapám azt mondja, magunkat olvassuk a műben. Ez egy nagyon érdekes, író és olvasót összekötő, együtt minősítő szempont. Dédapám kétféle embert ismert: testit és lelkit, de alapvetően csak lelkit, mert írásainak célja az olvasók lelkének nemesítése volt. Irodalommal kapcsolatos fogalmai lelki töltetűek. Számára az olvasó és minden ember agyagedénybe zárt Isten sugár. A nyelv Isten ajándéka, mely a nemzetek tökéletesedésére szolgál. A könyv az író papírosba öltöztetett világító lelke. Ez a megfogalmazás burkoltan azt is jelenti, hogy nem minden könyv nevezhető könyvnek.

Emlékezzünk vissza Madarász Flóris meglátására. Ő is hasonlóan gondolkodott ebben a kérdésben. Egy könyv egy alkotás, egy irányzat lehet végzetes tévedés, azaz csak nyomdafestéket hordozó papíros. Sajnos ez a papíros is képes sorsunkat befolyásolni. Nemzetiségünk-európaiságunk múlhat rajta. A könyv mutasson jó példát, az író lelke világítson, ne túlozzon, maradjon a jó ízlés keretei között. Korszellem, divatos áramlat nem adhat felhatalmazást az erény és a bűn fogalmának megmásítására, a tragédia sem jogosít arra, hogy az erkölcsi alapelveket megkérdőjelezzük.

Madarász is azt sugallta, amit Gárdonyi is vall: a könyv értékelésében és minősítésében nem az író tudása, tehetsége, a mű témája a kritikusok és esztéták véleménye mérvadó. Az érték nem relatív és nem korfüggő fogalom. Gárdonyi szerint az irodalmi művek viszonyítási alapja az abszolút Könyv, a Biblia, mert „Ez a könyv a könyvek könyve //... // Csak ez a könyv nem tér porba, / Mintha volna élő lelke!... /.../ Isten szíve dobog benne.”

A mérce tehát az, hogy mennyire érezhető az alkotásban Isten szívének dobogása.

Az író dolga elsősorban nem önmegvalósítás, nem formai bravúrok felcsillantása. Műve akkor maradandó, ha Isten szíve dobogását hallhatóvá képes tenni. Az író Isten munkatársa a teremtésben. Gondoljunk az Ída regényére. Ott fejt ki Gárdonyi, hogy akkor lehet valaki művész, ha megérti mit is jelent a Teremtés, az isteni legyen. Mert mi az isteni legyen?! A szeretetre, a szeretetbe való önzetlen meghívás, a lelki öröm, a dicsőítés örömeinek felkínálása. Ezt tartja Gárdonyi a művészet lényegének. Ez ma is érvényes. Ezt ma is vallják. Jókai Anna például úgy fogalmazott, hogy az írás az Istenbe belehangzik.

Madarász, Tordai, Sík Sándor, illetve később Jókai Anna (1932-2017), Cs. Varga István (1946-) is meglátták, megérezték, hogy Gárdonyi agyagedénye képes volt annyira áthevülni a belé záródó Isten-sugártól, hogy maga is sugárzóvá tudott válni, hogy pontosan azon a hullámhosszon volt képes sugározni, amely őt át-, illetve felhevítette.

Gárdonyi élete Jézus-követő élet. Jézus pont ilyen logikára építve választotta ki, és küldte a világba apostolait. Az apostolok azt kapták ajándékba, hogy hiteles, szerethető, követésre indító képet voltak képest továbbadni mesterükről.

Ilyen értelemben nagyon sokat mond számomra, hogy az Egri Híradó 1899. november 21-i számában Halászy Caesar, aki Jézus-követő Dédapámat – a lelki embert – már

két évi egri tartózkodása után apostolnak nevezte: „Nem kell neki a világnak aranya, se ezüstje; híre-, dicsőségénél kisebb gondja is nagyobb. Bőven kárpótolja a gondviselés nagy szívének gazdag kincseivel, melyeket mindennél többre becsül, mert ezekkel szolgálhat irodalmunknak, melynek nagy buzgalma apostola”.

Jelzés értékűnek tartom, hogy az egri pap barátok, különösen a ciszterci atyák szívükön viselték, hogy Gárdonyi Géza szellemiségét halála után is megőrizték és terjesszék. Tordai Ányos kezdeményezésére az író halála után indult meg egy az író emlékét ápoló társaság szervezése. Az 1923-ban megalakult irodalmi egyesület elvben a Heves vármegyei születésű vagy lakhelyű, illetve a megye irodalmi életébe aktívan bekapcsolódó irodalombarátokat tömörítette. Elnöke Werner Adolf zirci apát, főtitkára pedig Tordai Ányos lett. Az egri Gárdonyi-kultusz ápolása mellett a társaság fő célja az irodalom népszerűsítése volt a vármegye településeire szervezett felolvasóesteken keresztül.

Beszédesnek tarom, hogy a 41 rendes tag közül legalább 14, tehát legalább minden harmadik tag egyházi méltóság volt. Kriston Endre, akkor már, mint segédpüspök szerepel a tagok között.

Úgy találtam a Társaság hamar túllépett a megye területén. Az 1926-ban kiadott Értesítőjük szerint a 41 rendes tagból 13 nem heves megyei volt. A nem heves megyeiek között voltak, akik időközben elköltöztek (Werner, Tordai). Nem ők, hanem sokkal inkább az, hogy Harsányi Zsolt író és Tóth Tihamér, aki akkor a Budapesti Egyetem magántanára, a hitszónoklattan, hitoktatástan és neveléstan nyilvános rendes tanára, az egyetemi templom hitszónoka is tagok voltak, igazolhatja, hogy feltételezésem nem légből kapott.

Figyelemre méltónak tartom, hogy az egriek úgy alapították a társaságot, hogy akkor már létezett a Gárdonyi Irodalmi Bizottság, mely 1922 szeptember 21-én, tehát még Gárdonyi életében alakult meg Simon Lajos elnöketével többek között azzal a céllal, hogy az értékes költői és írói tehetségek érvényesülését a magyar tanítói közösség körében elősegítse és a magyar népkultúra és a nemzet részére hasznot hozzon. E társaság tagjai elsősorban pedagógusok voltak.

Összefoglalva az alábbi következtetéseket lehet levonni:

Gárdonyi Géza szoros és mélyen belsőleges kapcsolatban volt a Római Katolikus Egyházban szolgáló egri papokkal. E pap barátok közül Madarász Viktor már az író életében, Tordai Ányos pedig halála után súlyt helyezett arra, hogy reális és igaz képet fessen az íróról.

A harmincas években fontos volt, hogy megszülessen egy határozottan katolikus vélemény Gárdonyi Géza munkásságáról, művészetéről, emberségéről és ezt Tordai Ányos dolgozhatta ki. Tordai dolgozata felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes írókról alkotott vélemények esetében az állításokat alapos forráskutatásnak kell alávetni.

Az egri ciszterci pap ismerősök külön társaságot alapítottak, hogy Gárdonyi Géza szellemiségét halála után is megőrizték és terjesszék. Ez a társaság hamar túllépte a megye területét, tagjai között meghatározó arányban voltak római katolikus papok, köztük többen nem Heves megyéből.

A jézusi örökség nyomában

– MARGÓJEGYZETEK EGY HÍVŐ NAPLÓJÁBA –

Féja Géza (1900–1978), újságzerkesztő, könyvtáros, tanár nevének olvastán-hallatán az érettségi vizsgán innen és túl, vélhetően csak kevesen kapják fel a fejüket manapság Magyarországon. Pedig a huszadik század e jeles, hazai népi-értelmiségi írója viszonylag ismeretlenül is meghatározza köztudatunkat. Példának okáért, ki tudja azt, hogy a Viharsarok, mint fogalom, és egyszersmind tájnév említésekor őt idézzük? Féja hasonló című szociográfiai tanulmánya 1937-ben jelent meg és azt követően ragadt a történelmivé szélesedett név a tájegysége. A história tényei közé tartozik az is, hogy ezért a munkájáért az író nemzeti gyalázás okán perbe fogták, elítélték és tanári állásából elbocsátották.

Féja Gézát azonban közéleti és társadalmi érzékenysége nem csak az 1930-as évek Magyarországon lehetetlenítette el. 1945 és 1956 között úgyszólván száműzetésbe kényszerült: az irodalmi életben nem volt keresnivalója, könyve nem jelenhetett meg. Az általa szociálisan feltérképezett Viharsarokban élt, könyvtárosként dolgozott és a kevésen hű maradvány szolgált a népnek a szellemiekkel: irodalmi és történelmi előadásokat tartott, nevelt és tanított, ahogy lehetett.

Ebben az időszakban, félig-meddig kitaszítottként jegyezte le gondolatait a Bibliáról, az evangéliumokról és a kereszténységről „Egy hívő naplója” címmel. E személyes munkájában Féja mély hangsúlyt ad a hegyi beszédnek Máté evangéliumából. Úgy véli, utóbbinak „mindenképpen a hegyi beszéd a gyémántja”, „amelyről Jézus arcvonásai ragyognak a folyton változó és vajúdó idő felé.”

Jelen, Féja Gézára emlékező és az ő nemzetföltő munkásságára emlékeztető írásunknak nem célja a részletes elemzés. Féja szellemi magasságába emelkedni képtelenül, előbb említett naplójának csak a szegélyére írhatunk le néhány észrevételt. Nem bíráltnak, nem fellengzős minősítésnek szánjuk e pár szót, hanem a hálás utódok szerény visszajelzésének arra vonatkozóan, hogy a korai Féja-kortárs, a szintén újságíró Ady Endre Kompországában soha nem volt és nem lesz céltalan vallást tenni az Istenről és az emberről, a hazáról és a mennyek országáról.

Féja voltaképpen nem egyszerűen a hegyi beszédre elmélkedik a rövid naplórészletben, hanem a teljes Máté szerinti evangéliumot áttekinti, és ez egy szépírótól mindenképpen tiszteletre méltó teljesítmény. A hol mélyenszántó, hol magasba emelő egyéni kifejezőmód megőrzése mellett azonban ma valószínűleg másképpen fogalmazna Féja. Kétségtelen, hogy saját kora, a huszadik évszázad közepe bibliatudományának területén példásan naprakész és ezzel a készenléttel mind írói, mind kulturális igényességét igazolja. Munkája nemcsak egy hívő keresztény ember saját maga számára megőrkített eszmefuttatása, hanem az irodalom-, a történelem- és a korabeli szentírástudomány ismereteivel átszőtt esszé, egy népi érzésű, a sorsával csendesen vívódó

entellektüel töprengéseit egyszerre magába bújrató és azokat mégis – művészien – a nyilvánosság elé táró tanulmány.

Kor- és értelemszerű, hogy az irodalmár Féja Géza hermeneutikája, más szóval evangéliumértelmezése a módszerét tekintve történetkritikai. Ez, a Féja idejében még messzemenően életközeli bibliamagyarázati eszköz az író kezében kifényesedik és ahelyett, hogy elbizonytalanítaná őt az alkotásban, a hiteles meggyőződés továbbadásának készséges kellékévé idomul. Lankadatlan érdeklődésével, hitének hevével és szomjas nyitottságával Féja Géza ma bizonyára rátalálna a *teológiai* hermeneutikára és annak a nagyítója alá helyezné a Bibliát, az észrevétlenül apró részleteknek is irodalmi méreteket kölcsönző saját soraival együtt.

A napló írásakor azonban még az evangéliumok különbségei mentén, az újszövetségi szerzők egyedi vonásait egymással szembe állítva fut a töltőtolla, vagy kattán írógépenek billentyűje. A teológia segédtudományai és a történetkritika által ipso facto felmagyított sajátosságok hovatovább az olvasót is magával ragadó lendületet adnak Féja Géza fantáziájának. A Máté evangéliuma iránti vonzalmát Márk evangéliuma hátterezzi; legendát és ó-kultúrát, emberi kitalálásokat és egyházpolitikai tákolmányokat említ. A jézusi tanítás eredeti súlyát érzi, és minden bizonnyal ez a nemes felindulás ihleti őt arra a megállapításra is, hogy „Jézus lehelete fű és romba dőlnek kétezer esztendő tévedései”.

„Fogadd el az egészet és őrizd meg”, kiáltja ugyanakkor, egyértelmű igénnyel. „Hozz önmagaddal áldozatot”, „ne a legyőzendő erők módszereivel harcolj, hanem Isten ártatlanságával”. Tudniillik „ártatlanság nélkül nincs üdvözülés”. A történelem igaztalanságai elől nemhogy az evangéliumok, de a teljes Szentírás igazához menekülő Féja Gézának talán ez a mondat a legőszintébb vallomása. Naplójának lapjai személyes sorsának tükröként, oldalról-oldalra egyre élesebben őrzik és vetik vissza nemcsak az ő életének fényeit és árnyait, de az övéhez hasonló létre kényszerült megannyi kortárs magyar kereszténynek a földöntúliban megtalált vigaszt is.

Végeredményben, ha csak sejtjük is Féja szándékát, jószerével lényegtelenné szűkül, hogy az újszövetségi kortörténet vagy az egyéb biblikus tudományok rostáján makulátlanul átsiklik-e véleménye a hegyi beszédről és Máté evangéliumáról. Ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy a Jézus személyéhez és tanításához való ragaszkodása legfőképpen és megfellebbezhetetlenül őszinte. Nem okoskodva magyaráz, hanem a maga egyediségével vall az egyetemesről, az örökkévalóról. Munkája kicsiben *Papini* (1881-1956) monumentális Krisztus-történetéhez (1920), vagy *Merezskovszkij* (1865-1941) Az ismeretlen Jézusához (1932) hasonlít. Előbbi a négy kanonikus evangélium hatalmas költői parafrázisaként vonult be az irodalomtörténetbe. Utóbbi olyan, akár egy több száz vonalból összeállított irodalmi ábra: a szerzőnek az evangéliumokban kirajzolódó, sok egyéni, eredeti gondolattal színesített Jézus-portréja.

Meglehet, a téma szempontjából elhanyagolhatónak vélhető apróság, a magyar olvasó figyelmét azonban aligha kerülheti el, hogy Féja Géza evangéliumi elmélkedése nem a napfényes Olaszhon, a reneszánsz-bélyegű Firenze - ha nem is mindig csendes, de mindenképpen történelmi - levegőjében született és nem is Oroszország-anyácska dús kebelén vagy a párizsi diadalív alatt erősödött, hanem valahol a csonka Magyarországon, huzatos csücskében, a Féja által elkeresztelt Viharsarokban.

KOVÁCS ISTVÁN

Néhány szó az egyházaknak adott államsegélyekről

Néhány szó az egyházaknak adott államsegélyekről. Valahányszor kisebb-nagyobb egyházi közületek gyűlésein vagy egyebütt az államsegélyről szó esik, mindig azt látjuk, hogy nagyon is bizonytalankodunk abban, mit tartsunk az államsegély felől. Majd mint az életheletőség *conditio sine qua non*ja, majd mint a mai élet egy szükséges rossz, majd mint a helyes egyházi élet kialakulásának egyik legfőbb akadálya állítatják elénk. Ennek a néhány sornak az a szerény célja van, hogy hozzájáruljon az államsegélyről való helyes és egyöntetű állásfoglalás kialakulásához.

1. Meg kell állapítanunk azt, hogy az államsegély nem könyöradomány az egyház számára. Így a nevének helytelensége vitán felül áll. Az államsegély számunkra nem más, mint az állam hozzájárulása az egyház és az egyház intézményeinek fenntartásához. Így járult hozzá annak idején az állam az egyház és intézményei fenntartásához az István királyi és, egyéb dotációkkal, melyeket ma nem is szokás államsegélynek nevezni. Így járult hozzá a közelmúltban az állam egyházunk erősítéséhez is. Csak talán annyi a különbség, hogy itt hol egyszer s mindenkorra megállapított, hol időnként megváltoztatásra kerülő, évenként ismétlődő hozzájárulási tételekről van szó.

2. Honnan származik az az összeg, amit államsegély címen ad az állam az egyháznak? A közadókból. Evangélikus népünk adójából csakúgy, mint a többiéből. Ha a közadókból olyan célra adnak pénzt, amire az államnak pénzt adni elemi kötelessége, az állam ott csak annak a feladatnak tesz eleget, hogy odajuttatja el a közadót, ahova az való. Az évi adó széjjelosztása nem a kegyesség ténye, hanem a legszigorúbb értelemben vett kötelességteljesítés. A nép pénze a nép szükségleteinek fedezésére fordítandó. A nép szükségletei között pedig az iskoláztatás kérdése csakúgy helyet foglal, mint a nép vallási szükségletei. Az államsegélynek mind a forrása, mind a rendeltetése világossá teszik azt, hogy egyházunknak az állam bevételeiből az őt megillető részt igényelnie elidegeníthetetlen joga van.

3. Az államsegély legnagyobb része iskolai célokat szolgál egyházunkban. Itt vessük fel azt a kérdést is: helyes-e a mostani állapot, amikor egyik helyen az állam az iskola minden néven nevezendő terhéről gondoskodik, mert állami az iskola, a másik helyen viszont egy evangélikus gyülekezet csak a magát végletekig megadóztató egy-

házszeretettel tudja: neki csekély összegre mért államsegélyt az iskola fenntartásához szükséges összegre kiegészíteni. Nem véletlenül cseréltem el a szerepeket. Mondjuk ki nyugodtan: mióta az állam iskolákat tart fenn, azóta ilyenféle a helyzet. De menjünk bátran tovább is. Nem volna-e sokkal igazságosabb iskolapolitika az, amelyik azt a tételt tenné alaptétellé: Minden iskolai teher az állam terhe. Nem kellene ezzel együtt járni az evangélikus iskolák megszüntetésének. Egyházunk legmagasabb iskolája, a teológiai fakultás tisztán állampénzen is evangélikus intézmény. Legyenek összes iskoláink ilyen módon evangélikus iskolák. Még az evangélikus egyház ellenőrző sőt irányító szerepe is beleférhetne az új rendbe is. Amennyire ma benne van, annyira legalábbis. De ha az állam az iskolák egyetemes állami jellegét úgy oldaná is meg, hogy elemi és középiskola csak mai állami iskola módra állna fenn, a hitoktatásról való gondoskodás kérdése akkor is állami iskolai feladattá válnék. Minden állami iskola tanulójának elemi joga az állammal szemben, hogy az iskolai szükségletekről gondoskodó állam a tanulók hitbeli oktatásáról az államot alkotó egyházak megalgedésére viseljen gondot.

4. A kimondottan egyházi jellegű állások államsegélyeinek ügye is világosabban fog élénk állani, ha úgy ítéljük meg a dolgot, hogy itt is arról van szó, hogy a közadók egy részét a nép vitathatatlan szükségletére fordítják akkor is, ha az állam a lelkeszi állásokat, stb. teljesen maga tartja is fenn. Aki, mint az evangélium lelkésze, a jobbat és többet érő nemzeti lélek útjaira vezeti sokaknak lelkét, az az ember elsőrendű szolgálja egy olyan államnak, mely igazán jobb jövőért él és munkálkodik. Azt pedig mondani is felesleges, hogy az államnak ilyennek kell lennie. Az egyháznak nincsen abban megalázása, hogy az állam gondoskodik róla. Aminthogy pl. a független bíróságra sem megalázó, hogy az állam fizeti. Pedig sem az egyiknek, sem a másiknak nem az a hivatása, hogy a mindenkori kormányt vagy esetleges uralkodó osztályok céljait szolgálja. Ettől mindkettő független, és kell is, hogy az legyen. Abban is meg egyeznek egymással, hogy mindegyiknek a tisztább viselkedésű jövőendő előkészítése körül van dolga az ország életében. Csak amíg a bíróság munkája a számonkérés és megtorlás testi útjain, az egyház az Isten lelke által kijelölt lelki előnyomulás útjain. Nem is tölti be az állam Istentől rendelt feladatát, ha ezt meg nem látja s meg nem érti. Ha pedig megérti, miért kell azon gondolkodnunk, hogy ún. tisztán egyházi célokra elfogadjuk-e az államsegélyt. Az is teljességgel elfogadható lenne, ha az összes bevett vallásfelekezetek szükségletei az 1848. XX. szerint közálladalmi kiadásokká tételnének. Ekkor sem volna követelhető az egyház embereitől Isten törvénye ellen való feladat teljesítése, aminthogy ma sem követelhet tőlük ilyet a fizetésüket megtagadó gyülekezet sem. Bizonytal nem talál megalázót abban egy magyar r. k. püspök vagy káptalan, ha esetleg 50.000 katasztrális hold föld-államsegély jövedelme felett neki áll ma jogában rendelkezni. S miért találjunk mi abban megalázót, hogy a mi lelkészeink szerény szükségleteinek biztosítását az állam saját feladatának esetleg elfogadja. AId látó szemmel néz, látja, hogy ez a gondolat ma erősebben előtérbe jut, mint 1848 óta akármikor. Én magam természetes fejlődésnek látom ezt. Az állampolgárok vallásügyi

állami pénzszolgáltatásban is a maguk pénzét kapják vissza, de az elosztás igazságossága így könnyebben következik be és hamarabb szűnnek meg az elviselhetetlen megterhelés visszaosságai.

5. Az én felfogásom tehát ez: Ne féljünk attól, hogy az állam egyházi célokra fizet. Természetes joga és kötelessége ez az államnak. Ezzel mi még nem szűnünk meg Isten emberei lenni. Az államsegély megszüntetése esetén evangélikus iskoláink fenntartása nemcsak megoldhatatlan volna, de nem is volna jogunk ezt híveinktől még kérni sem, mikor azok fenntartásához szükséges összeg nagyobb fele a most is beszedett állami adókban van benn. Onnan tehát jár az egyháznak a maga része. Az államsegélyt csak a maga feladatát teljesíteni nem akaró államvezetőség szüntetheti meg. Az pedig az állampolgárok dolga, hogy ne olyan vezetőkre bízzák az ország sorsát, akik a nép elemi szükségleteit mell ékesnek vagy feleslegesnek merik mondani.

6. Többször gondolkodunk azon, hogy az államsegélyes világban megcsökkent az adakozó kedv. Talán nem is olyan veszedelmes a dolog. Amikor ma egymásután épülnek új templomaink, renováltatnak a régiek, emelkednek az ifjúsági házak stb. mindez az áldozatkészség meglétéről beszél. Ha pedig a normális egyházi szükségletek közállami kiadásokká lennének, attól én a gyülekezetek saját céljaira. még a nem feltétlen szükségésekre is az adakozási kedvnek a fellendülését is teljességgel meg tudnám érteni.

7. Ma már nehezen lehetne elképzelni, még nehezebben visszaállítani azt a régi állapotot, mikor az evangélikus egyháztag vallási és kulturális szolgáltatásokra csak a maga egyházán belül adózott s állami adójában ha volt, ilyen címen semmi sem foglaltatott. Ma az igazságos megoldás számára egy út van nyitva és ezt az utat kell járhatóvá is tenni. Minden bevett vallásfelekezetről gondoskodik az állam, amiért itt is állampolgárainak tesz köteles szolgálatot. Tudom, hogy nem mindenki ért mindenben egyet e néhány igénytelen sorral. Mégsem gondolnám, hogy haszontalan munkát végeztem. Gondolom, hogy a Keresztyén Igazság, amint e soroknak helyet ad, helyet fog adni egy esetleges más véleménynek is. Az állami élet fejlődését látó és egyházunknak a jelenben is megfelelő helyét biztosítani óhajtó egyháztagjaink pedig segítségül lesznek abban, hogy egységes egyházi közvélemény alakuljon ki az államsegély kérdésének megítélésében is.

*(Az írás a Keresztyén Igazság című folyóirat 1938. évi
12. számában jelent meg)*

Határokról visszatekintve

A trianoni trauma óta a magyar közgondolkodásban kiemelkedő helyet kapnak a határok, különösen Magyarország történelmi határai, annak elvesztése. Ahhoz, hogy a kialakult helyzete megértsük, óhatatlan, hogy a ne tegyük fel a kérdést: mi is az államhatár; és a történelmünk során milyen szerepet játszott. A jelen írásban az államhatár fogalmának főbb állomásait tekintem át hazai és nemzetközi forrásokra támaszkodva. Hogyan jutottunk el a határ zónától, a „senki földjétől” a pontosan kitűzött határokig, illetve Schengengig.

A 20. század derekára igen furcsa helyzet alakult ki Európában. Míg a technikai fejlődés következtében a határvédelem funkciói leértékelődtek, (hisz a korszerű rakéta- és szárazföldi haditechnikai eszközök ellen nem tud fizikai védelmet nyújtani,) ugyanakkor a határ politikai szerepe a kárpát-medencei térségben nap, mint nap az érdeklődés, a média figyelmének középpontjában foglal helyet. E folyamatban a sajátos viszonyok is helyet kapnak, hisz a 20. században a Kárpát-medence politikai térképét átrajzolták. E sajátosság része még, hogy Magyarország állam- és etnikai határai nem esnek egybe, melynek következtében hazánkat egy határon túli magyarok lakta sáv veszi körül, amely európai uniós tagságunk mellett is a jövőre vonatkozólag meghatározó politikai szereppel bír.

Ugyanakkor az elmúlt évek tapasztalatai a korábbi folyamatokat felülírták, amikor a 2020-ban Európát is elérő covid járvány kezelése átértékelte a külső és belső határokat és az Európai Unió tagállamai a belső határokon visszaállították, sőt megszigorították a határellenőrzést, továbbá jelentős időszakokra lezárták mind a belső, mind a külső határokat. Így globális biztonsági kihívásra lokális válaszokat, megoldásokat próbáltak keresni, adni, de a világjárvány terjedését nem tudták megakadályozni. Ennek oka, hogy a globalizáció miatt a világ minden állama valamilyen szinten függ, kiszolgáltatott a másik államnak, így az adott térség lakosságának élelmiszer, áru ellátásához szükséges nemzetközi fuvarozás leállítása humán katasztrófához vezetett volna. Másrészt, a nemzetközi munkamegosztásból adódóan a teljes utazás, határforgalom leállítása szintén katasztrófális következményekkel járt volna.

A fentiekből is jól látható, hogy az államhatárok jelenlétével a globalizáció hatásai elenére (melynek egyik legfőbb hatása, hogy erodálja a határokat, a határon átnyúló kereskedelmi, munka és egyéb kapcsolatok dominanciája miatt) továbbra is számolni kell.

A rendelkezésre álló források alapján egyértelműen igazolható, hogy az államhatárok kitűzésének már az ókorban kiemelt jelentősége volt. Egyiptomban a határok kijelölése a térképészek elődeinek, a földmérőknek a feladatai közé tartozott. III. Uzertezen fáraó (i.e. 19. század) Semneh és Kumme Nílus parti városoknál erődöket építtetett, melynek közelében volt az Egyiptom határát jelző határkő, rajta a követ-

kező felirat: „Ez a déli határ. Egy néger se merjen ezen a határon se gyalog, se hajón északnak átvonni, sőt még a barma sem. Ha kereskedni akarnak, menjenek Akenh-be, ott tehetnek, amit akarnak, nem lesz bántódásuk; de Heb-en túl fölfelé soha még hírmondójuk se merjen jönni.”¹ II. Ramszesz (i.e. 1298–1232) korából fennmaradt falfestmény megőrizte földmérés gyakorlatát. Amenhotep fáraóról (i.e. 1200) feljegyezték, hogy „helyreállította a határokat és felállította a határköveket”. A rómaiak a határaikat eleinte élőfával, később számozott és betűkkel ellátott cövekekkel jelölték. Trianus idejében határköveket alkalmaztak, amelyeket egy szertartást követően felirattal, betűjelzéssel és évszámmal ellátva helyeztek a földbe.

A határral kapcsolatos elméleti és történelmi irányú érdeklődés a 19. század végén jelentkezett, amikor is Fridrich Ratzel „Politika földrajz” c. művében a határok általános tulajdonságairól, fajtáiról, fejlődési állomásairól szóló nézeteit részletesen kifejtette, mellyel hosszú ideig hatást gyakorolt a kérdéskörrel foglalkozó politika földrajz tudomány művelőire.

Magyarországon a gyepűvel (Tagányi Károly, Karácsonyi János.), nyelv (M. Kiss Lajos.) és nemzetiségi határokkal kapcsolatos kutatások a honfoglalás ezeréves ünnepségei időszakában kaptak lendületet, majd az első világháború előtti és alatti években felelősödtek.

A trianoni határok kitűzését követően a revízió jegyében az etnikai-földrajzi kutatások tovább folytatódtak, immár a magyar határokon belül és szomszédainak területén is. A magyar földrajzkönyv-készítők ez időben a határokat ideiglenesnek tekintették, ezért könyveikben a szerzők (Prinz Gyula, Fodor Ferenc, Cholnoky Jenő) a Kárpát-medence egységes földrajzát tárgyalták. „A földrajzban a területében is változásokat szenvedő államterület mögött ott van a változatlan országterület. Ezért Magyarország földrajza nem a mai államterületnek, hanem az egész országének rajza, s csak azon belül a királyság birtokterületének.”² Prinz Gyula földrajzkönyvében, az államföldrajz keretén belül vizsgálta a határokat, illetve külön fejezetként taglalta az országhatárokat és az államhatárokat. A revízióra törekvő Magyarországon az Államtudományi Intézetben készültek el a korszak leghitelesebbnek tekinthető, (a hazai és a szomszédos államok hivatalos statisztikai adataira épülő), szakszerű etnikai térképei, melyek később a tárgyalásokon nagyon hasznosnak bizonyultak, és többek között nagyban hozzájárultak az első bécsi döntés során a szlovák-magyar nemzetiségi határ kijelöléséhez. 1934-ben készítette el Rónai András „Kelet-közép-Európa államhatárának életrajza” c. munkáját, melyben kifejtette, hogy a politikai határ fejlődése az állam fejlődésének szerves része. Ugyanez a munka világított rá, hogy az 1930-as évekig a határtörténettel érdemben nem foglalkoztak magyar földrajztudósok, ezért kíváncsian minden időszak államhatárának ábrázolását elkészíteni. Valószínűleg ez a gondolat vezérelte, amikor a későbbi „Közép-Európa Atlaszban” az európai államhatárok tartósságát ábrázolta. Rónai András szerint, az államhatárnak (politikai földrajzi szemszögből nézve) három

¹ Konder István (1938): Térképek és rokontudományok az ókorban. In: Térképészeti Közlöny. 1938. 5. évf. 1–2. sz. Budapest. 60. o.

² Prinz Gyula (1942): Magyarország földrajza. Renaissance Könyvkiadóvállalat. Budapest. 6. o.

alapeleme van: *terület, népesség* és az ebből adódó *főhatalom*. Ebbe a gondolatsorba illik bele a megállapítás is, hogy az állam területének földrajzi sajátossága meghatározó a népességre. A határok témaköre a második világháború és a '89-es rendszerváltás közötti időszakban tabunak minősült, ezért Magyarországon nem foglalkoztak vele.

A politikai rendszerváltás (1989-től) időszakában mind a trianoni kérdés, mind a határon túli magyarság léte és megmaradása előtérbe került. Néhány éves kutatás után sorra születtek meg a trianoni határkitűzéssel kapcsolatos tanulmányok, könyvek. Ezek közül is kiemelem: Ferenczi I. gyepűrendszerről készített térképét és elméleti írásait, Pálffy Géza török korszakból írt határvédelmi témájú publikációit, Zsiga Tibor könyveit, melyek a magyar-osztrák határmegállapítás történetével kapcsolatosak, továbbá Bacsa Gábor munkáit, aki a trianoni jugoszláv-magyar határ kitűzéssel foglalkozik ma is, valamint Suba János kutató írásait, aki a trianoni határkitűzést minden viszonylatban feldolgozta. Az elmúlt időszakban „Örökök, vigyázatok a határra!” címmel 2017-ben jelent meg Pósn László, Veszprémy László, Boda József, Isaszegi János által szerkesztett, a határok és határőrizet történetét átfogóan feldolgozó mű, amelyben már az elmúlt harminc év kutatásainak eredménye is megjelenítésre került.

Az állam, nemzet, nemzetiségek fogalmával történetével napjainkban egyik legismeretebb történésze Romsics Ignác is kiemelten foglalkozik. Több munkájában részletesen bemutatja Erdély elvesztését, a trianoni békeszerződést és az Európában kialakult nemzetiségi helyzetet. Romsics Ignác a nemzet fogalmán a következőket érti: „*a nemzet valamely történelmileg kialakult tartós emberi közösséget jelent, amelyet különböző sajátosságok kötnek össze és különböztetnek meg egymástól.*”³ A sajátosságok alatt a következőket értette: közös származás, nyelv, vallás, kultúra, történelmi emlékezet, és mítosz rendszer, továbbá közös államterület, gazdaság, állam és jogrendszer.⁴

Az állam- és etnikai határok vonala az egész világon nagyon ritkán esik egybe, és jelölésük is alapvetően eltér. Az etnikai⁵ határok változását és a vegyes etnicitás problémakörét kutatta fel Keményfi Róbert egy történelmi vármegye (Gömör és Kis-Hont) területére összpontosítva. A szerző az elkészült tanulmánykötetéhez a történelmi források mellett a legújabb statisztikai forrásokat is felhasználta. Választ kapott arra, hogy miként alakultak ki a vizsgált vármegye területén lévő településeken az etnikai térszerkezetek. A mellékelt térképeken az állam-, etnikai-, és nyelvhatárok kapcsolatát is szemléltette, mellyel az etnikai földrajz, néprajz területén új távlatokat vetít előre.

A politikai határ fogalmával és összefüggő változásaival a '90-es évek második felében Süli-Zakar István foglalkozott. A téma aktualitása és fontossága inspirált arra, hogy a magyar történelmi határok kutatása során a határ fogalmának fejlődésével külön foglalkozzam. Történelmi határok alatt a történelmi Magyarország államhatárait értem, amely az államalapítás (1000) és a trianoni békeszerződés (1920) közötti,

³ Romsics Ignác (2020): Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Helikon Kiadó. Budapest. 9. o.

⁴ Uo.

⁵ Statisztikai számadatokhoz kötött, azon települések határára fut végig, amelyekben az egyes nemzetiségeket, vagy nyelvet anyanyelvként vallók száma az ötven százalékot meghaladja.

a Kárpát-medencében lévő Magyarországot foglalta magában. Ide tartozott Horvát-Szlavónország, mint társország.

A fenti forrásokra támaszkodva dolgoztam fel a határ fogalmának történeti fejlődését, melynek fő állomásai a következők:

A magyar határok története a Kárpát-medencében a honfoglalásig nyúlik vissza, első írásos, térképtörténeti (Al Idrisi 1154-ben napvilágot látott földrajzi művében olvasható: „*Délről a velenceiek országa, keletről n.k.r.y.b., északról B.wamyh országa határosak vele*”) A földrajzi mű mellé több térképet is csatolt, melyeken először ábrázolt jelentős számban magyar városokat.⁶⁾ forrásai a 12. századból váltak ismertté.

A határ történetének áttekintése során, a források ismeretében, fontosnak tartom megemlíteni, hogy a határ fogalma sem Európában, sem Magyarországon nem ugyanazt jelenti ma, mint a honfoglalás idején, vagy a 14-17. században. A népmesékben, legendákban és az emberek köznapi beszédeiben sokszor találkozhatunk a „*senki földje*” kifejezéssel, melyet az országokat elválasztó határral összefüggésben szoktak megemlíteni. Valószínűleg e megnevezés alapjául szolgáltak a magyarok által már a sztyeppei vándorlásnál megismert *gyepük*. A gyeptől kifejezés alatt olyan lakatlan, lakhatatlan, nehezen járható területsávot értünk, mely a szomszédos népeket, országokat egymástól elválasztotta

A 10-13. század időszakában funkcionáló gyeptérrendszer idején a határ nem vonal, hanem zóna jellegű volt. A gyeptől sávjának csökkenését elősegítette a feudális viszonyokból származó földadományozás. Mivel az uralkodónak adományozható birtokai az ország központi területén már nem álltak rendelkezésére, ezért a gyeptől vezetben osztogatta tovább az arra méltónak tartottak számára a földeket. A XI-XVI. században az államhatárok és a birtokhatárok között szoros összefüggés figyelhető meg, melyet a korszakból származó birtoklevelek (Pl.: 1299-es Pominóc, 1244-es határleírásban Szucsá települések határainál morva határjelek is megtalálhatók.) is igazolnak. E szerint az adott uralkodó hatalma addig terjed ki, ameddig a hozzá hű birtokosoknak a fennhatósága alá tartozó birtokok határai húzódnak. Így a birtokhatárok és az államhatárok többnyire egybeestek. „*A középkorban a politikai határokat jelentős mértékben befolyásolta a feudális hierarchia, az öröklési elv, illetve ezeknek földrajzi konzekvenciái.*”⁷⁾

A 15. századtól a magyar jogalkotásban megfigyelhető az államhatár irányában tanúsított kiemelt figyelem. Ugyanakkor a kialakult történelmi helyzet, a visszatérő tatár betörések, valamint a Török Birodalom hazánk irányában jelentkező expanziós tevékenysége, az elkövetkezendő időszakban konzerválta a határzóna jellegét, továbbá nem tette lehetővé az ország egységes feltérképezését. A zóna jellegét igazolja a kiépített végvár rendszer, és az a tény, hogy 1526-ig a szultán és a magyar király, a Magyarországot érintő, a császár és a szultán között megkötött békeszerződésekben a felek között nem határvonalat, hanem végvárakat, várakat és a hozzá tartozó területeket

⁶⁾ Stegena Lajos (1991): Magyarország térképei a mohácsi vész előtt. Tankönyv Kiadó. Budapest. 1-68. o.

⁷⁾ Süli-Zakar István (1996): Magyarország határainak változásai az államalapítás korától 1920-ig. In: Frisnyák S. (szerk.): A Kárpát-medence történeti földrajza. kn. Nyíregyháza. 97-106. o.

rögzítették. Ugyanakkor esetenként a határnyiladékok vágása, valamint a béketárgyalások idején kijelölt határvonal arról tanúskodik, hogy ez időben is elismerték a vonal mentén haladó határt. Ugyanebben az időben a kettős adóztatás miatt a határ menti sávok hovatarozását sokszor nehéz volt megállapítani. Éppen ezért a határ fogalma ekkor speciális zóna jellegű volt.

A 16-17. században az európai térképészműhelyekben sorra készültek az Európát vagy egyes országokat ábrázoló térképszelvények, melyeken a határt újszerűen ábrázolták. Ennek lényege, hogy a korábbiaktól eltérően az országokat elválasztó határvonalakat szaggatott vonallal rögzítették, és az így megjelenített államhatárokat alászínezték. Az alászínezett államhatárok vonala azt jelzi, hogy ekkor Nyugat-Európában a határok szerepe megnőtt. A térképmetsző műhelyekben két-három évszázadon át külön mesterség volt az alászínezés. Az államhatárok alászínezése a későbbi évszázadokban is megmarad, kiemelve ezzel az államhatárok fontosságát a térképeken. Hazánkra vonatkozólag meg kell említeni, hogy az ekkor keletkezett nyugat-európai térképkalkotásokon általában a török terjeszkedés határát nem ábrázolták, csak az egyes török fennhatóság alá tartozó várakat, városokat jelölték.

A török kiszorításának döntő állomása, a karlócai békeszerződés (1699) alapvető változást hozott a határ kijelölésében. Ennek érdekében ugyanis a déli határokat meghatározott vonalon kitűzték, és ezt térképeken is rögzítették. Az így kitűzött országhatár már egyértelműen vonal jellegűvé vált. A helyzet sajátosságát tükrözi, hogy az ezt követő időszakban a Török- és Habsburg Birodalom határai mentén megszervezett katonai határőrvidékek továbbra is zóna jellegű ütköző területet jelentettek.

A határok vonallá zsugorodásának⁸ egyértelmű rögzítését, pontosabb, kő- és fa határjelekkel való kitűzését és térképi megjelenítését a 18. században végrehajtott I. katonai felvételezés eredményezte. A technika fejlődésével egyre pontosabb térképek születtek, melyeken a határ ábrázolásával a mai formában (szaggatott vonal közé beszúrt pont) találkozhatunk. A felvételezés során a határvonalak felmérésére a térképészek, geodéták minden törésben, erdőségben, a hegyek csúcsán, völgyekben és síkságokon határdombokat állítottak fel 3 öl magasságban. Ahol a határvonal hosszan, egyenes vonalban haladt, ott egymástól 200 ölnyire határdombokat emeltek, ahol pedig kanyargó patakok miatt a határvonal húzódása is hasonló volt, a határdombok közti távolságot rövidebbre vették. Erdős-bozótos területeken áthaladó határvonal mentén 3 öl szélességben a fákat is kivágták.

A határ terepen való kitűzése is fejlődött, és a II. katonai felmérés óta számozott határkövek jelölik az államhatárt. Ezek segítségével pontosan beazonosítható az adott határszakasz.

Európára kitekintve megállapítható, hogy *„az egységes nemzet, így a nemzetállamok kialakulásával – a Francia Forradalomtól kezdődően – különleges jelentőséget kaptak az államot a többi államtól elválasztó határok, melyek a központi hatalom szuverenitásának alapvető pilléreivé váltak, valamint a nemzethez való tartozás egyik szimbólumává, térbeli*

⁸ Sallai János (2021): Magyarország határai a trianoni döntés előtt és után. In Határrendészeti tanulmányok. Budapest 2021/I. szám 71-93. o.

megjelenésévé fejlődtek, s alakultak a mai értelemben vett államhatárokká.”⁹ Ezt példázza a görög és a dán határok kijelölése is. Az 1828–29-es orosz–török háború után Törökország a drinápolyi békében elismerte Görögország szuverenitását. A függetlenség elismerését az 1832. 04. 30-án kelt londoni szerződés megerősítette. Ezt követte az ez év július 21-ei istambuli határszerződés, melyben megegyeztek a görög–török határ vonaláról. A szerződés I. §-a szerint, a közös határ a következő tereptárgyak mentén halad: „a keleti oldalon a két állam szélső választópontja a Gradica mellett elfolyó kis folyó torkolata lesz, a határvonal e folyó mellett felfelé halad a forrásig, onnan eléri az Othryx hegyláncot, Görögországnak hagyván Kolomo hágót és megjegyezvén, hogy a /hegy/ lánc gerincét át nem hágja, innen nyugati irányban ugyanazon /hegy/ lánc gerincét követi és Variboro csúcson át a Veluchi nevű magaslatához ér, mely az ország három nagy hegyláncának központját alkotja. Innen a vonal az ország természeti viszonyaihoz mérten az Aspropotanos völgyén keresztül az Arta-öbölhöz halad, hol Coprina és Menidi közt ér véget akként, hogy a Tartarina hídja és Makrinoros tornya Görögország határain belül esik, a Korakos hídja és a coprinai sóforrás az Ottomán Portának marad. Így a határvonaltól észak és nyugat felé az Artai-öböl egész partját az Ottomán Birodalom tartja meg, dél és nyugat felé a vonaltól az öböl a görög államé lesz, kivéve Punta erődöt, mely továbbra is a Portához tartozik, egy félóra járásnál nem kisebb és egy órainál nem nagyobb területnyi radiussal ...”¹⁰ A szerződés még egy jelentősebb összegről is szólt mely kompenzációt jelentett területekért. A szerződést a nagyhatalmak és a későbbi keltezésű török–orosz védszövetség garantálta.

A 19. század második felében, Dánia, Osztrák Birodalom és Poroszország közötti fegyveres konfliktus 1864. július 18-án fegyverszünethez, majd október 30-án /Bécsben/ békekötéshez vezetett. A szerződésben Dánia lemondott Schleswig, Holstein, és Lauenburg hercegségekről „Ausztiria Császára és Poroszország Királya, javára. A határ megállapítás egyszerűsítése érdekében Dánia átengedte a ribei kerület déli határvonalától délre fekvő jütlandi birtokot /Mögeltondern, Anrom-sziget, Foehr, Sylt, és Roemoe-szigetek jütlandi részeit/ Ezt kompenzálva az osztrákok és a poroszok hozzájárultak, hogy „Schleswig megfelelő része, mely Aeroe - szigeten kívül oly területeket is magában foglal, melyek a fennemlített ribei kerület és Jütland többi részének folytonosságát alkotják és Jütland és Schleswig határvonalát Kolbing felé megjavítják, a schleswigi hercegségből lekapcsolják és dán királyságba bekebelezék.”¹¹

A bécsi szerződés 5.§-a az alábbiak szerint rögzítette a határt: „Az új dán királyság és a schleswigi hercegség között a hejlsmindeni öböl a kis Beltbe való hajlásának közepétől fog megindulni és ez öblön áthatolva a hejlsi, vejstrupi és tapsi járáások jelenlegi déli határát követi, ez utóbbit a Gejlbergtől és Brauoretól délre eső vízfolyásig, azután ezt követi a Fovs Aaba ömlésétől kiindulva az ödisi és vandrupi Königs-Aug /Konge Aal/ Holte északi részén. E ponttól a Königs-Au /Konge Aal/ folyóvölgye képezi a határt a hjortlundi járás

⁹ Hardi Tamás (2001): Az egységes határrégiók kialakulásának feltételei – lehetséges határrégiók a Kárpát-medencében. Doktori értekezés. Győr-Pécs. MTA RKK NYUTI. 5. o.

¹⁰ Sallai János (2002): Magyarország államhatárainak és a magyar etnikai határok történetének kapcsolata. Ph.D disszertáció. Debreceni Egyetem. Debrecen. 10. o.

¹¹ Uo. II. o.

keleti végpontjáig. Innen kezdve a határ e vonalat és annak meghosszabbítását követi az Obekjar falu északi részében kiugró szögletig és azután a falu keleti határát a Gjels Aaig. Innen kezdve a seemi járás keleti határa és a seemi, ribei és vester-vedstedti járások déli határain képezik az új határt, mely az Északi-tengerben Manoe és Roemoe szigetek között (azoktól) egyforma távolságban fut tovább.”¹² A fenti határszerződést megerősítés után határ kitűzés követte, melyet a dánok kialakult erőviszonyok miatt tudomásul vettek. (Az első világháború után a dánok kezdeményezésére megtartott népszavazás eredményeként Észak-Schleswig visszatért Dániához.)

Kitekintve a világba, más kontinensen is hasonló időszakban került sor határkijelölésre. Az USA jelenlegi mexikói határainak jelentős részét a múlt század közepén háborút követően jelölték ki. Az 1846-48-as mexikói-észak-amerikai háború Mexikó vereségével végződött. A háborút lezáró békeszerződés /Guadalupe Hidalgo-i/ V. §-a a következőket rögzítette: „A két köztársaság közötti határvonal a Mexikói Öbölben a Rio Grande, más részt Rio Bravo del Norte folyó torkolatával szemben levő földtől 3 mérföldnyire, vagy ha egynél több ág ömlik a tengerbe, akkor a legmélyebb ág torkolatával szemben fekvő (földtől 3 mérföldnyire) indul meg és a folyó közepén, a legmélyebb csatornát követve ott, hol egynél több ág van, azon pontig halad, hol New Mexico déli határát érinti; onnan nyugat felé New Mexico déli határvonala mentén halad annak nyugati végéig, onnan észak felé New Mexico határa mellett, míg a Gila folyó felső ágát el nem éri, onnan a nevezett folyó nevezett ága mellett felfelé, míg az a Rio Coloradóba nem ömlik, onnan a Rio Coloradón át Felső- és Alsó- California (elválasztó) határvonalát követve a Csendes Óceánhoz”¹³ Az 1848. február 02-án aláírt szerződést később még követte /1853-ban/ egy adásvételi szerződés, melyben Mexikó kisebb földterületet adott el az észak – amerikaiaknak.

A határmegjelölés történetében fontos állomás az 1888-as magyar-román, és az ezt követő 1897-es magyar-bukovinai határszerződés. Friedrich Ratzel: Politikai Földrajz c. munkájában kiemelt szerepet tulajdonít a magyar-román határszerződésnek. Véleménye szerint: „A tudományosan megállapított határ természete az 1888. Április 16-án Ausztria-Magyarország és Románia között ratifikált szerződésben fejeződik ki.”¹⁴ Ezt követően megvalósult a határjelek büntetőjogi védelme, amely a következőket rögzítette: „1. § A ki az ország határának megjelölésére szolgáló szobrot, kő- vagy faoszlopot, árkot, kő- vagy földhalmot, vagy más jelzőt szándékosan és jogtalanul megrongál, vagy a határszobornak vagy oszlopnak feliratát vagy egyéb megjelölését részben, vagy egészben, olvashatatlanná vagy felismerhetetlenné teszi: vétséget követ el, és hat hóig terjedhető fogházzal büntetendő.

2. § Három évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetettik az, ki az előző §-ban felsorolt határjeleket szándékosan és jogtalanul, ha nem is a birtokviszonyok megzavarása céljából megsemmisíti, kidönti, szétrombolja, felismerhetetlenné teszi, vagy áthelyezi.

A kísérlet büntetendő.”¹⁵

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Friedrich Ratzel (1897): Politische Geographie. R. Oldenbourg. München und Leipzig. 89. o.

¹⁵ 1891. évi XLI. törvény cikk a határ- és földmérési jelek büntetőjogi védelméről

Magyarország történetében a 20. század egyik legnagyobb tragédiája, a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) döntően megváltoztatta az ország határait. Ennek következtében elvesztette területének 2/3 részét és az új határok kijelölését követően a szomszédos országokban jelentős számú magyarság rekedt. A határkijelölést rögzítő határszerződésekben a határjelek leírása mellett a határ jellege is szerepel. E szerint a szárazföldi határt „fix” határként, a vízi határt „mozgó” határként definiálták. A mozgó határ vonalát a folyók esetében a hajózhatóság döntötte el, amely alapján a hajózhatók esetében a sodorvonal, a nem hajózható folyók esetében a folyó közepe jelentette (és azóta is jelenti) az államhatárt. A mozgó határ hatásaként az ország határszakaszai a folyók sodrásirányától (továbbá építő és romboló hatásától) függően változnak, azaz nem állandóak, ebből következően hazánk területe is kismértékben ugyan, de folyamatosan változik.

A trianoni határok kitűzése után Magyarországot ellenséges hatalmak vették körbe, ez a határok katonai szerepét felértékelte. Ezt bizonyítja Somogyi E. katonaföldrajzi munkájában is, ahol a határ fogalmát, jellemzőit általánosságban és az adott hadszíntéren konkrétan is végigköveti. E szerint „a határ alatt azon természetes vagy mesterséges vonalat értjük, amely egyik államot a másiktól elválasztja.”¹⁶ Somogyi E. a határ értelmezését a következő elemek figyelembevételével hajtotta végre: vízszintes tagoltság, függőleges tagoltság, közlekedési viszonyok, segélyforrások, éghajlati és egészségügyi viszonyok, valamint a népesség. Továbbá véleménye szerint a határ jellege lehet kihajlóló, behajlóló, vagy egyenes.

A kortörténeti fejlődés a határ fogalmának pontosabb meghatározására is hatást gyakorolt. A 20. század első felében az a meghatározó, hogy „Határ az a képzelt v. jelzett vonal, mely valamely területet körül fog, vagy az a területáv, amely két állam közigazgatási területét elválasztja egymástól.”¹⁷ csak tág értelemben bizonyulhatott valósnak, hisz Magyarország tekintetében ez időben minden szomszédos országgal már pontosan kitűzött határ létezett.

A későbbi időszakban a határőrizeti szolgálati utasításokban egyértelműen rögzítették az államhatár fogalmát és a megjelölés formáit. „Államhatárnak nevezzük azt a vonalat, amely az államok között a földön, vízen, valamint függőleges irányban a légtérben és a föld mélyében haladva meghatározza az állam területét”¹⁸ A meghatározásból jól kitűnik, hogy az államhatár már nemcsak a föld felszínén határkövekkel kitűzött vonal, hanem az időközben fontossá vált légtérben¹⁹ és a föld mélyében is pontosan behatárolt.

¹⁶ Somogyi Endre (1928): Magyarország és környék államainak katonai földrajza. Jakab Nyomda Budapest. 10. o.

¹⁷ Révai Nagy lexikona (1993): IX. kötet Babits Kiadó (reprint kiadás) Szekszárd. 578. o.

¹⁸ Határőrizeti utasítás 1954. ÁVH Határőrség. Budapest. 7. o.

¹⁹ A Kármán-vonal a világűr határa, amely 100 km-es magasságban húzódik. Ez az a magasság, ahol egy légijármű már nem tud a felhajtóerő segítségével repülni, és el kell érnie az első kozmikus sebességet (7,9 km/s) a fennmaradáshoz. Kármán Tódor számolta ki ezt a határt, mely az ő nevét viseli. A 100 km egy kerekített érték, amely csak kevéssé tér el az eredetileg számítottól. A mezopauza a Földi légkör határa a számítást igazolva a Kármán-vonal alatt helyezkedik el, nyáron kb. 85 km magasan, télen 100 km körül. Forrás: Kármán-vonal. <https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1rm%C3%A1n-vonal> letöltve: 2022.06.15.

Az államhatár fogalmát az 1997-ben elfogadott határőrizetről és a Határőrségről szóló törvény így rögzíti: „A Magyar Köztársaság államhatára: A nemzetközi szerződésekben meghatározott azon képzeletbeli, függőleges síkok összefüggő sorozata, amelyek Magyarország területét a légtérben, a föld (víz) felszínén, valamint a föld (víz) mélyében a szomszédos államok területétől elválasztják.”²⁰ Az államhatár új felmérésével, felújításával és karbantartásával kapcsolatos földmérési feladatokat, a Belügyminisztérium koordinációja mellett, a Földmérési és Távérzékelési Intézet, Államhatárügyi Osztálya végzi. A munkák eredményét a szomszédos országok műszaki szakértőivel egyeztetett és megfelelő szinten jóváhagyott határokmányokban foglalja össze.

2004-ben hazánk tagja lett az Európai Uniónak, és 2007. év végén a schengeni²¹ övezet teljes jogú tagjává vált. E kapcsán folyamatosan zajlik a jogharmonizáció. Ennek részeként az államhatár korábbi törvényben rögzített fogalma mellett a Schengeni Végrehajtási Egyezmény követelményeinek megfelelően a külső és belső határok fogalmát ma már a hazai jog is rögzíti. A belső és külső határok alatt a Schengeni Végrehajtási Egyezmény alapfogalmaival összhangban a következőt kell érteni:

Belső határ: a Magyar Köztársaság és a Schengeni Végrehajtási Egyezmény részes államának közös szárazföldi és vízi határszakasza, valamint a nemzetközi légi forgalom számára megnyitott repülőtér és kikötő belső járatok fogadására vagy indítására kijelölt területe;

*Külső határ: a Magyar Köztársaság szárazföldi és vízi határszakasza, repülőterei és kikötői, ha azok nem minősülnek belső határnak.*²²

★ ★ ★

Az államhatár történeti áttekintése során megállapítható, hogy a határ fogalma korszakonként különböző értelmet kapott és folyamatosan egyszerűsödött, melynek eredményeként a zóna jelleg vonallá zsugorodott. A magyar és az európai viszonylatban felfedezhető párhuzamosság, ugyanakkor Magyarország sajátos geopolitikai környezete és tradíciói miatt az államhatár mindig a figyelem, érdeklődés középpontjában állt. Ennek következménye, hogy hazánk a határok ki- és megjelölésében többször úttörő és folyamatosan meghatározó szereppel bírt a térségben és időnként Európában.

²⁰ 1997. évi XXXII. törvény a határőrizetről és a Határőrségről

²¹ Sallai János (2005): A schengeni integráció folyamata és jövője. <http://www.pecshor.hu/periodika/2005/sallai.pdf> letöltve 2022.06.10.

²² Sallai János (2004): A „bel- és igazságügyi együttműködés” általános jogi tudnivalói. Hanns Seidel Alapítvány. Budapest. 47. o.

LOBOCZKY JÁNOS

Reflexiók Karácsony Sándor nevelésfilozófiájához¹

Tanulmányomban *Karácsony Sándor* sokfelé elágazó írásaiban azt vizsgálom, hogy miként kapcsolódik össze nevelés, pedagógia, nyelvszemlélet és filozófia. Alapvetően abból a nézőpontból indulok ki, hogy nála nincs külön nevelés-tudományi és/vagy filozófiai szemléletmód, hanem egy viszonylag koherens nevelésfilozófiáról beszélhetünk, azzal együtt, hogy ő maga nem is hangsúlyozza ezt a kifejezést. Számára a pedagógia döntően a nevelés folyamatában gyakorlatilag megvalósítandó feladatokat szolgálja, s ennek jegyében születnek meg elméleti írásai is.² Ugyan a szakirodalomban olyan meghatározással is találkozhatunk, hogy Karácsony Sándor filozófus,³ megítélésem szerint ez egyoldalú „besorolás” lenne.

Írásomban egyrészt megpróbálom tisztázni a nevelésfilozófia jelentését különös tekintettel Karácsony Sándor írásaira, majd pedig olyan, általa használt kifejezések jelentéstartalmát vizsgálom, mint a társaslélektan, mellérendeléses viszony, magyar világnézet.

Mihály Ottó a nevelésfilozófia jelentését a tudományos köznyelvben így határozza meg: „...valamiféle filozófiai előfeltevésekre támaszkodó, szisztematikus vagy szisztematikusabb jellegű tudományos igényű intellektuális törekvés arra, hogy a nevelést a maga teljességében, a társadalomról, a kultúráról, a civilizációról és az emberről alkotott felfogás kontextusában értelmezzük. Az így felfogott nevelésfilozófia a nevelés tudományos önreflexiójának egyik formája, módja, szemlélete, módszere.” (Mihály [1998]: 16.) Ezzel a meghatározással egyet értve Karácsony Sándor munkásságát nagyon is találó nevelésfilozófiának nevezni. Bármilyen témáról is ír, pl. a magyar nyelvtanról társaslogikai alapon, a magyar észjárás, demokrácia és pedagógia, a magyar világnézet, a vallásos nevelésről, minden esetben a nevelés szempontjai állnak a középpontban, és kitapinthatóak a sajátos filozófiai előfeltevések, illetve a szisztematikusra törekvés is. Ugyanakkor a nevelésfilozófia olyan definíciója, hogy ez a nevelés

¹ A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

² Lényegében ezt hangsúlyozza Kontra György is életrajzi áttekintésében, utalva arra is, hogy Karácsony az 1930-as, 40-es években az ország szellemi életének egyik legnépszerűbb alakja volt. Lásd Kontra [1992].

³ Lásd Lendvai [1993].

elvont, legátfogóbb kérdéseivel foglalkozó tudományt jelenti, már kevésbé jellemző Karácsonyra. Nála ugyanis a nevelés kérdései sohasem elvont formában jelentkeznek, hiszen értelmezésében a „magyar észjárás” és nyelvhasználat legfőbb jellemzője – az indogermán gondolkodással szemben – a szemléletesség, a konkrétság.⁴

Ezzel együtt egyfajta rendszerépítés megfigyelhető munkásságában, nevezetesen abban, ahogyan 1938-tól kötetbe gyűjtötte írásait: A) A neveléstudomány társas-logikai alapjai; B) A neveléstudomány társas-lélektani alapjai: I. A nyelvi (irodalmi) nevelés és a társas-lélek értelmi működése; II. A társas lélek felső határa és a transzcendensre nevelés; III. A társadalmi nevelés és a társas-lélek akarati működése; IV. A társas lélek alsó határa és a jogi nevelés. Egyébként Karácsony előzetes terve a rendszerről a következő volt: I. A nyelvi nevelés és a társas-lélek értelmi működése; II. A művészeti nevelés és a társas-lélek érzelmi működése; III. A társadalmi nevelés és a társas-lélek akarati működése; IV. A jogi nevelés és a társas-lélek életérzéseinak működése; V. A vallásos nevelés és a társas-lélek transzcendens erőinek működése.⁵

Karácsony Sándor nevelésfilozófiája több centrális fogalomból kiindulva is kibontható, én most a talán kevésbé emlegetett *autonómia és a „másik ember”* irányból indulok el. „Csak az a szellemtudomány gyümölcsöző, amely a *másik ember autonómiájáért küzd*, akár a társadalom tagja ez a másik ember, akár egyszerű beszédbeli partner.” (Karácsony [2003]: 245.) Talán merész párhuzamnak tűnik, de ez a szemléletmód a modern hermeneutika dialógikus felfogásával rokon. Gondoljunk arra, ahogyan Gadamer az én-te viszonyt jellemzi az *Igazság és módszerben*,⁶ vagy ahogyan egy interjúban fogalmaz: „Az út a másik ember, amelyen keresztül önmagunkat megismerhetjük” (Mersch-Breuer [1992]: 21.). Persze Karácsonyt hiba lenne valamilyen irányzatba besorolni, annál eredetibb a gondolkodásmódja. A „másik ember” kifejezés a „társas-lélektan”-nal és a mellérendeléses viszonnyal függ szorosan össze. Közvetlen hatásról pedig már csak azért sem beszélhetünk, mert Karácsony tanulmányai az 1930-as, 40-es években születtek meg, Gadamer összefoglaló műve pedig 1960-ban jelent meg.

A már idézett, *A „másik ember” megszületése a tudományban* című tanulmánya (eredetileg *A magyar béke* c. kötetben jelnet meg 1947-ben⁷) azért is fontos írás, mert ebben nyelvfilozófiai-pszichológiai oldalról támasztja alá az általa „társas-lélektaninak” nevezett megalapozását a nevelésnek. A 20. századelő nagyhatású munkájának, Wundt *Völkerpsychologie I. Die Sprache*⁸ könyvének már a címe is inspiráló volt (Néplélektan, a nyelv, vagyis a nyelv néplélektani jelenség) Karácsony számára. Az ő értelmezésében az az igazán újszerű kiindulópont Wundtnál, hogy a nyelvet

⁴ A Debrecenben 1999-ben tartott tudományos konferencia előadásai szintén hangsúlyozták Karácsony felfogásának eredetiségét és sokrétűségét. Lásd elsősorban Kövendi Dénes: *Karácsony Sándor, az alkotó*. (Lénárd szerk. [2002]: 13–25.) és Szépe György – Terts István: *Karácsony Sándor, a nyelvészeti megalapozottságú kutató* (Lénárd szerk. [2002]: 43–58.).

⁵ Lásd Lendvai [1993]: 12–13.

⁶ Lásd Gadamer [1984]: *A tapasztalat fogalma és a hermeneutikus tapasztalat lényege* című fejezetet, 243–253.

⁷ Lásd Karácsony [1947]: 45–60.

⁸ Lásd Wundt [1900].

éppúgy néplélektani jelenségnek tekinti, mint a művészetet, a vallást, a szokásokat, a társadalmat, a jogot és az államot. Az egyén szellemi életét egy föltételezett objektív szellemből (Hegel) vezeti le, amely az emberi közösségekben (lásd népszellem) hagyományozódik az egyénekre, s így születik meg az egyéni nyelv, amely persze visszahat az előbbire, új fordulatokkal, formákkal gazdagítja a közösség, egy adott nép nyelvhasználatát. Ebből az összefüggésből azt olvassa ki Karácsony, hogy „*az ember sohasem önálló egyéniség, hanem mindig partner. A többi ember, legalább még egy másik ember partnere*” (Karácsony [2003]: 230.). Ebből következik, hogy „*a nyelv nem magyarázható individuális alapon. Az egyén nem csinálhat nyelvet*”. Másik emberre, sőt akkor még így volt fogalmazva: a többi emberre, tehát úgyszólván az egész emberiségre rá van szorulva, hogy nyelvet teremthessen magának” (Karácsony [2003]: 231.). Végső soron arról van szó, hogy a nyelv „a kollektívum pszichológiai funkciója” (uo.). Karácsony Sándor Wundt mellett elsősorban hajdani genfi professzorát, Saussure-t és a kortárs magyar nyelvészt, Gombocz Zoltánt emeli ki, mint akik a nyelv közösségi jellegét hangsúlyozták. Az előbbinél a nyelv és a beszéd megkülönböztetésére utal (a beszéd egyéni tevékenység, a nyelv szociális termék), Gombocz kapcsán pedig a funkcionális nyelv szemléletet tekinti előremutatónak. Ugyan Wundt „néplélektan” fogalmán túlhaladt az idő, de a nyelv „társaslélektani” alapjai vitathatatlanok – vallja Karácsony, aki – mondhatni a modern szociolingvisztika szellemiségéhez hasonlóan – pl. a mondat kapcsán szemlélteti nyelv és beszéd dialektikáját. A mondat „intellektualisztikus természetű”, de a konkrét nyelvhasználatban árnyalódik a beszélő szubjektív szándékai szerint a másik ember akaratának spontán befolyásolása érdekében (l. pl. szónoki beszéd, költészet). Ugyanakkor a nyelv nem „privátnyelv”, hanem egy olyan jelrendszer, amely a megértést szolgálja, s ezt a beszélőnek a másik emberre való tekintettel figyelembe kell vennie. Itt szintén lehet utalni egy másik modern nyelvfilozófiai párhuzamra, Wittgenstein nevezetes felfogására, miszerint a nyelvi jelek jelentése a nyelvhasználatból derül ki.⁹ Az pedig szintén a modern nyelvészeti kutatások által is megerősített tény, ahogyan az élő beszéd metanyelvi eszközeiről ír: „Sokszor megváltozik a beszélő mondanivalója, kizárólag azért, mert az első személy beszéd közben ránézett a másik emberre, és azon kedvetlenséget, vagy közönyt, vagy értetlenséget vett észre. Van úgy is, hogy felvillanyozza a másik ember érdeklődése az egyiket, s az szellemessé válik, vagy egyébképpen változik meg megint csak mondanivalójának elbeszélése közben. Ugyanez a magyarázata annak is, hogy az emberi beszédnek számtalan, írásban és nyomtatásban visszaadhatatlan, lejegyezhetetlen eleme van, sokszor egészen fontos eleme, mely így a kimondott szóval örök és pótolhatatlan kár, hogy elszáll a semmibe.” (Karácsony [2003]: 245.)

A *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*¹⁰ című könyve Karácsony nyelvpedagógiai felfogását bontja ki szisztematikusan és részletekbe menően. A részletekbe menő analízis egy ilyen, a karácsonyi nevelésfilozófia egészét érintő tanulmány keretei között

⁹ Lásd Wittgenstein [1992]: II. rész, 253–331.

¹⁰ Lásd Karácsony [2010].

nem lehetséges, ezért a koncepció lényeges összefüggéseit járom körbe. Mint ahogy a bevezetőben is hangsúlyoztam, Karácsony Sándornál minden téma a neveléssel összefüggésben nyeri el igazi értelmét. Itt is figyelmeztet, hogy könyve nem „nyelvtani vezérkönyv”, nem a nyelv rendszerét, nem is a nyelvtanítás módszerét tartalmazza, „hanem egy szempontból végiggondolja a nevelés lehetőségét” (Karácsony [2010]: 9.). Nem véletlen, hogy a könyv két fő részből áll, s az első „A közösség élete”, a második pedig „A nyelv élete” címet viseli. Az első részben a szociolingvisztikai megközelítés dominál, míg a második sajátos „leíró nyelvtan”.

Az előbb már volt szó az egyén autonómiájáról mint a nevelés során tekintetbe veendő szempontról. Ez a következő kettősséghez vezet: minden ember, a tanuló is autonóm lény, s ezért a maga *egyéniségében* nevelhetetlen, ha a személyiség zárt világára akarunk hatni. Ugyanakkor a nevelés mégis sikerülhet, mégpedig az egyén „társas funkcióin” keresztül. A sokszor hangsúlyozott „társas lélek” persze nem a „tömeglélek”, Karácsonytól távol áll az egyén „bedarálásának” szándéka valamilyen ideologikusan felfogott kollektívumban: „Az egyéni lélek ez, de nem önmagában véve és önmagára nézve, hanem a másik ember felé fordultában.” (Karácsony [2010]: 12.) A „társas lélektan” Karácsonynál tulajdonképpen filozófiai propedeutika, hiszen ennek a kategóriái jelentik a nevelés kiindulópontjait. Az egyéniség autonóm, de bizonyos megnyilvánulási formái csak egy másik, szintén autonóm egyéniséggel közösen nyilvánulhatnak meg, s így érvényesülhet a nevelő ráhatás is: „Sem az életérzés, sem az érzelem, sem az értelem, sem az akarat nem nevelhető tehát, de igenis lehetséges a jogi, művészi, nyelvi, társadalmi és vallásos nevelés.” (Uo.)

A nyelv ebben a megközelítésben a „társas” lélek értelmi funkciója, amelynek egyfajta indirekt nevelő hatása van. Karácsony azt hangsúlyozza, hogy a nyelv nem instrumentális jellegű képződmény, mivel a nyelvi viszony közben az egyik és a másik ember nem kizárólag mint beszélő és hallgató állnak egymással szemben, hanem a nyelv közös lelki munkájuk terméke, s így ez egyúttal jog, művészet, társadalom és vallás is.

Karácsony nyelvszemléletére az is jellemző, hogy mindig az egészről, az eleven szövegegezésről indul ki. A mondatot – Wundt nyomán – úgy határozza meg, hogy „egy tagolatlan teljes képzet egymással logikai viszonyban álló részeire bomlása”. A mondat funkciója tehát „a beszéd természetében rejlő nagy tökéletlenséget, a kikerülhetetlen, szükséges rosszat, a lélekben egységnek élő, de beszéd közben részekre bomlott kultúrát ismét egységben raktározza el és őrizze tovább lelkében. Ennek bizonyul a beszéd a valóságban”. (Karácsony [2010]: 29.)

Karácsony Sándor gondolkodásában központi helyet foglal el a *mellérendeléses viszony* hangsúlyozása, nem csupán nyelvi szempontból. A nyelvhasználat kapcsán ezt a következőképpen szemlélteti. Először is az élet és a világ fogalmait állítja egymás mellé: „Az élet minden, ami történik, tünemény, amihez idő kell. A világ minden, ami van, jelenség, amihez tér kell. Az élet mese, a világ kép [...] az élet az igeállítmány, elsősorban a történés, a világ az állítmánykiegészítő[...] Az élet a mellérendelés (viszonyok vagy történetek egymás mellérendeléséről van szó), a világ az alárendelés.”

(Karácsony [2010]: 31.) Ugyanakkor ezek a szembeállítások azt a célt szolgálják nála, hogy világosabbá váljon az egyes nyelvi elemek, pl. mondatrészek valódi funkciója, mégpedig nem grammatikai elvontságukban, hiszen „a nyelv élete egységes, és a nyelvre ható erők mindig a nyelv egészére hatnak”, az élő nyelv alapvető funkciója a megértés és megértetés (Karácsony [2010]: 33.).

A mellérendelést és az alárendelést egyébként még a helyesírási szabályoktól való tudatos eltérések esetében is hangsúlyozza, pontosabban írásának élőbeszédszerűségére is utal ezzel: „ha új dologról van szó, mesélek, mellérendelek, általában lassítok; ha már ismert dologról van szó, rajzolok, alárendelek, gyorsítok”. (Karácsony [2010]: 35.)

Tanulmányom következő részében azzal foglalkozom kissé részletesebben, hogy miként is értelmezi Karácsony az ún. „*magyar világnézet*”-et. Az előbb már szó esett a „magyar észjárásról”, a magyar karakter jellemzéséről Karácsony Sándornál. Bizonyos értelemben írásait be lehet állítani azon művek sorába, amelyek a „Mi a magyar?/Ki a magyar”? kérdésre keresik a választ. Alapvetően mégsem erről van szó nála. A következőkben *A magyar világnézet (világnézeti nevelés)*¹¹ című kötet bevezető tanulmányára fókuszálva – amelyik meglátásom szerint a leginkább filozofikus írása – igyekszem felfejteni felfogását e kérdésben.

A cikknek már a felütése is jellemző Karácsony Sándor stílusára, ahogyan hangsúlyozza, hogy könyvei nem hasonlítanak a hasonló témájú tudományos művekhez. Ugyan nem szakított az indogermán tudományos módszerrel, csak „nekibátorodott” a maga magyar módján, vállalva a tévedés kockázatát is. A „magyar világnézetnek” nem akar valamilyen elvont definíciójához jutni, hiszen ennek „egyetlen lehetséges formája: a magyar életnek az élése”. (Karácsony [2007]: 8.) Magának a kötetnek az összeállítása is ezt tükrözi, hiszen könyvekhez írott reflexiók, rövid recenziók, szerkesztői üzenetek, esszék egyaránt olvashatók itt. Egyébként e látszólagos eklekticizmus ellenére nagyon is átgondolt a kötet beosztása: Múlt (a nép): amilyenek megismertük őket; ahogy szolgálni próbálnak nekik; a mi népőiskolánk; amilyenek ők maguk. Jelen (a szofokrácia): akikkel vitatkoztunk; akiket letté hagytunk; akiktől tanultunk. Jövő (az ifjúság): örök diákok üzenete; örök magyar professzor üzenete; mai magyar diákok üzenete; a mi üzeneteink; ifjúsági irodalmunk. Időtlen idő (a magyarság): a magyar faj; a magyar lélek nevetése; magyar cserkésznevelés; épülj fel, izmosodj meg, gondolat; libertás-e, vagy kongó?; szentistváni állameszme.

Karácsony szinte minden írásán átsüt a nevelői-pedagógiai szenvedély, bizonyára ezzel magyarázható az a túlzónak ható kijelentés, hogy Apáczai óta lényegében semmi új nem történt a magyar pedagógiában. Ennek legfőbb okát abban látja, hogy az ezzel foglalkozók idegen, elsősorban német minták után mentek gondolkodásmódban és nyelvhasználatban egyaránt. Ezzel szemben szerinte célravezetőbb egyfajta „gyalogjáró, tenyeres-talpas eljárás” (Karácsony [2007]: 11.), amely magából a dolog természetéből indul ki. Úgy is mondhatnánk, hogy sajátos fenomenológiai módszerrel közelít a kérdéshez. A „magyar világnézet” szó szerkezetet három részre bontja: magyar az, aki a világot, az egész világot nézi. A lényeg, hogy nézze, „ne értékelje, ne magyarázza, ne

¹¹ Lásd Karácsony [2007].

öntse le hangulatával, ne legyenek céljai vele vagy vele szemben, egyszóval: ne vegyítse bele nagyobb arányban önmagát, mint amekkorával valóságosan is alkotórésze.” (Uo.) Legyen objektív, tárgyias, ne elvont. Szerinte a magyar sajátosan nézi a világot, „nem elvonó, nem kategorizáló, nem spekulatív”, ezért nem lehet igazán definiálni. A kulcs a társas viszonyulásnak sajátos magyar módja. „Magyarnak lenni tehát társaspszichologikum, társaslogikum és ennek a társasviszonyulásnak bizonyos fajtájú filozófiája, vagyis filozofikum is.” (Karácsony [2007]: 16.) Az utóbbi, a filozofikum a magyar világnézetnek az előfeltételeit jelenti. Karácsony itt – bizonyos értelemben a kanti a priori fogalmára rájátszva –, de azokat alapvetően megváltoztatva a magyar filozófia a priori-jainak a következőket tartja: „tér” helyett a „határtalan”, „idő” helyett az időtlen, „oki (oksági) viszony helyett a „megfoghatatlan”, „magyarázhatatlan”, „csudálatos”. Ugyanakkor ez a gondolkodás nem elvont, hanem reális, nincs szüksége absztraktumokra. Nálunk nincs „hazafi”, csak „Kis János” van, aki nem a „kötelességteljesítés áldozata”, hanem „golyó érte, oszt meghótt”. (Karácsony [2007]: 18.) Ugyanakkor persze van ebben valami kettősség, mintha két Kis János lenne, egy valóságos, meg egy filozofikum-Kis János: önmagának egyszerre konkrétuma és absztraktuma. A magyar filozófia Ding an sichje az ún. objektív-primitív, amelyben az objektív azt jelenti (lásd az előbbi példát), hogy Kis János megmarad magának, tárgyias adottságként, a primitív pedig tárgyias voltának megfoghatatlansága. A következő idézet Kant mellett érthetően Fichtét is eszünkbe juttathatja, csak persze itt más az elvonatkoztatás szintje: „Adva vannak a dolgok mint Én és nem-Én, az univerzumban sub specie aeternitatis létezők. De nem így vannak adva, hanem mint ad hoc incidentaliter szemléletem számára (Én) adottak (nem-Én). Az én feladatom az, hogy felismerjem ad hoc voltuk határtalanságát, incidens voltuk időtlenségét, hogy szemléletem számára objektíve váljék adottá primitív voltuk, vagyis az, hogy megfoghatatlanok, tehát velem együtt és hozzám képest sub speciae aeternitatis létezők az univerzumban mint Én és nem-Én.” (Karácsony [2007]: 21.)

A *magyar logika* szintén más Karácsony értelmezésében, mint a klasszikus arisztotelészi logika. Ott a helyes sorrend: fogalom-ítélet-következtetés, itt: következtetés-ítélet-fogalom. A magyar iskola hibája éppen az, hogy nem magyar filozófián alapul, nem magyar társaslogikai tartalomra tör, s nem magyar társaspszichológiai formában mozog.

Karácsony idézett megfogalmazásai a „magyar világnézetről”, valamint filozófiáról egyrészt kétségtelenül találóaknak, szemléleteseknek, meggyőzőeknek tűnnek. Másfelől joggal vethetjük fel a következő kérdéseket velük kapcsolatban: Nem egyoldalú-e az említett jellemző vonásokat kifejezetten és sajátosan csak magyarnak tekinteni? Hiszen gondoljunk csak arra, hogy az európai filozófiatörténetben a spekulatív, metafizikus Szt. Tamás mellett ott voltak a középkori misztikusok, a racionalista Descartes mellett a „rejtőzködő Isten”-t felfedező Pascal, a rendszerépítő Hegel után az életet legfőbb értéknek tekintő Nietzsche. Az a kétféle „világsszemlélet” – objektív-primitív egyfelől, szubjektív-spekulatív másfelől – tehát bizonyos értelemben ott van az ún. nyugati gondolkodás történetében is, gyakran egymás

mellett, egymással vitázva. A Karácsony által „magyar világnézetnek”, „magyar észjárásnak” tekintett jelenséget én inkább a wittgensteini „nyelvem határai világom határai” felfogáshoz érzem közel, amennyiben természetesen minden népközösség, így a magyar is a saját kulturális hagyományai által rögzült, de egyúttal állandóan és rugalmasan változó nyelvhasználatán keresztül „nézi” a világot, de ezek a „nézések” a kulturális kölcsönhatások következtében egyáltalán nem különíthetők el „tisztán” egymástól.

A „magyar világnézet” kapcsán még két kérdést szeretnék érinteni. Az egyik az autonómia, amely szintén jellemzője a magyar életnek Karácsony szerint. Ez nem pusztán az egyén vonatkozásában jelentkezik, mint a személyes szabadságjogok biztosítása és védelme, hanem társadalmi alapviszonyulás, melynek lényege a mellérendelés, nem pedig az alárendelés. Az Én autonómiája csak a Te autonómiájának az elismerése nyomán érvényesülhet, a politikai intézményrendszer tekintetében pedig azt jelenti, hogy a többség feladata a kisebbség autonómiáját megőrizni. Mindez igaz, csak itt is kérdezhetnénk: vajon speciális magyar jelenségről van-e szó, vagy inkább a modern parlamentáris demokrácia kívánatos működési rendjéről? Arról nem is beszélve, hogy a Karácsony által többször is emlegetett hajdani vármegyei autonómia 1848-ig csak a nemesi kiváltságokkal rendelkezők számára biztosított tényleges beleszólást a közügyekbe. Mindezzel együtt Karácsony még véletlenül sem valamiféle vérségi, faji vagy törzsi nacionalizmus jegyében és értelmében fogalmazza meg koncepcióját: „Nem az a magyar, aki magyar származás vérség szerint, nem az, aki Magyarországon lakik, nem is az, aki magyarnak tartja magát, hanem az, aki például a saját autonómiáját a partnere autonómiájának biztosításával munkálja, és egyéb vonatkozásai szerint is magyarul viszonyul.” (Karácsony [2007]: 25.)

A másik kérdés, amit még kiemelnék, hogy Karácsony végső konzekvenciája a „magyar világnézet” és nevelés terén az, hogy „magyar világnézet nincs. Van, de azért van, hogy túlaltaljon önmagán. Ha „magyar” „nézi” a „világot”, voltaképpen éli az életet, végzi a magyar feladatot: rá kell hogy döbbenjen erői elégtelen voltára.” (Karácsony [2007]: 55.) Ha pedig erői elégtelen voltára rádöbben, akkor a magyar föladat betöltésének előfeltétele, lehetősége és célja Isten Karácsony hite szerint: „A magyar világnézet végső tanulsága a *vallásos magyar világ* (kiemelés L.J.), az Istenhez fordult magyar ember.” (Uo.) Ezt azért emeltem ki, mert Karácsony Sándor nevelésfilozófiájának jellemzése, illetve értékelése kapcsán föltétlen hangsúlyozni kell, hogy lelki-szellemi horizontját döntő módon határozta meg református vallásos világnézete,¹² amely egyfelől nevelői szenvedélyének pozitív táptalaja, éltető forrása, másfelől viszont a nevelés értelmének és céljának egyfajta kizárólagosan egyetlen igaz felfogását eredményezte.¹³

Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy Karácsony munkásságában kezdettől jelen van az európai kitekintés. Az *Ocsudó magyarság* című kötetének

¹² Lásd Karácsony [1933].

¹³ Lásd Karácsony [1943].

utolsó fejezetében¹⁴ így összegzi a magyar nevelés szellemi értékeit, amelyekre Európának szüksége van: „a másik ember”, „társaslélektan”, relativitás („egyik a másikhoz képest”, „egyik a másikhoz való viszonyában” elve), a transzcendens, szellemi újjászületés, „önmagán túl utaló vallásos jellegű magyar lélek”.¹⁵ A döntő kérdés persze az, hogy mi a magyar nevelés aktualitása magyar viszonylatban. Megfogalmazása szerint a nevelés akkor lehet tartalmában is magyar, „ha a társaslogikai értékei logizmája, tétele, szillogizmusa a magyar tetterendszer törvényszerűsége szerint való” (Karácsony [1942]: 518.). A magyar nevelés legyen spirituális: függetlenség és beilleszkedés az európai kultúrközösségbe, tolmács és kultúra közvetítés Ázsia felé. A magyar nevelés filozófiai állítása végső soron a következő: „le kell hántani a nevelés fogalmáról mindazt, ami *nem maga a létezés*” (kiemelés L.J.). (Karácsony [1942]: 535.)

Befejezéstül még egy mozzanatra hívnám fel a figyelmet Karácsony Sándor nevelésfilozófiai gondolkodása kapcsán. Ha nem is klasszikus történelemfilozófiai értelemben, de a gyermek és az ifjú nevelődése kapcsán föltétlen a fejlődés elvét képviseli, mondhatni üdvörtörténeti értelemben. A *mai magyar ifjúság lelki arca*¹⁶ című tanulmányában a bibliai idézethez („Az ifjúság: látások. A nem-ifjúság: álmok”) kapcsolódóan a következő nevelői magatartást tartja követendőnek: „Adjuk fel álmainkat, és higgyünk az ifjúságban. Ez a nevelő legnagyobb odaadása és ez a növendék legnagyobbfokú növelése”. (Karácsony [2003]: 54.)

Irodalomjegyzék

- GADAMER, HANS GEORG (1984): *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (1933): *Nyugati világnézetünk felemás igában*. Pro Christo Diákmozgalom Szövetség, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (1942): *Ocsudó magyarság. (Szokásrendszer és pedagógia)*. Exodus, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (1943): *A magyarok Istene*. Exodus, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (1947): *A magyar béke*. Exodus, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (1985): *A magyar észjárás*. Magvető, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (2003): *Magyarság és nevelés – tanulmányok*. Áron, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (2007): *A magyar világnézet (Világnézetű nevelés)*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.
- KARÁCSONY SÁNDOR (2010): *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

¹⁴ Lásd Karácsony [1942]: 509–542.

¹⁵ Lásd Karácsony [1942]: 511–512.

¹⁶ Lásd Karácsony [2003]: 15–64.

- KONTRA GYÖRGY (1992): *Karácsony Sándor*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Lénárd Gábor szerk. (2002): *Gyökerek és gyümölcsök. A Karácsony Sándor tudományos konferencia előadásai*. Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, Debrecen.
- LENDVAI L. FERENC (1993): *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor*. Akadémiai, Budapest.
- MERSCH, DIETER – BREUER, INGEBORG (1992): *Művészet, amely szerint nem lehet igazunk – interjú H-G. Gadamerrel*. Gondolat-Jel, 1992/II. Szeged-Pécs. 17–22.
- MIHÁLY OTTÓ (1998): *Bevezetés a nevelésfilozófia*. Okker, Budapest.
- WITTGENSTEIN, LUDWIG (1992): *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz, Budapest.
- WUNDT, WILHELM (1900): *Völkerpsychologie. 1. Bd. Die Sprache: Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*. Engelmann, Leipzig.
- (Schaffhauser Franz, Schwendtner Tibor szerk.: A magyar neveléstudomány és a filozófia. L'Harmattan, Budapest, 2020. 135-144. o.)

Karácsony Sándor emléktáblája Józsefvárosban

A Miskolci Akadémiai Bizottság elnöke a MAB illemkódexéről

BESZÉLGETÉS PROF. KAPTAY GYÖRGY AKADEMIKUSSAL

(MKSZ): Január utolsó napjaiban került fel a MAB honlapjára az illemkódex, melyet néhány napon belül két ízben is módosítottak. Az illemkódex áltudományos nézetek, vallási és politikai meggyőződések tudományos rendezvényeken és kiadványokban történő hangoztatását kívánja megakadályozni, s ezt lényegében mindenki egyetértéssel fogadhatja. Jőmagam több évtizede veszek részt tudományos konferenciákon. Itt számos esetben tapasztaltam, hogy az előadók körömszakadtáig védik – utóbb cáfolt – tudományos véleményüket, de vallási vagy politikai „térítő” tevékenységgel még nem találkoztam. Valóban létezik ilyen veszély, amelynek megakadályozására érdemes volt ezt az illemkódexet létrehozni, s az ezzel kapcsolatos polémiaát elindítani?

(MAB Elnök): Való igaz, az elmúlt évtizedekben én sem vettem részt a saját szakmámban (kohászat, fizikai-kémia, anyagtudomány, nanotechnológia) olyan konferencián, ahol bárki nem szakmai-tudományos előadást tartott volna. Természetesen ezek között volt olyan is, amiről később kiderült (sőt, néhányról már ott is sejthető volt), hogy nem volt tökéletes, esetleg teljesen hibás volt az elképzelés, de a kutatóknak joguk van hibázni (és idővel illik ezt beismerniük is, bár ez kellemetlen).

2020 augusztusa óta vagyok a MAB (Miskolci Akadémiai Bizottság) elnöke, azóta szinte minden tudományág tudományos ülésén megfordultam. A 2,5 év negatív tapasztalatai alapján jutottam el odáig, hogy erre az illemkódexre szükség van. Eddig az íratlan, mindenki által „egyformán” ismert szabályokra hagyatkoztunk, de ezekről kiderült, hogy messze nem mindenki egyformán gondolkodik ezekről a MAB által lefedett három megyében (Borsod, Heves és Nógrád). Ha pedig van olyan típusú megnyilatkozás, ami szerintem nem idevaló, és úgy érzékelem, hogy ezt nem egyformán értelmezzük, akkor illik, hogy rögzítsem a szabályokat. Ha ugyanis ezt nem teszem, akkor úgy tűnhet, hogy ad-hoc szabályok alapján működünk, ami nem jó, mert a kollégák nem egyformán tudják, hogy mit illik és mit nem illik. Természetesen ezzel arra is lehetőséget adok mindenkinek, hogy kritizálja az általam írtakat. De ez nem baj, így működik a tudomány. Eddig egyébként még minden jelentősebb tudományos tézisémet kritizálták a pályatársak, de ez sem baj. A baj az, ha figyelmen kívül hagyják az új téziseimet.

(MKSZ): Az áltudományos nézeteket képviselő előadók és szerzők távoltartása a tudományos fórumoktól valós igényként jelentkezik. A „laposföld-hívők”-re és társaikra valóban senki sem kíváncsi a MAB rendezvényein. Ugyanakkor a tudománytörténet tanulságai arra intenek bennünket, hogy az áltudományos nézetek felismerésére a kortárs tudományos közvélemény nem mindig bizonyult felkészültnek. Többek kö-

zött Bolyai János, vagy Semmelweis Ignác tragikus sorsa is erre figyelmezteti az utókort. Nem lenne célszerű az áltudományos nézeteket inkább tudományos viták és párbeszéd keretében rendezni?

(MAB Elnök): Valóban könnyebb illemszabályt írni az áltudomány kizárásáról, mint egyértelműen eldönteni, hogy egy állítás áltudományos-e. Ha megnézzük az „áltudomány” irodalmát, akkor kiderül, hogy az áltudománynak még a definíciója is nehézkes. Ezért előadások előzetes kitiltására csak nagyon egyértelmű és nyíltan felvállalt esetekben kerül sor. Még az is lehet, hogy nem is lesz ilyen eset, de az illemkódex titkolt célja éppen ez: ha rögzítem a határokat, akkor kevesebb a határsértő, mintha nem rögzítettem volna azokat. Az áltudomány ráadásul az esetek többségében rejtőzködő. Ebben az esetben az előadás az előzetes szűrőn valószínűleg átmegy és tudományos vitát fog generálni, ami hasznos. Még az is előfordulhat, hogy az előadás a tudományos vita során sem lesz „áltudományosnak” bélyegezve. A tudomány határainak tudományos eszközökkel való feszegetése ugyanis nem tilos, sőt, kívánatos. Az áltudomány egyébként pont attól áltudomány, hogy nem a tudományos módszert használja (ez egyben a legegyszerűbb definíciója is).

(MKSZ): Az illemkódex legtöbb értetlenséget kiváltó részlete a politikusok és egyházi személyek tudományos rendezvényekről és kiadványokból való távoltartási szándéka volt. A Magyar Tudományos Akadémia küldetésében ez áll: „Az Akadémia a kormányzattal, a hazai kutatási, fejlesztési és innovációs rendszerrel, az oktatási rendszerrel és a társadalommal kialakított széles körű együttműködésre alapozva valósítja meg az akadémiai törvényben is megjelenített tanácsadói, a döntéshozatalt támogató szakpolitikai tevékenységét.” Hogyan tud megfelelni a MAB ennek a feladatnak, ha rendezvényein a (tudomány)politikusok nem szerepelhetnek, s segít-e a tudományos életen, ha a politikusok erről – viszonzásképp – a tudomány képviselői feje felett döntenek majd?

(MAB Elnök): Az első verzióban valóban voltak félreérthető részletek, amiért elnézést kérek, ez az én hibám volt. Azóta a kollégák jelzéseinek köszönhetően ezeket javítottam. A szándék nem az, hogy szakmájuk alapján (politikus, pap, stb...) tiltsunk ki valakit a tudományos rendezvényeinkről, hanem a mondandója alapján. Amit kerülni akarunk a MAB tudományos rendezvényein, az a pártpolitikai és a vallásos megnyilvánulás. Egyébként ezekkel sincs önmagukban semmi baj, de javasoljuk, hogy ezeket a pártszékházakban és a templomokban gyakorolják azok, akik erről akarnak beszélni. Ugyanis mindennek megvan a megfelelő helye és ideje. Tehát ha a MAB tudományos rendezvényein egy pártpolitikus társadalomtudományról, egy pap pedig vallástudományról beszél, azt szívesen látjuk (a vallástudomány olyan, a vallásokkal kapcsolatos társadalomtudomány, ami nem foglalkozik a teológia előfeltevéseivel). De persze beszélhetnek mindketten az én szakmámról, a nanotechnológiáról is.

(MKSZ): A Magyar Tudományos Akadémia valamennyi tudományterület ügyében – a teológiát kivéve – illetékes. Az egyes vallások hittételei valóban nem vizsgálhatók tudományos eszközökkel, de a MAB területén számos teológus tevékenykedik, akik

egyébként széles körű hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerrel is rendelkeznek.

Az egyes területi akadémiai bizottságok eltérő gyakorlatot folytatnak a teológus akadémiai személyiségekkel kapcsolatban, a Veszprémi Akadémiai Bizottság még teológiai munkabizottságot is szervezett. Régióink területén is két egyetemi teológiai képzést biztosító intézmény található. Valóban nincs lehetőség ezek eredményeinek integrálásába a MAB tevékenységébe?

(MAB Elnök): Ebben a kérdésben én egy szabálykövető területi MTA-elnökként viselkedek (másként nem nagyon tehetek). Az MTA 2019. december 3-ai Közgyűlésén ugyanis Erdő Péter bíboros (az MTA rendes tagja) javaslatára 93 %-os többséggel elfogadtuk, hogy az MTA nem foglalkozik teológiával, mivel ebben nem érzi illetékesnek magát. Tudtommal ez a határozat ma is érvényben van. Azt, hogy más területi bizottságok ezt hogyan csinálják, nem az én tisztem megítélni. Odafigyelek arra, hogy csak a saját illetékességi körömben szólaljak meg, és ez ma a fent említett három megye akadémiai életére vonatkozik.

(MKSZ): Végül az utolsó kérdés. Az illemkódexet személyesen a MAB Elnök bocsátotta ki. Az indoklás szerint ennek oka az, hogy nem volt megteremthető az egyetértés a MAB testületein belül. A tudományos élet példamutató módon konszenzuson alapul a tudományos eredmények és személyek minősítése során. Nincs-e lehetőség egy, talán szűkebb körű, de testületi egyetértést tükröző illemkódex kiadására?

(MAB Elnök): Köszönöm a kérdést. Dolgozunk ezen a konszenzuson. A saját illemkódexemet (a MAB-elnökség hozzájárulásával) akkor tettem ki a MAB honlapjára, amikor már reménytelennek éreztük az együttes állásfoglalás kialakítását úgy, hogy közben se a saját, se a kollégáim értékrendjét ne áldozzuk fel. De egyetérték Önnel: valóban jobb lenne, ha erről sikerülne megfelelő közmegegyezést elérni a MAB-on belül. A hangsúly persze itt a „megfelelő”-n van, ami a tudományban nem mindig a többségi szavazatot jelenti. Mindebből persze az is következik, hogy a következő MAB-elnöknek lehet, hogy egyáltalán nem is lesz ilyen illemkódexe, vagy ha lesz is, abban lehet, hogy valami más lesz írva.

Fontos aláhúzni, hogy az, hogy ki miben hisz (vallási, vagy pártpolitikai értelemben), az magánügy, ehhez se nekem, se másnak semmi köze, azaz minden MAB-kutató abban hisz, amiben akar. Az illemkódex nem is erről szól: abban csak azt kérem, hogy disztingváljunk: másként illik ugyanis viselkedni egy párttaggyűlésen, egy templomban, vagy a MAB egy tudományos rendezvényén, miközben mindenki azt gondol magában, ami neki jól esik. Azt is szeretném hozzátenni, hogy az egyszerűsítő közvélekedéssel szemben az a tény, hogy valaki nem vallásos, még nem jelenti azt, hogy feltétlenül ateista, azaz aktív istentagadó is lenne. Véleményem szerint a kutatók egy jelentős része nem is hívő, de nem is ateista. Azért nem, mert se az istenhitre, se az istentagadásra nincs tudományos bizonyítékunk. Ehelyett ezek a kollégák Laplace álláspontját követik, és azt gondolják magukban: „köszönöm, én elvagyok az Istenhipotézis nélkül is”. Tehát vallási és pártpolitikai szempontból semlegesek. Talán azért

is, mert saját tudományos pályájukon se a vallási, se a pártpolitikai meggyőződés nem vinné előre őket. Ez utóbbi mondat természetesen nem lenne érvényes a teológusokra, de őket a fentiek szerint kizártuk a MAB-kutatók halmazából.

(MKSZ): Köszönöm kérdéseimre adott részletes választát, melyből olvasóink megismerhették álláspontját ebben a közérdeklődésre számot tartó ügyben. A Miskolci Keresztény Szemle a jövőben is a tudományos élet képviselői rendelkezésére áll – lapunk profiljához illeszkedő témákban – álláspontjuk publikálására.

(MAB Elnök): Én is köszönöm a lehetőséget. Szükségesnek tartom jelezni, hogy az MTA kommunikációs szabályzata értelmében ez az interjú csak úgy jelenhet meg, ha az MTA elnöke ehhez hozzájárul. Ezt a hozzájárulást köszönettel megkaptam, de fontos azt is leszögezni, hogy ez a hozzájárulás nem jelenti azt, hogy az MTA elnöke osztja az itt megjelenő véleményemet.

(ZsJ)

Sáry Pál

Észrevételek Kaptay György „tudományos illemkódex”-éhez

Az év elején Kaptay György akadémikus úr, a Miskolci Akadémiai Bizottság (MAB) elnöke a MAB honlapján egy ún. „tudományos illemkódex”-et tett közzé, mely a vallásos hittel kapcsolatos tételei miatt nagy felháborodást váltott ki. Bár e dokumentum a negatív visszajelzések hatására rövid idő alatt már kétszer is módosult, s így a vallás- és egyházellenes élelől sokat veszített, úgy gondolom, hogy a történetek és a dokumentumban még mindig fellelhető, kifogásolható tételek mellett nem mehetünk el szó nélkül.

A dokumentum alapvetően az áltudományos, a vallásos hittel, valamint az aktuális pártpolitikával összefüggő megnyilvánulásokat kívánja távol tartani a MAB tudományos rendezvényeinek és kiadványainak köréből. A problémát alapvetően az okozza, hogy az elnök úr a vallásos hitet az áltudományokkal és a pártpolitizálással állítja egy sorba. Kimondja, hogy a MAB nem foglalkozik teológiával, a vallásos hitet általánosságban magánügynek minősíti, s megtiltja, hogy a székházat egyházi rendezvény céljára vegyék bérbe.

Mielőtt rátérnék a vallásos hittel kapcsolatos problémákra, az áltudományokkal és a pártpolitikával kapcsolatban is tennék néhány rövid észrevételt. Annak szempontjai, hogy mi számít áltudománynak és mi nem, a rendszerváltás óta sokat változtak. A marxista ideológia burzsoá áltudománynak minősítette többek között a pszichológiát, a szociológiát, a genetikát, a matematikai közgazdaságtant, de még

a kibernetikát is. Remélem, hogy elnök úr e területeket nem tekinti áltudományoknak.

Az „illemkódex” kategorikusan kijelenti, hogy a társadalomtudományok aktuálpolitikai kérdésekben nem foglalnak állást. Ez tévedés: az állam- és jogtudományok művelőinek például sokszor állást kell foglalniuk egyes politikai pártok jogalkotási programjával kapcsolatban, rámutatva annak veszélyeire, logikátlanságára, bizonyos alapelvekbe való ütközésére. Ez természetesen nem politikai agitációt jelent.

Az „illemkódex” szerint a MAB nem foglalkozik teológiával. Ugyan miért nem? Talán nincsenek teológusok a MAB egyes munkabizottságaiban? Vannak! Akkor mi a probléma a teológiával? Azt, hogy a teológia tudomány-e, kétségtelenül sokan vitatják. Többek között a jogtudomány tudomány volta is vitatott azonban. „A líra: logika; / de nem tudomány” – írja József Attila. Ennek mintájára egyesek azt mondják, hogy a jogtudomány sem tudomány, bár van benne logika. Az, hogy mi tekinthető tudománynak, s mi nem, alapvetően attól függ, hogy milyen elvárásaink vannak a tudománnyal szemben. Ha tágabb értelemben beszélünk tudományról, a teológia – a kinyilatkoztatásból eredő axiómáinak léte, reflexivitása, rendszeres, ésszerű, logikus és átfogó jellege miatt – egyértelműen tudománynak minősíthető. A teológia sajátosságát nyilván az adja, hogy tárgyának egésze kimeríthetetlen.

Fontos ehhez hozzátennünk, hogy az egyes tudományterületek között kapcsolódási pontok találhatók. A hittudomány a bölcsészettudományok legtöbb ágával érintkezik. Külön megemlíthető, hogy számos politikai eszmének teológiai gyökerei vannak. Így sokszor – kutatásaik mélyítése érdekében – azoknak is muszáj teológiával foglalkozniuk, akik nem teológusok.

Az „illemkódex” szerint a vallásos hitet nem illik összemosni a tudománnyal, mivel a vallásos hitnek nincs semmi köze a tudományhoz. Ez megint egy átgondolatlan és túlzottan merev kijelentés. A vallásos hit ugyanis (ami az Isten létezésére és a velünk való személyes kapcsolatára való rácsodálkozás) új távlatokat nyit meg az ember gondolkodásában; egy olyan sajátos lelki érzéket-érzékenységet, felismerési-megértési képességet von maga után, ami bizonyos területeken a tudományos kutatást is jelentősen mélyítheti. Egy vallásos ihletésű verset például jobban megért, és ezért sokkal mélyebben tud elemezni egy olyan irodalomtörténész, aki maga is vallásos ember. Ugyanígy egy vallásos indíttatású történelmi eseményt, egy vallásos hitből fakadó történelmi tettet vallástalan kollégáinál sokkal jobban meg tud érteni és fel tud tárni egy istenhívő történész. Ez a többlet azonban, amit a vallásos hit ad, soha nem vezethet a személyes hittel való kérdéshez, vagy a vallástalanok megvetéséhez, ahogy erre az „illemkódex” korábbi változata alaptalanul utalt. A hívő ember ugyanis jól tudja, hogy a hit Isten kegyelmi ajándéka, ami ráadásul könnyen el is veszíthető. Ezért mondja Szent Pál, hogy a hitünket „cserépedényben őrizzük” (2Kor 4,7), ami bármikor összetörhet, ha nem vigyázunk rá.

Egy tudományos rendezvényen valóban nem illik másokat a vallásos hittel kapcsolatban győzködni. Ebben elnök úrnak teljesen igaza van, de ilyet nem is tesz senki. Azt azonban általánosságban kijelenteni, hogy a vallás magánügy, nem lehet. A kom-

munista diktatúrákkal szemben a demokratikus jogállamokban az egyházi közösségeknek éppen azért van joguk ahhoz, hogy az állami és az önkormányzati szervekre nyomást gyakoroljanak, mert a vallás nyilvánvalóan nem magánügy.

Az „illemkódex” szerint a MAB-székház „szellemiségének tisztán tartása érdekében” nem használható egyházi rendezvény megtartása céljából. Ez nagy kár. Az elmúlt évtizedek alatt sok konferencián részt vettem, ezek közül – kimagasló tudományos színvonalra miatt – különösen emlékezetes számomra az az egyháztörténeti konferencia, melyet a görögkatolikus egyház (közelebről Papp András parókus úr) szervezett 2017 novemberében Papp Antal érsek születésének 150. évfordulója alkalmából a MAB-székházban.

A dokumentum végén található „praktikus javaslatok” szerint a székház „nem tudományos rendezvény” megjelöléssel a vallásos hittel kapcsolatos rendezvények céljára is használatba adható. Ez egy örvendetes változtatás az „illemkódex” korábbi változataihoz képest. Így remélhetőleg a jövőben is sor kerülhetnek a székházban olyan vallásos tartalmú kulturális rendezvényekre, mint amilyen például 2021-ben az eucharisztikus, 2022-ben pedig a „Legyél a béke követel!” című versmondó verseny volt, melyekre a Felvidékről, Erdélyből és a Délvidékről is nagy számban érkeztek városunkba gyönyörűen szavaló, lelkes diákok.

Az is örvendetes, hogy a dokumentum harmadik változata már nem tartalmazza azt a kitétele, mely kitiltott (!) a MAB tudományos rendezvényeiről – mind előadói, mind felkért hozzászólói minőségben – minden egyházi személyt. Az „illemkódex” korábbi változataiban kétségtelenül ez volt a legdurvább rendelkezés.

A kommunista hatalomátvételt megelőző időkben az akadémikusaink között igen nagy számban voltak egyházi személyek. Az MTA tagjai közé tartozott (ABC-sorrendben, a teljesség igénye nélkül) Ábrahám Ambrus Andor (1893–1989) premontrei szerzetes, Baksay Sándor (1832–1915) református püspök, Balanyi Görgy (1886–1963) piarista szerzetes, Balogh Sámuel (1796–1867) református lelkész, báró Hornig Károly (1840–1917) bíboros, báró Szepesy Ignác (1780–1838) pécsi püspök, Bartakovics Béla (1791–1873) egri érsek, Békefi Remig (1858–1924) ciszterci szerzetes, Bíró Vencel (1885–1962) piarista szerzetes, Bódiss Jusztián János (1863–1921) bencés szerzetes, Bogisich Mihály (1839–1919) pristinai püspök, Brisits Frigyes (1890–1969) ciszterci szerzetes, Budai Ézsaiás (1766–1841) református püspök, Császka György (1826–1904) kalocsai érsek, Csernoch János (1852–1927) bíboros, Dankó József Károly (1829–1895) c. püspök, Dedek Crescens Lajos (1862–1933) prépost, Dohovics Vazul (1783–1849) görögkatolikus lelkész, Edvi Illés Pál (1793–1871) evangélikus lelkész, Erdélyi László Gyula (1868–1947) bencés szerzetes, Fabó András (1810–1874) evangélikus lelkész, Fényi Gyula (1845–1927) jezsuita szerzetes, Fraknoi Vilmos (1843–1924) c. püspök, Giesswein Sándor (1856–1923) kanonok, Gimesi Nándor István (1892–1948) ciszterci szerzetes, gróf Nádasdy Ferenc (1785–1851) kalocsai érsek, gróf Zichy Gyula (1971–1942) kalocsai érsek, Grösz József (1887–1961) kalocsai érsek, Haan Lajos (1818–1891) evangélikus lelkész, Haynald Lajos (1816–1891) bíboros, Hegedűs László (1814–1884) református lelkész, Herepei Károly (1802–1871) református lelkész, Hetényi János (1786–1853) református lelkész, Horváth

Zsigmond (1782–1845) evangélikus lelkész, Jedlik Ányos (1800–1895) bencés szerzetes, Kalchbrenner Károly (1807–1886) evangélikus lelkész, Karácsonyi János (1858–1929) püspök, Kelemen Krizosztom (1884–1950) pannonhalmi főapát, Klemm Imre Antal (1883–1963) bencés szerzetes, Kornis Gyula (1885–1958) piarista szerzetes, Kumorovitz Bernát (1900–1992) premontrei szerzetes, Platz Bonifác Ferenc (1848–1919) ciszterci szerzetes, Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, Ravasz László (1882–1975) református püspök, Révész Imre (1826–1881) református lelkész, Samassa József (1828–1912) egri érsek, Schlauch Lőrinc (1824–1902) bíboros, Schütz Antal (1880–1953) piarista szerzetes, Serédi Jusztinián (1884–1945) esztergomi érsek, Sík Sándor (1889–1963) piarista szerzetes, Somosi János (1783–1855) református esperes, Sörös Pongrác (1873–1919) bencés szerzetes, Szabó Imre (1814–1881) esztergomi segédpüspök, Szász Károly (1829–1905) református püspök, Székács József (1809–1876) evangélikus püspök, Szmezsányi Lajos (1851–1943) egri érsek, Tompa Mihály (1817–1868) református lelkész, Vargha Damján (1873–1956) ciszterci szerzetes, Zsarnay Lajos (1802–1866) református püspök.

1949 októberében az akadémiát a marxista ideológia jegyében „újjáalakították” oly módon, hogy a régi tagok jelentős részét politikai alapon tanácskozó taggá nyilvánították, mely tagsági formát röviddel később megszüntettek. Az így eltávolított tagok helyére pártpolitikai érdekek figyelembe vételével választottak új tagokat. Így „tisztították meg” az egyházi személyektől az akadémiát. Őszintén remélem, hogy az 1949-es célokat senki nem kívánja újból kitűzni.

Jómagam 2005-től 2014-ig a MAB Állam- és Jogtudományi Szakbizottságának titkára voltam. E kilenc év alatt számos elnökségi ülésen részt vettem, melyeken újra és újra elhangzott, hogy bővíteni kellene a MAB munkabizottságainak tagságát olyan tudományos szakemberek bevonásával, akik nem a Miskolci Egyetemen dolgoznak, s esetleg Heves vagy Nógrád megyéhez kötődnek. Amikor 2020-ban a MAB Jogtörténeti és Jogelméleti Munkabizottságának elnökévé választottak, egyből lépéseket tettem annak érdekében, hogy a munkabizottságunk tagjai közé bekerüljön két – tudományos fokozattal rendelkező, az egri Főegyházmegye szolgálatában álló – pap. Nagyon örülnék, ha a jövőben még több PhD-fokozattal rendelkező egyházi személyrel bővülne a munkabizottságunk tagsága.

Mindenképpen meg kell még jegyeznem, hogy az „illemkódex” rövid életű, második verziója a teológiával kapcsolatban olyan kijelentéseket tulajdonított Erdő Péter bíboros, akadémikus úrnak, melyeket ő soha nem mondott. Nagyon örülök, hogy e súlyos tévedést a jelenlegi verzió már nem tartalmazza.

Összegzésül az a véleményem, hogy Kaptay elnök úr a vallási, egyházi, teológiai kérdések terén teljesen tájékozatlan. Erre tekintettel sokkal visszafogottabban kellene ezekben az ügyekben nyilatkoznia.

A közoktatás és az egyházak finanszírozásának aktuális kérdései

BESZÉLGETÉS PLATTHY IVÁN NYUGALMAZOTT
EGYHÁZÜGYI CÍMZETES ÁLLAMTITKÁRRAL

Platthy Iván neve nem csak a közelmúlt politikai és egyházi eseményeit ismerők körében cseng ismerősen, hiszen a rendszerváltozás időszakában, az Állami Egyházügyi Hivatal jogutód nélküli felszámolását követően egyházi főosztályvezető volt, majd államtitkárként munkálkodott az állam és az egyházak közötti kapcsolatrendszer új alapokra helyezésén. Később, 1992-től megkezdte, majd éveken keresztül folytatta az egyes felekezetek 1948-ban államosított házas ingatlanai visszaadásának – számos közéleti és társadalmi konfliktussal terhelt – munkálatait.

Platthy Iván

MKSZ: A magyar történelem iránt érdeklődők tudják, hogy az Ön személyében több mint hét évszázados hagyománnyal rendelkező felvidéki nemesi család egyik tagja került meghatározó szerepbe. Hogyan alakult életútja az 1989-es rendszerváltozásig? Minek köszönhető, hogy erre a feladatra alkalmasnak találták?

PI: Pedagógusszülők ötödik gyerekeként 84 évvel ezelőtt születtem Budapesten. Az Ungvárról 1944-ben menekült család az életét a Baranya megyei Németbolyban kezdte újra. Általános iskolai tanulmányaimat több baranyai faluban végeztem, a gimnáziumi érettségit Pécsen tettem le. A Főiskolai diploma megszerzése után, volt évfolyamtársammal, feleségemmel együtt 61 évvel ezelőtt kezdtük meg a pedagógusi pályánkat a Pest Megyei Táborfalvi Általános Iskolában. Majd felkérésre 1968-tól 1974-ig a Dabasi Járási Hivatal Művelődési Osztályán dolgoztam. 1974-1978 között a Kulturális Minisztérium Tanácsi Főosztályán főelőadóként, majd 1978 és 1982 között a Minisztertanács Tanácsi Hivatala Ágazati Főosztályán osztályvezetőként dolgoztam. Pozsgay Imre miniszter úr felkérésére a Művelődési Minisztérium Tanácsi Főosztályát hoztam létre és vezettem 1989 júliusáig. Ekkor kért fel Glatz Ferenc miniszter úr az állam és az egyházak közötti mellérendelt viszonyra épülő feladatokat ellátó, kis létszámú szervezet kialakítására az egyházakkal közösen. Így jött létre az Egyházi Főosztály, ahol az egyházak által delegált személyekkel közösen alakítottuk ki az egyházak társadalomban való újraindulásához szükséges jogi rendszert, és annak gyakorlati megvalósítását.

Azt nem tudom, miért engem kértek fel, de úgy gondolom, hogy talán azért, mert

az államigazgatás minden szintjét jól ismerő és kapcsolatokkal rendelkező, s főként egyházi kötődéssel is rendelkező emberként ismertek.

MKSZ: Az MDF–Kisgazda-kormányokban a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Egyházi Főosztály vezetőjeként továbbra is tevékeny részt vállalt az állam egyházakkal összefüggő döntéseinek előkészítésében és végrehajtásában. Melyek voltak ennek az időszaknak az emlékeztető állomásai, döntései?

PI: Még az előző Kormány, illetve Országgyűlés által hozott jogszabályok végrehajtása, az egyházi, oktatási, kulturális, egészségügyi, szociális stb. intézmények újraindulásának, valamint a hitéleti tevékenységük finanszírozásának jogi és gyakorlati kérdéseinek rendezése volt a legfontosabb. Lássuk, melyek voltak ezek! Az egyházak és a hívők teljes szabadságát garantáló 1990. január 24-én megalkotott IV. számú „A lelkiismeret és vallásszabadságról, valamint az egyházakról” szóló alkotmányerejű törvény végrehajtásából adódó feladatok. Ezzel szinkronban az Oktatásról szóló 1985. évi I. számú törvény módosítása a szabad iskolaválasztás és a szektorsemleges finanszírozás bevezetése biztosította egyebek között az egyházak oktatásban való részvételét is. Az Apostoli Szentzéssel kötött 1990. február 9-én Budapesten aláírt diplomáciai kapcsolatok újraindulásával való részvétel. Egyes egyházi kézben lévő oktatási intézmények újraindulásának elősegítése, így például a Fasori Evangélikus Gimnázium, Nagykörsi Református Tanítóképző, Hajdúdorogi Görögkatolikus Általános Iskola, Pécsi Püspöki Énekiskola, Baár-Madas Református Gimnázium, Lauder világi zsidó iskola stb. Mindezt a helyi Tanácsokkal együttműködésben hoztuk létre.

A rendszerváltást követően a művelődési és köznevelési miniszter 20/1990. számú rendelete alapján, heti két órában a vallásoktatás fakultatív tantárgyként került bevezetésre, amely finanszírozását, ahogy a többi tantárgy oktatásának a feltételeit is, az állam vállalta, a világi hitoktatók képzésében is közreműködve a Hittudományi Főiskolákkal. Megjegyzendő, hogy a vallásoktatásban való résztvevő tanuló csoportok száma akkor közel 40 000 volt a nem egyházi iskolákban.

1991. július 22-én az Országgyűlés által alkotott „Volt egyházi ingatlanok tulajdonrendezéséről” szóló törvény megalkotása és végrehajtásának megkezdése, amely érdekében az Egyházi Tulajdonrendezési Főosztály létrehozása az érintett egyházak képviselőinek bevonásával. Az érintett egyházak részleges kártalanítását jelentő, 1948-ban államosított házas ingatlanjainak tulajdonrendezése 2011-ben fejeződött csak be.

A kiemelt egyházi ingatlanok felújításának támogatása, mint például a Szent István Bazilikaé, a Pannonhalmi Bencés Főapátság teljes rekonstrukciója, a Dohány utcai Zsinagóga újjáépítése, a Hajdúdorogi Görögkatolikus Kollégium építése, a Debreceni Nagytemplom felújítása.

II. János Pál pápa 1991. augusztusi többnapos magyarországi látogatásának előkészítésében és lebonyolításában való részvétel előtt a pápa által meglátogatott az egyes helyszíneken lévő intézmények felújításának biztosítása kiemelt feladat volt.

Az egyházakkal közösen a Megyei Közgyűlések vezetőinek segítségével, Megyei Együttgondolkodási Fórumokat szerveztünk a települések polgármesterei és a településen működő egyházak képviselőinek részvételével, az egyes településeken élők közösen kialakított szolgálatának elősegítése, az ehhez szükséges jogszabályok előkészítése, ismertetése és azok végrehajtása érdekében. Így például oktatás, nevelés, szociális és karitatív gondoskodás, kulturális hagyományok ápolása, szabadidő hasznos eltöltése stb.

1993-ban az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottsága felkérésére a KSH, az Oktatáskutató Intézet és a Sonda Ipsos közreműködésével széleskörű szociológiai kutatást végeztünk „Felekezeti Megoszlás Magyarországon” címmel. Ez nagyban elősegítette, hogy 40 év után a megkérdezettek mely területeken találják fontosnak az egyházak társadalomban való szerepvállalását, közfeladatokban való részvételét. A Zárótanulmányt megkapták az kormány tagjai, az országgyűlési képviselők és az egyházak, valamint a sajtó képviselői is. Ez nagyban elősegítette később az egyházakat is érintő jogszabályok közös kialakítását.

MKSZ: A Horn-kormány hivatali idejében, 1995-től egyházi ügyekért felelős címzetes államtitkár kinevezést kapott. Ebben az időben is megmaradt a befolyása az egyházügyek alakítására? Részt vett az 1997-es, a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentsek közötti megállapodás létrejöttében?

PI: A miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök 1995. július 1-jei hatállyal – az állam és az egyházak közötti kapcsolattartással összefüggő kormányzati teendők, valamint a kormány egyházpolitikai döntéseinek előkészítésével, és végrehajtásával kapcsolatos feladatok ellátására –kinevezett címzetes államtitkárrá. A feladatot először a Művelődési Minisztériumban, majd egy évre rá a Miniszterelnöki Hivatalban Egyházi Kapcsolatok Államtitkárság vezetőjeként láttam el. Ezzel az egyházakat érintő kérdések kezelése magasabb szintre került. Természetesen azokkal a munkatársakkal alakítottuk ki az államtitkárságot, akikkel 1989-től megkezdtük a folyamatos párbeszédet az egyházakkal. Az Államtitkárság két főosztályból állt, az Ágazati Koordinációs Főosztályból és a Tulajdonrendezési Főosztályból, az egyházak által delegált személyekkel együtt. Az új helyzetünkben adódóan a társtárcaikkal való kapcsolataink nem csak főosztályi szinten alakultak ki, ami nagyban elősegítette közös feladataink megvalósítását. Ez a nemzetközi kapcsolatainkban is megmutatkozott a különböző egyházi és világi szervezetekkel való magasszintű meghívások, találkozások, eszmecserék. Minden fontos kérdés előkészítéséről, majd annak megvalósításáról rendszeresen tájékoztattuk a médiát. Az első Orbán-kormány azonban megszüntette az önálló államtitkárságot, négy szinttel lejjebbre került a feladat, az akkor létrehozott Kulturális Minisztériumba helyettes államtitkári vezetéssel. Ezáltal a kialakított széleskörű kapcsolatrendszer, benne az önkormányzatokkal, tárcaikkal, a médiával, nemzetközi világi és egyházi partnerekkel, megszűnt. Sajnos, az egyházak által delegált képviselők kiiktatásával a szervezeten belüli folyamatos párbeszéd is megszakadt, csak ad hoc szerűvé vált.

Részt vettünk a II. János Pál Szentatya 1996. szeptemberi második kétnapos Győri és Pannonhalmi Magyarországi látogatásának előkészítésében, szervezésében az egyházi és az érintett központi-államigazgatási és biztonsági szervekkel együtt.

1997. március 3-5. között „Az egyházak szerepe a megújuló társadalmakban” címmel nemzetközi szimpóziumot rendeztünk az Európa Tanács, az ENSZ mellett működő Lelkiismereti és Vallásszabadság Egyesület /IRLA/, az Országgyűlés és a Kormány közreműködésével. A szimpóziumon részt vettek a volt szocialista országok egyházügyekkel foglalkozó vezetői, valamint az angol, osztrák, belga, német, spanyol, holland, olasz, svájci, amerikai és a szentszék képviselői. A nemzetközi konferenciánk megrendezését abból a célból hívtuk össze, hogy a rendszerváltástól kialakított jogi és gyakorlati rendszerünk 6 éves tapasztalatait megmértelessük, hogy jó úton járunk vagy sem. Ha nem, akkor pedig milyen javaslatok vannak a jobbítás érdekében. A résztvevők megismerhették az állam és az egyházak magyarországi kapcsolatának szervezeti, jogi és gyakorlati rendszerét és azt állapították meg, hogy ez a rendszer egyedülálló a világon. A Lengyel kolléga szerint ezt a Magyar Modellt jó lenne, ha megismerhetné a világ minden országa. Ennek érdekében egy szerkesztő bizottság 15 pontból álló Budapesti Ajánlást fogalmazott meg, amelyet a résztvevők elfogadtak. Az IRLA vállalta, hogy a szimpózium anyagával együtt 4 nyelvre lefordítva eljuttatja minden országba. A magyar államfő az Európa Tanács tagállamai államfőinek küldte meg, és sok pozitív választ is kapott rá, egyebek között azt, hogy Európában e témának legyen a gazdája. Az IRLA a Rio de Janeiróban tartott világkonferenciáján Magyarországot a tagjává választotta, én meg az elnökség tiszteletbeli tagja lettem. Ezt követően sok meghívást kaptunk, elsősorban a szomszédos országokból, úgy mint Ausztria, Szlovákia, Románia, Horvátország, Szlovénia, Ukrajna valamint Lengyelország, Csehország, Bulgária, de távolabbi országokból is, mint Németország, Spanyolország, Olaszország, Hollandia, Svédország, Svájc, Egyesült Államok. Nagy volt az érdeklődés a Magyar Modell megismerése érdekében.

Az Apostoli Szentszékkal kötött 1997. június 20-án Vatikánban aláírt Megállapodás gondolatát a Miniszterelnök úr olasz kollegájának meghívása kapcsán én javasoltam, elutazása előtt, a Magyar Katolikus Egyház vezetőivel való találkozással, mivel a programjában II. János Pál pápával és Sodano, Angelo államtitkárral való találkozása is szerepelt. Elsősorban azért, hogy a Katolikus Egyház önálló gazdálkodásának, finanszírozásának megoldásra váró kérdéseit államközi megállapodás keretén belül kellene rendezni. Ennek megvalósítása érdekében megalakult a Magyar-Vatikáni Vegyes Bizottság és kb. másfél évig tartó tárgyalások után született meg a Megállapodás, amelyet a kormány 1997. május 15-i ülésén elfogadott azzal a feltétellel, hogy a benne elfogadott lehetőségekkel a többi egyház akkor tud élni, ha az ahhoz szükséges törvények módosításra kerülnek még abban az évben. Így 1997. december 2-án az Országgyűlés elé került az ehhez szükséges 6 törvény és a Szentszékkal kötött megállapodás elfogadása, ami később törvényi erőre emelkedett. A Parlament nagy többséggel elfogadta a Megállapodást és a betervezett

törvényeket. Mivel a Magyarországon működő egyházak nem nemzetközi jogalanyok, így a megállapodásban lévő lehetőségekkel az egyenlő elbírálás alapján ők is élhettek, de csak kormány szintű megállapodások alapján. Amit az éppen hatalmon lévő kormány módosíthatna, de a nemzetközi szerződést egyoldalúan nem tudja módosítani vagy hatályon kívül helyezni. 1998 februárjában kétnapos nemzetközi konferenciát szerveztünk elsősorban a volt szocialista országok képviselői számára, azzal a céllal, hogy ismertessük a nálunk történt jogi és gyakorlati változásokat, különös tekintettel az Országgyűlés 1997. december 2-i döntéseinek fontosságára. 1998 májusában Vatikánban tett látogatásom alkalmával a Szentszék „belügyminisztere” Giovanni Battista Ré és a Szentszék Államtitkárságának „külgügyminisztere”, Jean-Louis Tauran megköszönte munkámat, méltatták a Megállapodás más országok számára is példaértékűségét, amit már el is küldtek Csehország, Szlovákia és Szlovénia egyházi vezetőinek.

Természetesen ebben az időben sok olyan feladat volt, amely egyes egyházak életében is jelentős volt, mint például az 1947. évi X. törvény a Párizsi Békeszerződésről szóló 1947. évi XVII. törvény 27. cikkéből adódó feladatok végrehajtása, valamint a Magyarországi Román Ortodox Egyházmegye Gyulai Püspökségének megvalósítása a Teocist pátriárkával való előzetes megállapodás alapján.

MKSZ: Mi inspirálta arra, hogy például a PAX Tv-ben egyházi és világi emberekkel kortörténeti beszélgető sorozatot vezet több, mint 5 éve, az egyházak társadalmi szerepvállalásáról? Miért nem tud „nyugodni” egy nyugalmazott államtitkár?

PI: Jó a kérdés. Természetesen felkérés alapján. Ebben az esetben is, mint az életem során minden betöltött munkakör elvállalása felkérésre történt, bizonyos feltételek, de nem anyagi jellegű kikötések mellett. Amikor 1999 januárjában nyugdíjba mentem, sok megkeresés érkezett, elsősorban azért, mert sokan tudták, hogy milyen sokrétű a kapcsolatrendszerem. Ebben az esetben egy volt munkatársam, aki a Forrás Média Stúdiót hozta létre és a Kontakt Rádiót működtette, keresett meg, hogy volna-e kedvem egy, az én korábbi munkakörömből adódóan, elsősorban egyházi jellegű beszélgető műsort szerkeszteni, illetve vezetni. Végig gondolva a felkérést, az jutott az eszembe, hogy elsősorban a jelen és a jövő nemzedék számára talán fontos lehet, ha megismerik, hogy alakult a rendszerváltástól napjainkig az egyházak szerepe egy megújuló társadalomban. Így indult el a rádiós műsornak szánt beszélgető műsor a „Párbeszéd az emberért, avagy az egyházak szerepe a mai társadalomban” címmel. Az első beszélgetés Dr. Paczolai Péterrel az Alkotmánybíróság elnökével volt, közel egyórás kötetlen beszélgetés keretében az akkor még működő rádióban. A stúdió vezetőjével hamar rájöttünk arra, hogy a beszélgetésben tervezett személyeket és mondandóikat, ne csak a rádió hallgatói ismerjék meg, hanem valamelyik televízió nézői is. Így a következő személlyel, Erdő Péter bíboros úrral már a stúdióban rádió és televízió együttes felvételére került sor. Először a PAX Tv tűzte műsorára a sorozatot. Ma már a 215 beszélgetést több televízióban és rádióban nézhetik, illetve hallhatják, a téma iránti érdeklődők. A felvételek videóit az interneten is elérhetőek. A sorozat-

ban megtalálhatóak a társadalom minden rétegét képviselő jeles személyiségek. Egyházak, felekezetek, vallási közösségek úgy mint a kereszténység /ortodox, katolikus, protestáns/, judaizmus, hinduizmus, buddhizmus, iszlám vallások vezetői, valamint az államigazgatás központi és helyi képviselői /miniszter, államtitkár, főosztályvezető, polgármester, altábornagy/, a különböző ágazatok képviselői /jogi, közgazdasági, egészségügyi, köz és felső oktatási, nevelési, szociális és karitatív, művészeti, népművészeti, kulturális, közgyűjteményi, tájékoztatási intézmények vezetői és a vállalkozói terület képviselői is.

A nyughatatlanságommal kapcsolatosan az az elvem, így a nyugdíjazásom után 24 évvel, hogy ameddig kérdeznek, hívnak, felkérnek, addig nem írtak le, tehát még hiteles lehetek a feltett kérdésekre tisztességes válaszokat adni, ehhez pedig lehetőleg naprakész információkkal kell rendelkeznem, amihez a kapcsolatokat a kölcsönösség és a barátság alapján ápolom. Így alakult 3 évvel ezelőtt, hogy a Heti Tv tulajdonosa felkért, hogy a reggeli 15 perces Pirkadat című műsorában velem beszélget, személyesen ő, vagy valamelyik munkatársa. Ez azt jelenti, hogy az interneten közel 80 velem készült beszélgetés videója található. Ezen kívül a volt kollégáimnak /járási, községi és minisztériumi/ többnapos kirándulásokat szerveztem és szervezek, hogy megismerjék hazánk tájegységeinek szépségeit és színes vallási kultúráját. A nyughatatlanságomhoz az is hozzátartozik, hogy a rendszerváltástól napjainkig szóló kortörténeti könyvem is kiadásra került 2019-ben „Párbeszéd az emberért, emlékeim az egyházakról és a társadalomról” címmel a Szegedi Gál Ferenc Katolikus Főiskola – ami ma már egyetem – gondozásában.

MKSZ: A közelmúltban két konfliktusokkal terhelt, illetve megoldásra váró téma kapcsán is megszólalt. Ezek egyike a közoktatás jelenlegi helyzetében lévő feszültségek megoldására vonatkozó javaslatai. Azért szólalt fel, mert ma is szükségesnek tartja az intézményfenntartás jelenlegi működési módjának átgondolását?

PI: Igen, azért írtam le ezzel kapcsolatos gondolataimat és fejtettem ki szóban több adásban is a Heti Tv Pirkadat című műsorában, mert mint pedagógus és a művelődés irányításában is jártas ember, nem dughatja a homokba a fejét, ha látja, hogy ez így nem mehet tovább a jövő nemzedék műveltségének megalapozását jelentő közoktatási intézmények irányítása, működtetése terén. A magyar Alaptörvény alapján a tankötelezettség előírása szerint is az államnak biztosítani kell az ingyenes oktatás minden feltételét a szabad iskolaválasztástól függetlenül a szektorsemmleges finanszírozás elvének érvényesítésével együtt. Akkor, amikor az állam a közoktatást illetően monopol helyzetben volt, és több mint 2 millió gyerek oktatásának biztosítása nem volt kérdés. Véleményem szerint egy jogállamban a gyerek nem lehet alku tárgya, az oktatásukhoz szükséges feltételeket, benne a tárgyi és személyi feltételeket illetően sem. Nem az intézmények irányításában résztvevőket kell kiemelten finanszírozni, hanem azt, aki a hivatásának tekinti a gyermek tudásának megalapozását. Erről szól az írásom is. Ezért javaslom, hogy az interjú mellékletekét jelenjen meg a nem hosszú írásom is, amely tudomásom szerint eljutott minden illetékes fórumhoz.

MKSZ: A másik nyitott kérdés az egyház-finanszírozás rendszerének átgondolása, amellyel kapcsolatban megjelent egy, a téma áttekintését is magába foglaló és a végleges megoldással kapcsolatos javaslatait tartalmazó írása. Tudjuk, ez nem egyszerű kérdés, különösen a hitélet gondozását hivatott épületek /templomok, parókiák/ és személyek /papok, lelkészek, szerzetesek, diakónusok, kántorok stb./ működési költségeit a hívek nem tudják biztosítani, míg 1945 előtt ennek a feltételei megvoltak. Milyen megoldást látna itt kívánatosnak és lehetségesnek?

PI: Ez a kérdés már a rendszerváltáskor is téma volt az akkor alakult Országos Vallasügyi Tanács 1989. október 20-i első ülésén. Paskai László bíboros úr a tanács elnökének, Németh Miklós miniszterelnöknek felvetette, hogy a teljes szabadsághoz szükséges működési feltételeket nem tudják biztosítani. A miniszterelnök felkérte az igazságügyi minisztert, hogy készüljön az egyházakat ért jogsérelem jogorvoslására koncepció, illetve törvénytervezet. A megoldási javaslatot egy hónapon belül a kabinet megkapta. A javaslat két részből állt. Az akkor már majdnem kész, az egyházak teljes szabadságát garantáló "Lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról" szóló törvénytervezete, ami szerint az egyházak az állampolgári igények alapján, minden olyan intézményt létrehozhatnak és működtethetnek, mint az állam. Ezért az ehhez szükséges államosított házas ingatlanjaikat visszaigényelhetik. Ami a papi földeket illeti, ott természetben nem lehet visszaadni, de kárpótlással a kérdés rendezhető. Ami a házas ingatlanokat illeti, arról már említést tettem. A földeket, erdőket, szőlőket, gyümölcsösöket, gazdasági épületeket, bérházakat kezdtük összegyűjteni a kárpótlás alapjait adó igényként. De az akkor felállt politikai kerekasztal erre a kérdésre kimondta, hogy a nagybirtokok reprivatizálására nem kerülhet sor, még az egyházi, kvázi nagybirtokokra sem. Véleményem szerint ezt a kérdést a keresztényi mivoltára büszke mai politika a 77 évvel ezelőtt elkobzott egyházi vagyon rendezéseként napirendre tűzhetné. Ezzel megoldódna a mindenkori kormánytól független egyházak hitéleti tevékenységének önálló finanszírozása. Javaslom, hogy e kérdésnek megoldásáról szóló írásomat a Miskolci Keresztény Szemle olvasói ismerjék meg. A több ezer visszajelzésből kitűnik, hogy az olvasók egyetértenek az ügy mielőbbi, ily módon történő rendezésével.

(ZsJ)

BODNÁR DÁNIEL

Kölcsey eljutott az isten- és emberszeretet magaslataira

KÉTSZÁZ ÉVES NEMZETI IMÁDSÁGUNK

Cs. Varga Istvánnak, az ELTE habilitált nyugalmazott professzorának, József Attila-díjas irodalomtörténésznek 2020-ban jelent meg a Hungarovox Kiadónál „Nyújts feléje védő kart...” című kötete, amelyben rendkívül széles körű áttekintést ad a szent művészetéről, a Himnusz megszületésének irodalmi és zenei körülményeiről, és felvázolja a himnuszköltészet történetét is. Vele beszélgettünk.

Bodnár Dániel: Kölcsey Ferenc a reformkor hajnalán írta meg a Himnuszt. Milyen volt a magyarság lelki, szellemi állapota a Habsburg Birodalom fennhatósága alatt?

Cs. Varga István: Kölcsey életműve hiteles magyar sorstükör. Egy, a korra jellemző műből idézek: „Rákóczi hajh, Bercsényi hajh! / Magyartok gyászban ül! / Még leng a szellem töletek, / S már lelke sem hevül.” (Hazafiúság – Rákóczi hajh...) Cítláthatjuk Buga Jakab énekéből is a nyitányt: „Mit búsulsz, kenyeres, midőn semmid nincsen? / Jó az Isten, jót ad, légy jó remínségben!”

Kölcsey a Himnuszt követően, 1823. február-áprilisában írta a Vanitatum vanitas lélekgyötrő vallomását, melyben történetfilozófiai szemléletének fonákja mutatkozik meg: „Itt az írás, forgassátok / Érett ésszel, józanon, / (...) Miképp széles e világon / Minden épül hitványságon, / Nyár és harmat, tél és hó / Mind csak hiábavaló!” A bibliai inspiráció nyilvánvaló: „minden csak hiúság!” (Prédikátor könyve 12,1–8) A költő hiábavalónak látja még az ember földi létét is: „Sem nem rossz az, sem nem jó: / Mind csak hiábavaló!”

B.D.: Czeizel Endre orvos-genetikus szerint Kölcsey életében „az öngyógyítás csodája”-nak lehetünk tanúi.

Cs.V.I.: Kölcsey a nagy szenvedők és látnokok közé tartozott, s szenvedése aranyfedezet. Bibliai forrása: „Térj magadhoz, drága Sion, (...) / Azt bünteti, kit szeret, / Másképp ő nem is tehet!” 1815–1817-ben „iszonyú hánykódásban” élt. Ekkori életére a „doleo ergo sum” („Szenvedek, tehát vagyok” – Illyés szerint: „Fájok: vagyok!”) különösen jellemző. Őrá is érvényes: „Aki költő akar lenni, pokolra kell annak menni.” Poklok bugyrait megjárva, a tisztítótűzön át, megküzdött kízó vízióival, meggarcolt

meglátásaiért. Ekkoriban kevés verset írt, lelke, életérzése sötét volt, még a kolostorba vonulásra is felmerült benne. 1818 és 1823 között részleges munkaképtelenséggel küzdött. Erre a korszakára jellemző: „Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki).”

A titok a szenvedés mélységeiben rejlik. A teste gyenge volt, a sorsa nehéz. Akaratpróbáló szenvedéseket, tisztító kríziseket élt át. Lélekből fakadó hite megerősödött az önmagát kereső testi-lelki gyötördésben.

Csekei magányában szellemi kilátót épített, ahonnan belátható volt a haza és a nagyvilág. Az igazság, a szelídség útját választotta. Eljutott az isten- és emberszeretet magaslataira. Megkapta a tehetség kegyelmét. „Igazságban megszentelt”, rendkívüli szolgálatra kiválasztott jelemberré vált. Nemzete számára is üdvös feladatokat és megbízásokat kapott. Átélt Arany későbbi híres konfessziójának érzését: „Nagyon fáj! nem megy!” Mikszáth azt vallotta: „A nagy írók a fájdalomnak és kínszenvedésnek oszloklájában válnak óriásokká.” Gárdonyi egri alkotóműhelyének csendjében világosodott rá arra az óriási igazságra, hogy „a szeretet mértéke a szenvedés, és hogy minden elbeszélő műnek ezen fordul az értéke s érdekessége” (Titkosnapló).

B.D.: Vannak, akik a Himnusz pессzimistának tartják, szerintük a „balsors” jellemzi, mint a magyar életérzést.

Cs.VI: Élet és irodalom Kölcseynél szorosan összetartozik. Nem pesszimista volt, hanem tragikus szemléletű, melankolikus. A Himnusz kéziratának elkészülte után, másnap, 1823. január 23-án írt Remete című versében is a Himnusz hangulata remeg: „Balsors akit számkivete / Kedv és öröm közül, / Cellájában a remete / Kulcsolt kezekkel ül.”

A népek, így a magyarság „kedélye”, „nemzeti karaktere”, a „néplélek” elsősorban a szociokulturális „öröklődéstől”, egy nemzet kultúrájának folyamatosan érvényesülő hatásaitól függ, amihez a genetikai adottságok, hajlamok is hozzájárulnak.

A „Nyújts feléje védő kart...” című Himnusz-monográfiájában idézi Pierre Teilhard de Chardin jezsuita tudóst, teológust: „Energia születhet a szenvedésből. A szenvedés képes arra, hogy központunkat az Istenbe helyezze át”, amikor „csödöt mond az e világ értékrendje, a kincs, hír, gyönyör”. Hogyan történt ez Kölcseynél? Miként emelkedett a mélységből a magasságba, s lett a közösségért tevékenykedő ember?

Petőfi szerint a „költő / Az istenség szent levele”. Kölcsey költő, filozófus, esztéta, híres politikai szónok volt, és istenhívő, alázatos, erényes, szelíd ember, aki az ideák világában élt. Szabó Magda azt mondja róla: „a tiszták tisztája, a mester”. Nem tematikusan, verbálisan, hanem lélek és bölcsesség szerint tartozik a legnagyobb Jézus-eszményt képviselő lírikusaink közé.

Élete és életműve olyan értelemben szakrális, ahogyan Ottlik Gézánál olvassuk: Jézus jelenléte nem név szerint van jelen, hanem „mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczossága a szép híves patakra...”

Kölcsey, irodalmunk egyik legmagányosabb és legfájdalmasabb sorsú költője, rendkívül művelt és bölcs géniusz volt. Csekei magányában, exodusában, a szemlélődés csendjében személyiségének belső mélységei tárultak fel. Az egyéniségépítő autonó-

miánál erősebb volt benne a másokért, a közjóért (*bonum commune*) vállalt munka lelkiismereti parancsa. A létezés mélyéből kiemelkedve fogalmazza meg a reformkor szállóigévé vált szellemi stratégiáját: „A haza minden előtt.”

B.D.: Elemzésében Ön kiemeli, hogy a Himnusz első sorának mindhárom szava – Isten, áldd meg a Magyar... – kulcsfogalom. Beszélne erről?

Cs.VI.: A nyitány nem más, mint a legszentebb szó: Isten. A költő tőle kért áldást a magyarra, a magyarságra. Ez a három szóból álló katedrális a szakralitás felragyogásának mintapéldája. „Az Úr a mi igazságunk” (Jer 23,6), s Isten az Újszövetség Istene: gondviselő és jóságos Atya.

Kölcsey az országos politikában is azt tette, amit a Parainesisben hirdet: „Az élet fő célja: a tett. Tehát tégy!” Az itt és most parancsát, a küzdés fontosságát vallja, amint majd Vörösmarty is: „Mi dolgunk a világon? küzdeni, / Erőnk szerint a legnemesbekért. / Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.” Erkölcsi helytállásának jeles példái, előzményei és utóhatásai vannak irodalmunkban. Zrínyit, Rákóczit, Kölcseyt, Vörösmartyt, Petőfit is – „folyvást küszködni kell” – az a hit éltette, hogy van értelme a hazáért, a szabadságért, a haladásért való küzdelemnek, mert fölötte pajzsként áll Isten kegyelme. A teista Madách konklúziója szállóigévé vált: „Mondottam, ember: küzdj és bízza bízzál”, illetve: „az élet küzdelem, / S az ember célja e küzdés maga.” XVI. Benedek pápa tanítása szerint: *Deus caritas est*. „Minden, ami van, az ő teremtettségére lett, és így az ő szabad, személyes alkotása.” Isten a Teremtő, a történelem ura, cselekvő irányítója. Az Újszövetség az atyaságot tükröző ószövetségi képet Isten végtelen jóságával, irgalmával, könyörületességével teljesíti ki.

A Himnusz első és utolsó versszaka tematikusan, verbálisan is szakrális, hálaadó és kérő imádság. Mintakövető kompozíciójában a Miatyánk inspirációi erőteljesen érződnek. Első sora: „Isten, áldd meg a Magyar.” Komparatív, analógiás párhuzama: „Mi Atyánk, (...) szenteltesd meg a te neved.” – „Pater noster, (...) sanctificetur nomen tuum.” A felszólító mód tiszteletteljes kérést tartalmaz. Az áldás égi ajándék, lelki és testi erő. Összefoglaló neve minden jónak, szépnek, igaznak, szentnek, ami életünket, emberi, nemzeti létünket teljesebbé, jobbá, boldogabbá teheti, ami üdvösségre vezet. Kölcsey egyébként a Himnuszban – a ránk maradt kézirat bizonyága szerint – nagybetűvel írta a Magyar, s a szó az alcímben is nagybetűs: „Hymnus, a Magyar nép zivataros századaiból.” Erkel megzenésített művének első nyomtatott verziójában is nagybetűvel szerepel, mert a magyarság egészére vonatkozik, s az „a” névelő ebben a szent korálokra emlékeztető, fenséges zeneműben is kiemelő („unic”) funkciót tölt be.

B.D.: Egyik tanulmányában rámutat: a Himnuszban nemzettudatunk fényes pillanatait örökölte meg Kölcsey, de szólt nemzetünk tragikus válságairól is. „Isten, áldd meg a Magyar...”, olvassuk, majd pedig a Teremtő bünteti a nemzetet. Miért ez a kettősség? Kifejtené ezt?

Cs.VI.: Az első és az utolsó versszak kérő és könyörgő imádság. A 2–3. versszak a múlt dicsőségét zengi: a honfoglalást, Mátyás király győzelmeit, az ország hatalmi,

gazdasági, szellemi virágkorát. Az Úr a magyarság létharcát a mongolok, a két földrészt hódító törökök és a németek ellenében is győzelemre vezette. Gyönyörű, hálaadó, országcímeres képek, győztes csaták emlékei sorjáznak: „Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére, / Általad nyert szép hazát / Bendegúznak vére. / S merre zúgnak hajjai / Tiszának, Dunának, / Árpád hős magzatjai / Felvirágozának. // Értünk Kunság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél. / Zászlónk gyakran plántálád / Vad Török sáncára, / S nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára.” Bűneink bevallását követően pedig önsorsrontó vétkeink következményei, a ránk zúduló tragikus szenvedések képei sorjáznak: a tatárjárás és a török pusztításai, s ami a legfájdalmasabb: a belső viszályok, a széthúzások, testvérharcok: „Hányszor támadt tenfiad / Szép hazám, kebledre, / S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre!” Ennek következménye pedig: „Szerte nézett s nem lelé / Honját e hazában.”

Himnuszunk bűnbevallása páratlan a világ nemzeti himnuszai között. Az áldáskérés sorai után – „Isten, áldd meg a Magyar / Jó kedvvel, bőséggel, / Nyújts feléje védő kart, / Ha küzd ellenséggel” – döbbenetes az isteni büntetés megidézése a versben: „Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / S elsújtád villámidat / Dörgő fellegedben.” Pedig a kettő mélységesen összefügg. Augustinus szerint „a bűn Isten törvénye ellen irányuló tett, szó vagy bűnös vágy”. Aquinói Szent Tamás megfogalmazásában a bűn lényege: „Istentől való elfordulás, és teremtett dolgokhoz való oda-fordulás.” Bűneink tudatában fakad fel a fohász: „Szánd meg Isten a Magyar...” – S a Miatyánkban: „és bocsásd meg vétkeinket...”

B.D.: Mint a szent művészet szakavatott kutatója, teológiai megközelítésében megvilágítja: a Krisztus által megváltott ember a kegyelemben bízva fordulhat Isten bűnbocsánataért, hogy elnyerje szabadságát, vagyis a bűntől való szabadulást. Ezt a bűnösséget vallja meg töredelmesen népe nevében Kölcsy.

Cs.VI.: Az ars sacra lényege benne van az ember és a teremtett világ esztétikai dimenziójában. A teremtés titkát őrzi: „Isten látta, hogy a világ jó (vö. Ter 1,31). A szent annyit jelent, hogy Istennek szentelt, Istennek kijelölt, kiemelt, felajánlott, vagyis megszentelt személy, tárgy, dolog. (Ha alvilági istennek szentelt, akkor átkozott, kárhozott.)

A Szentírás keresztyén öröksége a Himnusz egész világszemléletét, látásmódjának, stílusának szellemiségét alapjaiban határozza meg. Hegedűs Lóránt a Himnuszunk a Biblia fényében című tanulmányában bizonyítja: a legmagasabb szellemi színvonalon találkozunk a versben „a művészi lélek ihletése a vallásos lélek ihletésével”. Hangsúlyozza: „az Ige imádsággá változik és az imádság Igét hirdet (...) Nincs az egész világirodalomban igeibb Himnusz, nincs istenibb, szentlelkesebb imádság egy nép számára, nem képzelhető, és nem létezik a Szentháromság Istenre jobban támaszkodó nép-nemzeti áhítat, mint a magyar nép zivataros századaiból származó, fohászokdó költemény”.

B.D.: Himnuszában Kölcsy a magyarságért könyörög, azt állítva, hogy „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövődőt.” Eltelt kétszáz esztendő, népünket rengeteg tragédia érte azóta is, és bűnöket is elkövettünk, akárcsak más nemzetek fiai. Mégis,

megmaradtunk, s hogy a Himnusz kistestvérét, a Szózatot idézzem: „(...) annyi balszerencse közt, / Oly sok vizsály után, / Megfogya bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán.” Lehet, hogy ez már önmagában Isten kegyelmének bizonyítéka?

Cs.V.I.: Itt nem kifejezetten a múltról, a jelenről és a jövőről van szó; a „múltat s jövőndőt” szerkezet inkább csak nyomatékosításra szolgál, semmint időbeli tagolásra. A lényege: népünk rendkívül sokat szenvedett. Himnuszunk a szíven át az értelemhez szól. Lírai hőse úgy áll Isten színe elé, hogy tudja: a büntetést, amit bűneink miatt megérdemeltünk, már megszenvedtük, kiálltuk, levezekeltük: megbűnhődtük. (Radnótinál ezt olvassuk: „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép, / s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép.”)

A Himnusz költője hiszi, a Szózaté hirdeti megmaradásunk csodáját, történelmi tényként rendületlen hittel konstatálja.

A gondviselés kegyelmének, az istenhit megtartó erejének köszönhető, hogy „Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!” és a később következő történelmi katasztrófák után is érvényesek Kisfaludy verssorai: „Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most, / S égve honért bizton nézzen előre szemünk.”

B.D.: Mit emelne ki Himnuszunk kétszáz éves utóéletéből?

Cs.V.I.: Azt a csodát, hogy nekünk, magyaroknak kétszáz év óta egy és ugyanaz a nemzeti himnuszunk. Tiltották, túrték, de semmilyen hatalom, diktatúra nem tudta „leváltani”, pedig többször is akarták.

Költőinkre az elődök iránti tisztelet és szeretet jellemző, melyet művekben is megvallanak. Petőfi például az Úti levelekben számol be arról, hogy az előző év őszén Csekén meg-meglátogatta „a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad” (XIV. levél, 1847. július 17.). A reformátusoknál nincsenek kanonizált szentek, de náluk is létezik a nagyfokú tisztelet a legkiválóbbak iránt, amelynek szellemében – és az ars sacra jegyében – Himnuszunkat a legszentebb imádságunknak tartjuk, alkotóját pedig „Kölcsy Szent Ferencként” tisztelhetjük.

Kölcsy, mint mondta, eljutott az isten- és emberszeretet magaslataira. Irodalmi és közéleti munkássága testamentum, amely az utódokat arra kötelezi, hogy gazdag hagyatékát eleven örökséggé tegyék. Wesselényi Kölcsy halálakor úgy érezte: „Nem közénk való volt”; „Agyal ment el közülünk.”

Magyarország Alaptörvénye élén Himnuszunk első sora áll, amelyet két földi, erkölcsi tekintély is a lehető legmagasabbra emelt. II. János Pál pápa 1991. augusztus 16-án, hazánkban tett első apostoli látogatásakor ezekkel a szavakkal lépett magyar földre: „Isten, áldd meg a Magyar!” Ferenc pápa pedig folytatta ezt a minden magyar szívhez szóló pápai hagyományt. 2021. szeptember 12-én a Hősök terén, a budapesti eucharisztikus kongresszust záró szentmisén a „Veletek és értetek mondom” bevezető után magyarul idézte csodálatos fohászukat: „Isten, áldd meg a Magyar!”

(Az írás nyomtatott változata az Új Ember 2023. január 22-i számában, a Mértékadó kulturális mellékletben jelent meg.)

Vázlatos kör- és kórkép tömegtájékoztatási „anya”-nyelvünkről

Emlékezetem szerint tömegtájékoztatásunkban közvetlenül a rendszerváltozás (1989/90) előtti években hallhattunk egyre gyakrabban, hogy „*azt gondolom*”, „úgy gondolom” a „*szerintem*” helyett. Eleinte azt hittem, hogy ez még a Rákosi- majd a Kádár-rendszerből visszamaradt óvatosság. Bár akkor is „*gondolatszabadság*” volt, vagyis gondolhattunk akármit, az mi „szabad szellemi termékünk”, ám nem egyenlő súlyú kimondott vagy leírt véleményünkkel, amelyért esetenként hivatalosan is felelősségre vonhattak...

Tévedtem. Mert az „*azt*”, ill. „úgy gondolom” mind gyakoribb lett, és most is hódít tömegtájékoztatásunkban az anglo-északamerikai nyelvhasználatú hírek szolgai fordítása, átvétele (?) révén. „*I think it*”, „*I think so...*”. Így egyszerűbb (?). Többek között ez a „globalizáció”, azaz az általános eligénytelenedés egyik részfolyamata és a felelősség elhárítása!

Az „úgy” és „*azt gondolom*”, többször „én”-nek kezdve egy-egy hosszabb összetett mondatban akár kétszer-háromszor, kettőben-háromban háromszor-ötször elhangzik többnyire egymás után, nemcsak a tájékoztatás munkatársaitól, hanem az általuk megszólítottaktól is, pártállástól, foglalkozástól, nemtől, kortól, vallástól, műfajtól függetlenül! Mert napról-napra ezt hallják minden magyar adóban. Tisztelet a Kivételeknek!

A tömegtájékoztatás „*szóvivő*”-inek többsége nem veszi észre vagy nem akarja észre venni az anglo-amerikai nyelvhasználat gátlástalanul gyarmatosító (≈imperialista) hatásait és következményeit. „Úgy gondolja”, hogy az igénytelenül átvett szókapcsolatoktól, szófordulatoktól tájékozottabbnak, sőt műveltebbnek tűnik; hiszen ez a „*méjn sztrím*”, a „*trendi*”, sőt a „*brend*”. S hallgassuk ezt „*brodcast*”-on is!

Közben anyanyelvünkől kikopik lassan például a „*serkent, serkentett*”, „ösztönöz, ösztönzött”, helyettük már csak „*motiváltak*”, „*nem eléggé motiváltak*” leszünk, mind „*pszihikálisan*”, „*mentálisan*”, mind „*fizikálisan*”... Ez lesz a sorsa szép, 3 szótagú „*nemzedék*” szavunknak is, pedig a „*generáció*” 1 taggal hosszabb. S egyre ritkábban hallhatjuk „*hiteles*”, vagy „*eredeti*” szavunkat az „*autentikus*” helyett; noha az első csak 3, a második 4, az idegen 5 szótagú. (Az említett idegen szavak többsége az eredeti angolban szintén jövevény és föltehetően ott is elfeledtettek néhány jó, megfelelő, eredeti angolszász szót...)

Anyanyelvünk tudósai egy részének véleménye szerint (azaz ≈ „úgy gondolják”), hogy a jövevény szavakkal gazdagodik a miénk. Ám ez „*fékny(j)úz*”! Mert csak akkor igaz, ha ugyanolyan értelmű, ma is megfelelő szavunkat az idegenek nem szorítják

félre s a feledésbe! Főleg napjainkban, amikor Földünkön a tömegtájékoztató eszköz-
zei, módjai sokkal változatosabbak, sokkal több emberhez érnek el a túlszorgalmazott
ujjpercesedés („*digitalizáció*”) révén mint korábban. S ezáltal rengeteg eddig idegen,
szokatlan szó, szófordulat, főleg anglo-amerikai, amelyeket nyelvészeink egy részének
nincs ideje, módja; vagy nem is tartja fontosnak megfelelő magyarral helyettesíteni;
pl.: „*releváns*”, „*random*”, „*molino*”, „*validál*”, „*ikonikus*” stb.

Immár ne óvd, ne szeresd a szívedet, hanem „lájkkold”, keresd a megfelelő „linket”,
vásárolj „magyar kantalup”, dinnyét (≈ sárga dinnyét).

Mondják, hogy a jövevény szavak rövidebbek, ezért használatuk könnyebb.

Pedig például:

tradíció (4)	=	hagyomány (3)
oppozíció (5)	=	szembenállás (4)
pozíció (4)	=	helyzet (2)
lokális (3)	=	helyi (2)
demonstráció (5)	=	tüntetés (3)
szituáció (5)	=	helyzet (2)
emléma (3)	=	jelkép (2)
kvalifikáció (6)	=	minősítés (4)
diaszpóra (4)	=	szórvány (2)
pandémia (4)	≈	járvány (2)
pandémia (4)	≈	világjárvány (4)

Persze sok átvett szót használ a közmédia, amely magyarul ugyanannyi szótagú és
ugyanazt jelenti, mint az idegen. Ezek felsorolását hely- és időtakarékoság miatt mel-
lőzőm. De 1-2 szótagtöbblet megéri nem a jó, meglelvő magyart használni?!

Például:

„futsal” (3)	=	teremfoci (4)
„fájnel for” (3)	=	négyes döntő (4)
„transzparens” (3)	=	újabb jelentése: átlátható (4)

A nyelvgyarmatosítás ellen a többszázmilliós nemzetek közül a kínaiak mellett
korábban főleg a németek és az oroszok védekeztek akár néhány szótaggal hosz-
szabb szóval, szóösszetétellel. Mi, akik ha vagyunk még összesen 13-14 millióan
„sztrít fut”-ot eszünk, „vörk sopok”-at rendezünk és „sztartap”-okról beszélünk;
pedig például az utóbbit könnyen nevezhetnénk „rajtcég”-nek. A többi magyar
megfelelőjének pl. fészbuk (arc-, esetleg „pofa”könyv) – jó magyar megfelelőjének
megalkotására szinte kísérletet sem teszünk! A „projekt”-tel évtizedek óta nem tu-
dunk mit kezdeni.

Ami pedig a szavak, mondatok hosszúságát illeti, tömegtájékoztató munkatár-
saitól és a megszólítottaktól sorra halljuk:

– tegnap helyett „a tegnap napon”

- holnap helyett „a holnapi napon”
- tavaly helyett „a tavalyi évben”, „a tavalyi év folyamán”
- májusban helyett „a májusi hónapban”, „a májusi hónap folyamán”
- decemberben helyett „a decemberi hónapban”, „a decemberi hónap folyamán”...stb.

Talán azért, mert a töltelékszavaktól a kérdezők és a megszólítottak fontosabbnak „gondolják” magukat...(?)

Tömegtájékoztatásunk híradásaiban egyre többször hallhatjuk, hogy XY „kijelentette, hogy...” Holott nem „kijelentette” csak mondta...többszörre vissza lehet hallgatni! És ez immár járványszerűen terjed! Anyanyelv használatunkban korábban valaki valamit kijelenteni bírósági tárgyaláson, esetleg házasságkötő teremben szokott... És „a szóvivő síkra szállt, kijelentette és leszögezte...”

Más. Miért köll bemondani, hogy „a következő műsor (műsorszám) termékmegjelenítést tartalmaz” meg, hogy „reklámot hallottak”? Mi, hallgatók ezt magunktól nem vesszük észre? És még éjfélkor is, hogy „következő műsorunk 12 éven aluliaknak nem ajánlott.” Mindez olyan, mint az ún. „politikai korrektség”: se füle, se farka; s középén sincs semmi...

Szinte naponta halljuk, hogy valami „lecsökken”, valamit „lecsökkentenek”, sőt „leredukálnak”, „kihangsúlyoz”-nak, másra „odafókuszál”-nak, valakik „beintegrálódnak”.

1959-ben érettségiztem a budapesti, akkor I. István-nak nevezett Szent István Gimnáziumban. Magyartanáraink azt tanították, hogy bármilyen igekötőt az ige elé írni, mondani, csak akkor lehet, ha az az ige többségükkel is értelmes. Pl.: leolvas, fölolvas, megolvas, átolvas, beolvas, kiolvas...stb. Nem lehet valamit fölcökkenteni, megcsökkenteni, átcökkenteni, le- és kicsökkenteni; be-, le-, át-, meg-, összehangsúlyozni; s nem odafókuszálni, odafigyelni, odaösszpontosítani: át-, be-, ki-, föl- és leösszpontosítani; ki-, föl-, le- és szétintegrálni értelmetlen! Egyebek mellett viszont ilyen hibák lehet anyanyelvünket összekuszálni...

A tavakban a halakat már nem tenyésztik, hanem „termelik”, ahogy a növényeket sem termesztik...

Mit szólna a föntiekhez pl.: Kazinczy Ferenc (1759-1831), Bugát Pál (1793-1865) vagy Lőrincz Lajos (1915-1993)?!

Lassan meg köll(?) szoknunk, hogy a tudósítók többsége – bármely országból való is – nem tudja mi a különbség Közép- és Kelet-Európa, Kelet-Közép- és Közép-Kelet-Európa között. Korábban főleg Nyugat-Európából meg Észak-Amerikából nézve... Tisztelet a kivételnek! De onnan az is bizonytalan – tapasztalhattuk –, hogy Budapest vagy Bukarest Románia, ill. Magyarország fővárosa-e? (Globalizáció = általános eligénytelenedés) Néhány éve gyakran hallunk ún. „Nyugat-Balkán”-ról, ide értve Szlovéniát, Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát, Montenegrót, Szerbiát, Észak-Macedóniát és Albániát. (Koszovót többszörre kihagyják.) Ha a bármely nemzetiségű „illetékes”-ek ránéznek akár egy középiskolai földrajz-atlasz

Balkán-félszigetet ábrázoló térképére, csak meglátnák, hogy Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina észak-nyugat-balkáni, Szerbia észak-balkáni, Észak-Macedónia és Koszovó közép-balkáni ország; és csak Albánia és Montenegró fekszik a félsziget Ny-i részén... A migrációt kutató intézet egyik munkatársa szerint Afganisztán Közel-Keleti ország... De a térképeket most, nyár dereka, végé felé elégették a „Szicília calabriai partjain” és „a dél-szicíliai Pantelleria sziget”-en (sziget a szigeten?) pusztító erdőtűzek...

Dehát: „Kisország, ne légy szomorú, mindenki szeretője vagy!” Vagy mije? Hiszen Gemencen van Európa legnagyobb összefüggő erdőterülete... (Nem Skandináviában és nem Oroszország európai részének É-i területén...).

Miskolc, MMXXII. Szent Mihály havának elején

ILLÉS GYÖRGY

Illyés Gyulánál Tihanyban

Már kint állt a meredek hegyoldalon épült tihanyi villa kapuja előtt, amikor apámmal és Váci Mihállyal felértünk hozzá a magasba. Jobb tenyeréből ernyőt formált a szeme elé, úgy figyelt bennünket az áradó napsütésben. Nyárvége volt, késő délelőtt. A Balaton tükre lent a mélyben csupa ragyogás.

– Csakhogy megjöttetek! Mióta várlak! Nem vagytok éppen korán kelők!

– Be kellett még ugranunk a szerkesztőségbe, épp a te verseid miatt – felelte apám. – Felülről faggattak, hogyan értelmezem őket. A *Tudakozás Assisiben*, a *Rózsák a rácson Firenzében*, az *Eszmecsere*: szerintük ez mind a te visszahúzódasod, áttételességed, allúziód megnyilvánulása.

– Úgy látszik, nem tévedtem, Lajos, amikor nemrég „szegény szerkesztőnek” tituláltalak. Csak azt nem értem; miért kell mindig belemagyarázni valamit az írásaimba? Hiszen én mindig egyértelműsége törekszem. Arról szól a versem, amiről szól. De hagyjuk ezt! Üljetek le ide, a malomkőasztal mellé. Mindjárt hozok egy kis bort. Saját termés!... A Gyuri fiú meg mustot kap.

Koccintás közben apámék megköszönték neki, hogy meghívott bennünket ide magához.

– Sok a problémánk az Új Írás-nál – kezdte apám. – Szeretnénk, ha nemcsak kéziratot adnál, hanem néhány jó tanácsot is, nekünk, szegény szerkesztőknek. Egymással sem értünk mindenben egyet...

– Gyula, terád én hallgatom – fűzte hozzá Váci kissé izgatottan. – Szeretném hallani, te milyennek látod a lapot.

Illyés csak mosolygott.

– On ne donne rien si libéralement que ses conseils – mondja a francia, és igaza van. Jó tanáccsal szívesen szolgálhatok, de rezesbandával nem.

– Hogyhogy rezesbandával? – kérdezte Váci.

– Tudod, 1934-ben, amikor Nagy Lajossal együtt meghívtak a Szovjet Írószövetség első kongresszusára, nagy országjárás is szerveztek nekünk, s egyik-másik vidéki állomáson rezesbandával fogadtak a helybeliek. Később rájöttem, hogy ez az ünnepélyes fogadtatás valójában Illés Bélának szól, akit nagy magyar forradalmár íróként tisztelték, s akivel engem természetesen összetévesztettek. Vacsorát is adtak a tiszteletemre, akarom mondani az ő tiszteletére. Amikor tisztázni próbáltam, hogy valójában ki vagyok, többnyire legyintettek: Író-író!– Emelték poharukat, és fenéig ürtették egészségemre. De még legutóbb is megtörtént, hogy Illés Béla egyik külföldön kiadott könyvének címlapján az én egyik ifjúkori képem díszelgett. Küldött is belőle egy példányt, s felajánlotta a honorárium bizonyos hányadát, mert úgy vélte, hogy ez az ifjú ember a címlapfotón – mármint szerény személyem – olyan vonzó, olyan

snájdig, hogy a könyvet el fogják kapkodni. Mondd, Lajos, téged nem tévesztenek össze folyton Illés Bélával vagy Endrével?

– Előfordul – felelte apám. – De velem inkább más szokott történni. Egyes szerzők, akiknek visszaadom a versezeteit vagy olvashatatlan novelláit, nemegyszer megjegyzik: – Maga persze könnyen beszél és ítél, amikor Illés Béla a papája. Bár vannak, akik Illés Endre fiának tartanak, sőt már megesett, hogy téged is jó atyáim közé soroltak.

Ezen jót nevetett a házigazda.

– Igunk még! Közben elmondhatjátok, mi újság az irodalomban. S mi hírlík rólam a Hungária kávéház „mélyvizében”?

– Te örök téma vagy! – állította Váci Mihály.

– Például a drámáid miatt is – vette át a szót apám. – A *Kegyenc* és a *Különc* nálunk jelent meg, s azóta is sokan kérdezik, mi lesz velük? Előadják-e őket? Hol? Mikor? Vagy ha nem, miért nem? Némelyik szerint nem is számíthatsz közeli bemutatóra, hiszen ezek a darabok a zsarnokság, a hatalom és az egyén viszonyáról szólnak. Felsőbb régiókban úgy látszik, kapcsolatot vélnek felfedezni köztük és az *Egy mondat a zsarnokságról* között.

Illyés felcsattant:

– Már megint ezek a találgatások! Mintha egy valamire való dráma, ha megérdemli ezt a nevet, lényegénél fogva nem egyetemes emberi kérdéseket feszegetne! Tudom, hogy neked is tartanod kellett, Lajos, a hátadat, főleg a *Különc* közlése miatt, de az olvasói visszhang érett és értő közönségre vallott. A színházak nagy érdeklődése is ezt jelezte. Gondoljátok, hogy újabb vesszőfutás vár rám? De hagyjuk az egészet! Nem érdekel! Nézzétek meg inkább a kertemet!

Körülvezetett bennünket, de közben megállt egy-egy fánál, bokornál, virágnál, szőlőtőkéknél és mindegyikre mondott valamit. Egyik-másik versét is említette néha. Így értünk fel lassan a felső kertbe.

– Gyertek csak, Miska! Te már jártál itt, de Lajosék először látják, hova húzódom vissza, ha már nagyon szorongat a szó, a leírandó, a kimondandó.

Egy kisebb építményhez értünk a fák között. Csodálatos kilátás tárult elénk. Bemennünk a puritán, gerendás helyiségbe. – Lajos – szól most apámhoz Illyés –, fogd ezt az írószerszámot, és írd fel te is a neved, ahol még helyet találsz. Mihályé már itt van valahol.

Apám egy rövid ácsceruza-csonkot kapott tőle, azzal róttá föl a nevét a sok külföldi és hazai híresség kézjegye közé.

– Köszönöm a megiszteltetést – mondta meghatottan apám. Aztán megkérdezte: – Mondd, milyen műveid születtek itt?

– Hosszú volna felsorolni még a címüket is. Szép számmal közöltetek belőle ti is... De itt az ideje, hogy visszamenjünk a házba. Flóra finom ebéddel vár bennünket.

A verandaszerű előszobában ízlésesen terített asztal fogadott. Fölöttünk a falon egy régi Balaton-térkép, s mindenféle népművészeti tárgyak. Flóra asszony valóban nagyszerű ebéddel tisztelt meg bennünket. Nekem még málnaszörpöt is hozott.

A feketekávét után újra kiültünk a teraszra, a kóaszta mellé. Néztam, ahogy kocintanak. A vidám borozgatás közben előkerültek az új Illyés versek kéziratai. Váci és

apám jó néhányat ki is választottak, meg is kapták. Ezek aztán – akárcsak az előző Új Írás számokban publikált versek – a költő 1965-ben megjelent új kötetébe, a *Dőlt vitorlába* is belekerültek.

Illyés elégedettnek látszott a vendégek válogatásával. Apám alkalmasnak vélte az időt, hogy ismét megpendítse szerkesztői gondjaikat. Elmondta, hogy szerintek kik hiányoznak a lapból, milyen hangok, milyen színek, milyen maradandó értékei az akkori magyar irodalomnak. Erről ugyanis nemegyszer késhegyig menő vitákat folytattak. Váci Mihállyal, aki jóval szűkebbre szabta apámnál a közlésre érdemes költők, írók körét. Apám alig kezdte el mondani a magáét, Illyés hirtelen felállt.

– Bocsáss meg Lajos, most jut eszembe, hogy még mindig nem adtam oda azt a cikket, amit a költői nyelvről kérte tőlem. Mindjárt hozom a kéziratot, aztán folytathatjátok.

Ezzel bement a házba. Csak jóval később tért vissza, egy könyvvel a kezében. A *Másokért egyedül* című kötete volt ez, melyben a *Különc* és a *Kegyenc* kapott helyet. Átnyújtotta apámnak.

– Láthatod a dedikációból, hogy ezt szerkesztői emlékedül szánom.

Ezután utazási terveiről kezdett beszélni. Elsősorban Franciaországba készült, de útba akarta ejteni Angliát, Belgiumot, Svájcot, Olaszországot. Váci Mihály nem állhatta meg, hogy meg ne jegyezze:

– Hát Gyula, Gyula... ilyen gyönyörű környezetben és ekkora jó módban könnyű neked ennyi szép verset írni. De mit szóljak én? Micsoda nyomorúságban nőttem fel! Mennyit nélkülöztem tanyasi tanító koromban! De még Pesten is! Ott is milyen nehezen boldogultam!

Illyés Gyulát szemmel láthatóan meglepte ez a kitörés. El is komorodott. De megőrizte a házigazda önfegyelmét, és szelíd hangon szólalt meg, ha nem is minden irónia nélkül.

– Te, Mihály! Épp nekem mondd ezt, akit vendégül is láttál egyszer? Én jól emlékszem: volt ott nálatok fotel is. Édesanyád értékes porcelán szervízben tálalta fel az ebédet, hófehér damasztabroszon, úgy, ahogy úri házakban szokás. Folytassam?

Váci nem felelt. De nem sokkal később odahajolt apámhoz és a fülébe súgta:

– Későre jár. Ideje szedelődzködnünk. Illyés lekísért minket a kapuig. Elbúcsúztunk tőle, s elindultunk. Hosszú hallgatás után szólalt meg Váci Mihály:

– Mindent kaptunk mi itt, Lali, csak éppen tanácsot nem.

Erre meg apám nem felelt. De sejtette, hogy nem sokáig dolgoznak már együtt.

(Az írás Illés György: *Újabb szellemidézés – Egy irodalmár emlékei* című, 2017-ben a Dekameron Könyvkiadó gondozásában megjelent kötetben volt először olvasható.)

FINTA ÉVA

Médiák és médiumok

PETRŐCZI ÉVA A FÜST VÁLLALÁSA CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Petrőczy Éva tizenkilencedik verseskötete 2022-ben látott napvilágot *A füst vállalása* címmel a Fekete Sas Kiadónál. A szerző az előszóban jegyzi meg: a Covid 19 által beszorított életforma hatása is benne foglaltatik, hogy egyetlen esztendő terméséből verseskötet születhetett. A szokatlan kötet cím Pápai Páriz Ferencnek köszönhető, aki Lucianus című írásában így fogalmazott szülőföldjéről: „*A hazai füst hasznosabb, mint a külhoni fény*”. Az idézet egyben a kötettel azonos című vers mottójául, ezáltal pedig magyarázatul is szolgál. Az ötvenöt verset tartalmazó kötet íve a béke és a szeretet kalárisa is lehetne. A versek 2021 és 2022 márciusa között keletkeztek, mintegy vigasztalásképpen bezártságra, a szerzőt a szeretteitől elkülönítő élettételre.

Nyitó verse, a *Változat egy Auden témára* független szellemet vetít elénk. Hogy tudatos vagy később tudatosuló döntés volt-e Petrőczy részéről a költemény bevezető jellege, mely Wystan Hugh Auden angol-amerikai költőhírességhez kapcsolta meghatározó életérzését, s melyben akár a búcsúzás hangját is tudatosíthatjuk, arra a kötet egésze adhat választ. Egyfajta eltávolodást, visszahúzódnást olvashatunk ki a vers soraiból, melyek az élő irodalom versenyszellemére reflektálva magát az írást választják a szakmai „rangjelzések” helyett:

inkább a műfajom,
mintsem egy hidegen villanó
rangjelzés-petárda.

(*Változat egy Auden témára*)

A *Csak nézte Luther...* című költemény a hatalom torz megnyilvánulásait öltözteti a múlt köntösébe. Történelmi és vallástörténeti hivatkozások gazdagítják a vers képi világát, nyelvezetét, utalásait, s valahogy mindig belefutunk az aktuálisba. Petrőczy Éva verseskötete, szépen egymásba kapcsolódó költeményei végig megtartják az időnek azt a tágasságát, melyben múlt, jelen egyfajta egyidejűséget képez. A szerző sorai erőteljesen sugallják, amit Rudolf Steiner így fogalmaz meg: „amit gondolunk, intenzíven *érezni* is kell.”¹ Érzelmei pedig leginkább a

¹ Rudolf Steiner: Hogyan jutunk a magasabb világok méréséhez? Petőfi Nyomda Rt., Kecskemét, 1992., 50. o.

hiányhoz kapcsolhatók, mint ahogyan azt *Mikesünknek anyja...* című versében konkretizálja:

mit tegyen az ember,
és az ember lánya,
ha minden szerette
hiányzik házából,
hiányzik karjából,
mert egy esztendeje
a szörnyű kórságból
ki nem lábalhatunk (...)

A hiányt a „szörnyű kórság okozza”, és hogy „gyermek-illat nélkül/ telik minden napunk.” Unokáit hiányolja, a hat kicsi lányt, kikhez hetediknek időközben Vince unokája is megszületett. A verseken átszűrődik a betegség és a kórházi elszigetelődés rosszkedvű, áporodott levegője is. A kór képe a kor képébe olvad, közösségi „élmény-nyé” formálódik, hiszen világméretű tapasztalásunk fogalmazódik meg a finom ereztű utalásokban.

Az érzelmi attitűd nem válik érzelgőssé Petróczi költészetében. Pilinszky evokációjában így csatlakozik a nagy költőelődhöz: „aki folyvást magát színezteti, / nem hagy az időt a szárnyaláshoz.” Ez a versbeszéd a kötet nyitóverséhez csatlakozik, ilyen láncolatát találjuk a gondolatoknak és utalásoknak az egész kötet során. Időközben a klasszicizáló, múltidéző merengés az irodalom területéről az emberiség történelmének vérmocskos, szégyenletes fejezeteihez fordul. Életrajzi ihletésű emlékképek, helyszínek követik egymást. A bensőséges, privát hangú múltidézés a Kántor Péternek címzett *Búcsú* című versben vált hangnemet és háttérrel. Nagyszülei regényét még át tudta adni az akkor hetvenéves költőtársnak. A 2019-ben megjelent *Ida és Gyula. Dédszüleim története* című regény, melyhez Kántor Péter ennyit fűzött: „Jó, hogy megírtad, jól esett.” – új fejezetet nyit az emlékezésben. Sorokból, töredékekből bújik elő a lappangó történelem, a múlt megannyi árnyéka. Megteremtődik, amit Walter Benjamin így foglal össze: „A sors az élők bűn-összefüggése.”² *A füst vállalása* még homályban marad utalásaival. Csak találgatni tudunk, mire gondol a szerző, amikor ezt írja:

Megvádolt salemi puritánok
módjára, testközelből
kóstoltam sokszor
sűrű gomolygást, maró lángot.

Az *Iszlag* című versben fejlődik tovább, tisztul ki a kép:

töltsük meg a nyáj-iszákot
ők is éljenek velünk,

² Walter Benjamin: Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok. Magyar Helikon, 1980., 63. o.

kiket nem feledhetünk,
kik alusznak temetőikben,
vagy távoztak gázban-hőben,
elröppentek füstfelhőkben.

A történelem felidézése egyben családtörténet is. Előjönnek az ősök régi fotográfiákról, temetők sírhantjai által. Walter Benjaminszólhatunk: „...mihelyt valami sors, máris: szerencsétlenség és bűn...”³ A megrajzolt alakok, egykori családtagok, rokonok, barátok gyakran súlyos és sötét háttérből lépnek elő, de a költő mindig fel tudja oldani valami mélyről fakadó derűvel és belső békével a tények által komorrá hangolt múlt fel-elevenítését. Kirajzolódik a bonyolult közép-európai családfa, melynek ágai szétterjednek, magukba olvasztva közeli és távoli nációkat. És előjönnek a pillanatképek eltávozott barátokról, az eltűnő időből fényképeken visszanező szemek által. A kötet jelentős része az emlékezés jegyében idézi meg az elődöket és sorsukat. Megjelenik Seifmann Ignác, a nagymama bácsikája, kinek „széphangú hegedűjén/ kivirágzott a magyar, / s a zsidó öröm és bánat” („Fidlere” is akadt...). A *Kályhacsempék rekviemje* Örkény Istvánra emlékezik. Az *Óda a „toast kenyér”*-hez hétköznapi epizódra foglalja a briteknél vendégeskedő tanári életet. Nagyapjához írt *Becenév* című versébe kedves gyermekkori emléket ágyaz: amikor a nagyapa egykor lányunokáját kis Mandrucikájának becézte.

Petróczi Éva kötetében minden személyessé, ezáltal hitelessé, bizonyos értelemben: bizalmassá válik. *Cáfolat* című versét Gergely Ágneshez írja, meghitt és bensőséges hangjából mély és elkötelezett szeretet árad: „...védőhálót/ kínálnak nekem ezúttal/ e-galamb villódzó csőrében/ hozzám röptetett szavaid.” Kapcsolata a világgal, múlttal és jellel egymást követik verseiben. A *Huszonhét évesen...* ismét a járvány káros korszakát idézi meg Jozsef Brodskij egykori, negyven strófás verses jóslata kapcsán. A Krónika „Kétezerhús, s huszonegy, / életünkéből kiesett” napot vesz nyilvántartásba, „két, karmos év”-et.

Harkovi Betlehem című versével napjaink háborús pusztulásához érkezünk. A kötet záró öt költemény az Ukrajnában dúló háború rémképeit rajzolja meg. A média által naprakészen közvetített huszonegyedik századi szörnyűségek egy légós, kényszer teremtette szülőszobába kísérik az olvasót. Petróczi Éva erős keresztény hittel olvasztja be a képet ama betlehemi jászol szakralitásába, a párhuzam által az egykori fenyegetettséget összekapcsolva az ukrán anya gyermekének háborús világgrahozatalával. A vers minden drámaisága mellett hittel zárul: „Igen, e halál-közeli, / földalatti szülőszobában, itt, / érintetlen, érinthetetlen/ az Élet ritmusa.” Egy éve, éppen márciusban keletkezett a vers. Megeleveníti saját élményét is a szerző *Mintha ötvenhat...* című versében, amikor ablakfüggöny mögül leste a „tankicákat”. A Sábát Anatevkában a túlélés hangján vetíti elének, miként fogyasztja ünnepi ételét Anatevka lakossága a romokon: „Anatevka mai népe, / a menekült sereg (...) nem mereng s kesereg./ Jövőt és békeség-ígéretet/ párálnak szombatjuk/ szerényen terített,/ szent asztalánál,/ egy rom-rengeteg/ ijesztő közelében(...)”.

³ Uo., 62. o.

A háború kirobbanása és elhúzódása mindnyájunk kedélyét borzolja és megüli. A hatalmas és egyre növekvő emberáldozat fellapozza bennünk a huszadik század első két világháborúját, és alig hisszük el, hogy ez ismét megtörténhetett. Paul Virilio Sylvére Lotringerrel készített *Tiszta háború* című riportkönyvében már a '80-as évek elején megjósolta az emberi nyugtalanságnak ezt a zajtalanul ránk törő következményét. Ők még a gépek háborújában gondolkodtak. Azóta kiderült, a fegyverek mögé oda kell állítani egy élő testet is, aki csak ember lehet. A kötet hátlapján olvashatjuk a kiemelt szöveget, melyet summáznak is tekinthetünk: „Ezelőtt úgy volt, hogy el kellett indulni ahhoz, hogy megérkezzék az ember. Ma a dolgok megérkeznek, mielőtt az ember elindulna. Érdekes kérdés, hogy mire fogunk várni akkor, amikor majd nem kell már várnunk ahhoz, hogy megérkezzünk. Szerintem azt fogjuk várni, hogy megérkezzék az, ami marad.”⁴ A tudomány háborújának jóslata tehát kissé módosult a gyakorlatban. Ám vannak egyezések a drámai fordulatok forgatókönyvében. A napi hírek és videófelvételek által betekintést nyerhetünk civilekként is abba a háttorzongató jelenségbe, hogy a katonák, az emberek egyszerűen csak „eltűnnek”. Még hősi halottként sem vonulhatnak be a történelembe: „Sokan nem veszik észre, hogy az eltűnés nem csupán kiegészítő módszer már, hanem olyan, amely egyre inkább fő módszerré válik. A holttesteknek el kell tűnniük.”⁵ A magyarázat igen tömör: „(...) minden háború a ravaszság háborúja.”⁶

A kötet záró verse *Az ukrán Szapphó*. Leszja Ukrajinka költőnő tragikus alakját egy epizód által idézi meg Petróczi Éva. A kilenc éves fiatal lány életéből azt a lényeges eseményt ragadja ki, amikor Szibériába száműzött nagynénjének *Remény* címmel verset írt. Mindaz, amit a történelem bűnökben és büntetésekben felhalmoz, a művészet és a gyermeki tisztaság által fogalmazódik és filtrálódik át, nemesedik meg: „... ez a törékeny, / zsenge korától/ súlyos betegségek/ markában vergődő, / szőke, kékszemű lánygyerek/ a mai menekültek seregének/ micsoda útravalót hagyott.”

„Ne ölj!” – szól a tízparancsolat talán legjelentősebb felszólítása. Országok törölték el jogrendszerükből a halálbüntetést, köztük hazánk is. Vannak kételkedők, akik vitatják a bűnözők, gyilkosok életben tartását, még ha életfogytig börtönfalak között is. Petróczi Éva verseskötete egyetlen ívbe foglalja az élet szentségét s annak elvétele bűnét. Az alkotó és gondolkodó ember nem tarthatja magát távol a világban tomboló eseményektől. Része és részese vagyunk mindannak, ami körülöttünk zajlik. Talán ezért fogalmaz így Rudolf Steiner: „Az ember korlátok közé szorított lény. (...) Léte időhöz és térhez kötött. Ezért az egész univerzumnak mindig csak egy korlátozott része lehet adott a számára. De ez a rész körös-körül, mind időben, mind térben kapcsolódik a többi dologhoz.”⁷

Petróczi Éva *A füst vállalása* című verseskötetéből 2022-ben hangoskönyv készült a Helma Kiadó jóvoltából. A kiadásért Dvariecki Bálint, a kiadó ügyvezetője felel. A verseket Molnár Piroska előadásában élvezhetjük.

⁴ Paul Virilio – Sylvére Lotringer: *Tiszta háború*. Balassi Kiadó, Budapest, 1993.

⁵ Paul Virilio, uo., 79. o.

⁶ Virilio, uo.

⁷ Rudolf Steiner: *A szabadság filozófiája*. Édesvíz Kiadó, Budapest, 1991., 65. o.

Szebik Imre – Zsugyel János: „A Miskolci Evangélikus Egyházközség 1945–1997 közötti története”

ÖSSZEFOGLALÁS

A könyv a mintegy két és fél évszázados múlttal rendelkező miskolci evangélikus egyházközség 1945–1997 közötti történetét dolgozza fel. Miskolc város életében a két világháború közötti években jelentős szerepet játszott az akkor mintegy ötezer tagot számláló egyházközség, hiszen az Eperjesről áttelepült Evangélikus Jogakadémia és az Evangélikus Tanítóképző tanári karának és diákságának tevékenysége meghatározó módon alakította a város társadalmi és közéletét. A kommunista hatalomátvételt követően az állam erőszakosan avatkozott be a gyülekezet életébe, meghatározó lelkészeit elűldözte, híveinek száma és aktivitása a társadalmi-gazdasági változások következtében megfogyatkozott. A múlt század hatvanas éveit követően ezt a folyamatot sikerült megállítani, majd a rendszerváltozás éveiben a kínálkozó lehetőségekkel élve megfordítani. A szerzők a küzdelmek, a helytállás és az átmenet éveiben keletkezett dokumentumok közlésével és elemzésével értékelik az események tanulságait. A hit- és kulturális szolgálat bemutatása mellett beszámol az egyházközség szociális és egyháztársadalmi tevékenységéről, valamint gazdálkodásáról is.

HABENT SUA FATA LIBELLI

A könyveknek megvan a maguk sorsa, mondja az ókori latin mondás, s ez érvényes erre a karcsú kötetre is, mely a közelmúltban került ki nyomdából. A megjelenés közvetlen aktualitása a patinás miskolci evangélikus gyülekezet temploma felépítésének ez év őszén esedékes 225. évfordulója. A kötet megjelentetését a borsod-hevesi egyházmegye kezdeményezte, melynek székhelye Arnóton található. Az abaúji község neve a szűkebb régió kívül nemigen cseng ismerősen, de Arnót volt egyike azon településeknek, ahol az ellenreformáció évtizedeiben az evangélikusok szabadon gyakorolhatták vallásukat, így a miskolci evangélikusok vasárnaponként Arnóton tartottak istentiszteletet. A miskolci evangélikus gyülekezet a jozefinista felvilágosult valláspolitiká következtében önállósulhatott 1783-ban, saját templomuk építését 1997-re tudták befejezni. Ezt követően látványos fejlődésnek indult az evangélikus élet Miskolcon, de a gyülekezet a két világháború között élte fénykorát, paradox módon épp a trianoni döntés következtében.

Ugyanis a Felvidék elcsatolását követően innen számos intézmény és ezek meghatározó személyiségei települtek át Miskolcra, többek között Eperjesről a legendás lutheránus kollégium és tanítóképző. Így kezdhette meg itt tevékenységét a Miskolci Evangélikus Jogakadémia, valamint az Evangélikus Tanítóképző, s ezek tanári karai is a miskolci gyülekezet erejét gyarapították. A második világháborút követő években az egyházellenes politika ezeket az intézményeket államosította, tanárait a város elhagyására kényszerítették, s a gyülekezetet is fokozatosan felőrlték. Ellehetetlenítették a hitoktatást és a szociális szolgálatot, a korábban öt lelkészt foglalkoztató gyülekezetben mindössze egy parókus lelkész és egy segédlelkész maradhatott. 1950-ben állami nyomásra kényszerrel nyugdíjazták az évtizedekig hűségen szolgáló lelkészt, majd egy évtizeddel később utódját koncepciós fegyelmi eljárással távolították el a gyülekezetből. A küzdelmes két évtizedet követően a létszámában megcsappant gyülekezet helyzete stabilizálódott, így az ekkor szolgáló lelkészekre a rendszerváltásig a „helytállás évtizedei” vártak, melyek során sikerült a kicsiny közösséget átmenteni a rendszerváltozás utáni évekre.

1983-ban – a gyülekezet fennállásának 200. évfordulóján – érezte magát eléggé felkészültnek a gyülekezet, hogy emléket állítson a küzdelmes két évszázadnak, s elkészült A Miskolci Evangélikus Egyházközség története – 1783–1983 című kiadvány. A ma már csak antikváriumi forgalmazásban felbukkanó kiadvány kolofonjában ezek a szavak állnak: „Kézirat gyanánt”. A 750 példányban megjelent, 310 oldalas könyv szerzői Várhegyi Miklós evangélikus helytörténész és könyvtáros, valamint Szebik Imre esperes, a gyülekezet akkori lelkésze voltak. Az 1945-ig terjedő történetet Várhegyi Miklós jegyezte, míg az Egyházközségünk az új társadalomban fejezet megírását Szebik Imre vállalta. Bár a kötet XX. századi történésekre vonatkozó megállapításai zömében ma is helytállóak, sem az 1919-es kommünre, sem a 2. világháborús megszállásra, sem az azt követő egyházüldözésre vonatkozó tényeket nem lehetett teljes mélységükben kifejezni. A könyv megjelentetésével kapcsolatos viszontagságok egyébként is jellemzőek a korra. Bár a kötet megjelentetését előzetesen az állami egyházügyi hatóságnak is engedélyeznie kellett, a nyomtatást egyetlen állami tulajdonú nyomda sem vállalta. Így a könyvet csak a Borsod megyei Fodrászszövetkezet stenciles sokszorosítógépén készíthették el, a szövetkezet református kapcsolatokkal rendelkező főkönyvelője jóindulatának köszönhetően. A fenti körülmények miatt az 1983-ban megjelent kötet anyagának kiegészítése parancsoló szükségként jelentkezett. Egyrészt az azóta eltelt négy évtized indokolta az egyházközség történetének folytatását, másrészt az időközben összegyűjtött dokumentumok és kutatható vált levéltári anyagok feldolgozása alapján lehetőségként kínálkozott az 1945 utáni történet értékelésének átgondolása.

A város 1944. évi ostromát követően a gyülekezet élete gyorsan rendeződni látszott. Bár a gyülekezet felügyelője, Bruckner Győző jogakadémiai dékán nyugatra távozott, de Duszik Lajos, a gyülekezet lelkésze helyén maradt, s nagy energiával látott hozzá a megmaradt hívek segítségével a háborús károk felszámolásához és a gyülekezeti tevékenység újraszervezéséhez. De már a következő évben akadályok sora merült fel, hiszen lehetetlenné vált az egyházakat támogató egyesületi tevékenység. Kényszerűen felszámolás alá került az Evangélikus Diákszövetség, a Luther Szövetség helyi szervezete, majd az Evangélikus Nőegylet is. Az igazi csapás azonban az egyházi oktatási rendszer 1948. évi megszüntetése volt, hiszen emiatt államosították a jogakadémiát és a tanító-

képzőt, s az állami fenntartású iskolákban is ellehetetlenítették a tömeges hitoktatást, így a vallástanító lelkészi állások fenntartása is fokozatosan megszűnt. 1950-ben azután megindult a frontális támadás az egyházközség ellen. A lelkészt a gyülekezet szándéka ellenére nyugdíjazták, így a három évtizedig hűségesen szolgáló, a város életében is nagy tekintélyt kivívott egyéniséget elveszítették. A lelkészválasztás hónapokig elhúzódó időszaka számos konfliktust eredményezett. A távozó lelkész utódja Weiszer Elek, korábbi vallástanító lelkész lett, aki ugyan gondoskodott a gyülekezet belső békéjéről, de nem kívánt bekapcsolódni a város társadalmi életébe, így az oktatási és szociális intézményektől megfosztott gyülekezet feladatok híján befelé fordult. Ez a helyzet az egyházakat a templomfalak közé száműző államhatalom számára kívánatos volt, s találkozott az akkori egyházvezetés konfliktuskerülő hozzáállásával is. A harvtanas évek közepén azonban az államhatalom elérkezettnek látta az időt, hogy újból erőszakos módon nyúljon az egyházközség életébe. Arra kényszerítette az országos egyházi vezetést, hogy a gyülekezet lelkészét illegális iratterjesztés miatt – ami külföldi teológiai írások fordításainak sokszorosítására korlátozódott – mozdítsa el állásából. Ez a külső – az állami akaratot kiszolgáló központi egyházi – beavatkozás újbóli több hónapos békétlenséget okozott, s az egyháztagok egy részének távozásához vezetett. A küzdelmes két évtized kiemelkedő eseménye az 1956-os forradalomhoz kapcsolódik, ahol Bodrog Miklós, a gyülekezet segédlelkésze rádióbeszédben kísérelte meg a városi sortűzek áldozatai miatti felkorbácsolt indulatok megfékezését, az önbíráskodás felszámolását. Az aktív szerepvállalás később a segédlelkész eltávolítását eredményezte a gyülekezetből, így ez is egy eleme volt a társadalom ügyei iránti elkötelezettséget büntetni kívánó egyházpolitikának.

A fennmaradásért vívott küzdelem két évtizedét követően a „kádári konszolidáció” éveiben a helytállás két évtizede következett, ahol a gyülekezetben szolgáló két lelkész, Fabiny Tibor és Szebik Imre gondoskodtak a helyzet fokozatos stabilizálásáról, s a lelki gyarapodásról. A hetvenes és nyolcvanas években ugyan nem került sor nyílt állami beavatkozásra a gyülekezeti életbe, de megkísérelték a gyülekezet anyagi feltételrendszerének nehezítésével eredeti egyházellenes céljaikat elérni. Egyrészt a meglévő ingatlanvagyon (templom, gyülekezeti terem és lelkészlakás) fenntartása a megfogyatkozott egyházfenntartó híveket terhelte, másrészt a temető területének többszöri kisajátítása, majd a temetőhasználat korlátozása jelentett egyrészt folyamatos küzdelmet a hatóságokkal, másrészt csökkenő egyházközségi bevételeket. A megmaradt hívek ennek ellenére is hűséggel kitartottak, s a hetvenes évektől az államhatalom is törekedett a hívők közösségének társadalmi szintű integrálására. E folyamat mögött feltehetőleg az a szemléletváltás állt, mely a nyílt konfrontáció helyett az egyházak szerepvállalásának lassú felszámolásával, illetve elhalásával számolt. Az így megnyíló lehetőségekkel a miskolci egyházközség is élni tudott. Hangversenyek helyszínének biztosításával újra bekapcsolódott a város kulturális vérkeringésébe. Jelesebb évfordulók alkalmából kiállításokat szerveztek, melyből kiemelkedik az az esemény, mely a gyülekezeti könyvtár alapításának centenáriuma-hoz kapcsolódott, mely egyébként Miskolc város első közkönyvtára volt. Luther Márton születésének 500. évfordulója egyházi jelentőségű évforduló volt, de egész országra kiterjedő rendezvénysorozat szerveződött köré 1983-ban, s erre az évre esett a miskolci gyülekezet alapításának 200. évfordulója is, melynek

tiszteletére elkészült a gyülekezet két évszázados történetének krónikája is. A most megjelent kötet kiadásának egyik indoka az volt, hogy az 1983. évi külső körülmények miatt az akkori kiadványban nem lehetett az 1945 és 1983 közötti időszak történéseiről teljes nyíltsággal írni, hiszen egy részletes, az egyházpolitika mesterkedéseit tényszerűen elemző kiadványhoz a megjelenéshez szükséges hatósági engedélyt nem lehetett volna megszerezni. Így is a szerzőpáros kivételes érzékenységet dicséri az a tény, hogy ezekről az évekről mindössze az eseményekre szorítóköző tömör összefoglalást adtak. Megállapításaik annak ellenére vállalhatók ma is, hogy ez a történeti áttekintés nem tér ki az események mögött húzódó egyházellenes szándékokra. Kiemelkedő esemény volt 1984-ben a Lutheránus Világgyűlés budapesti megrendezése, melyhez a megyében több gyülekezet fogadott népes nemzetközi egyházi delegációt. Nem vitás, hogy a rendezvény engedélyezésével az államhatalom hazánk nemzetközi elismertségét kívánta elérni, s ehhez kínálta magát az evangélikus egyház nemzetközi beágyazottsága és elismertsége. Ugyanakkor a protokolláris alkalmak eredményes lebonyolítása mellett alkalom nyílt a látogató és fogadó egyházi közösségek számára a közvetlen információcserére és kapcsolatfelvételre, ami a rendszerváltozás közelgő éveiben már állami felügyelet nélkül biztosította az újrakezdés lehetőségét.

1985-ben újabb szakasz vette kezdetét a gyülekezet életében, mely a helytállás két évtizedét követően a rendszerváltozás éveire történő erőgyűjtés és az új lehetőségekre történő nyitás jegyében telt el. Sárkány Tibor lelkész és felesége, Sárkányné Horváth Erzsébet másodlelkészek szolgálták az 1997-ig terjedő átmenet éveiben a gyülekezetet. Az időközben előregedett és létszámban megfogyatkozott gyülekezet új munkaterületeket talált az újból megindított ifjúsági és gyermekmunkával, valamint az – akkor még fakultatív – hitoktatással. A keresztyén evangélikus szabadegyetemi előadások rendszeres felekezeti alkalmakká szerveződtek. A templom épülete helyet adott egyházzenei rendezvényeknek, s ezzel a város kulturális életének jelentős helyszínévé vált. Több száz fiatal embert vonzott a Kaláka folkfesztivál keretében megrendezett missziós istentisztelet is, melynek évenként ismétlődő sorozatát csak a rendezvény Egerbe történő áthelyezése szakította meg. Fokozatosan javult a gyülekezeti munka anyagi feltételrendszere is, hiszen a temetőhasználatot érintő korlátozásokat a rendszerváltozást követően feloldották, s a korábbi gyülekezeti ingatlanvagyon egy része is saját tulajdonba került vissza, ami a nyugdíjas korú egyházfenntartó tagság válláról jelentős terheket vett le, hiszen az ezekből származó jövedelem részben fedezetet nyújtott a halaszthatatlan ingatlan- és orgonafelújításra is.

1997-ben a nyugdíjba vonuló lelkész házaspár átadta helyét, de a gyülekezeti templom felépítésének 200. évfordulójára szervezett ünnepséget még utódaikkal együtt készítették elő és bonyolították le. Az ünnepségsorozat keretében megemlékeztek a 150 éves Evangélikus Tanítóképzőről, valamint előadás hangzott el a gyülekezet történetéről, illetve a miskolci templom orgonájáról, és megemlékeztek az itt szolgáló kántorokról is.

A nevezetes évfordulók alkalmat nyújtanak arra is, hogy a közösség jövőképét is megjelenítsék. Ennek a jövőképnek a felvázolása nem az ünnepség keretében, hanem az akkoriban Örömhír néven újraindult gyülekezeti újság lapjain található, s a kötet gazdag dokumentumanyagának részeként is olvasható. Sárkányné Horváth Erzsébet itt arra ke-

resi a választ, hogy a mai kor embere miért nem érzi közel magához az egyházat, miért nem talál otthonra gyülekezetében? Bár az ember alapvetően társas lény, sokak alapvető élménye a befogadó közösség hiánya. Az egyházak kategorikusan megfogalmazott hittételei, az idegenné váló istentiszteleti nyelv és szokások szintén elidegenítik az embereket a közeledéstől. A jövő gyülekezeteinek ezért családias-emberközelinek kell lenniük. Családias, mert elviseli az embertársak gyarlóságait, s emberközeli, mivel az emberek valós problémáinak megoldásában segít, s amelyet Jézus Krisztus példája és ereje tart össze.

A szerzők a kötet a „küzdelmek” és a „helytállás” évtizedeinek történetének újrafogalmazásával és az „átmenet” éveinek 1997-ig terjedő krónikájával olyan visszatekintést végeztek, melynek tanulságai megalapozhatják a hitbeli növekedés és a jövőbeli széles körű társadalmi felelősségvállalás újabb korszakát.

A gazdag képanyaggal ellátott igényes kötet címlapját Máger Ágnes miskolci evangélikus festőművész Luther-portréjáról készített fénykép díszíti. A dombormű eredetije a miskolci Luther-udvarban álló templom előterében található. A reformáció 500. évfordulójának emlékére elhelyezett emléktáblán áll még a reformáció közismert öt sola/solus/soli jelmondata, mely a kötet szerzői számára is irányadó volt:

Egyedül a Szentírás, Egyedül Krisztus, Egyedül a kegyelem, Egyedül a hit, Egyedül Istené a dicsőség!

Sebik Imre – Zsugyel János: A Miskolci Evangélikus Egyházközség 1945–1997 közötti története

Borsod–Hevesi Egyházmegye

ISBN: 978-615-01-4852-6

Terjedelem: 96 oldal

(Az írás eredetileg a Polgári Szemle folyóirat 2022/1. számában jelent meg.)

Csereháti pasztorálszociográfia

KAMARÁS ISTVÁN PROFESSZOR ÉS BARTHA ISTVÁN LELKIPÁSZTOR KÖNYVAJÁNLÓ BESZÉLGETÉSE

Bartha István: *Abban a megtisztelő helyzetben vagyok, hogy pasztorálszociográfiádat már 2021 decemberében, kézirat formájában olvashattam. Az elmúlt években láttam néhány fantasy filmet, amikben vagy egy társasjáték vált valósággá, vagy egy könyvbe került bele az olvasó. Kicsit ez jutott eszembe róla. Mennyire érzed merésznek ezt a vállalkozásodat, és mennyiben tudod azt mondani, hogy valós tapasztalatokon alapul?*

Kamarás István OJD: Megpróbálni a jövőt látni ugyancsak merészség, sőt talán pófátlanság. Kissé más a helyzet egy olyan utópia esetében, mely az akár meg is történhetne jegyében íródott, mint a Csereháti pasztorálszociográfia, amiről olvasói közül sokan szintén így gondolják. Amit ebben megírtam, abból sok minden megtörtént, pontosabban olyanokat is írtam bele, melyek egy az egyben megtörténtek, mint például az uborkázás, vagy az, hogy egyszerű parasztasszonyok művész gobelint szőnek a templom részére. Amikor a 90-es évek elején olyan katolikus plébániákról és plébánosokról írta, ahol olyasmi történt és akik olyasmit csináltak ami akkor teljesen rendhagyó volt, úgy is lehetett olvasni, hogy a jövő valósult meg a jelenben.

B.I. *A könyvedről készült pódium beszélgetésben Kiss Ulrich S.J. említett olyan példát, ahol egy termelő üzem dolgozói között alakított ki a tulajdonos egy testvéri közösséget, amelyben havi rendszerességgel, istentisztelethez hasonló keretek között összegyülekeznek, és meg tudják beszélni az aktuális ügyes-bajos dolgokat is. Ez tehát nem utópia. Nyilván ennek ára van, hiszen a kizárólag profitot szem előtt tartó kapitalizmus érdekeivel ez ellenkezik. Lehetségesnek tartod, illetve látsz rá hazai példát, hogy egy sikeres ember, vagy csoport, akár a saját anyagi érdekeivel ellentétesen is képes arra, hogy mégis törekedjen a közösség építésére?*

K.I. Erre azért akad példa a világi és a vallási civil mozgalmak világában egyaránt, az országosan ismert példák mit Ritoók Nóra vagy Iványi Gábor mellett is szép számmal.

B.I. *Mit mondanál annak, aki szerint ez az egész csupán egy letűnőfélben lévő ódon intézmény belső problémája, és a valós társadalom már régen túl van ezeken?*

K.I. Egyebek mellett – mint például a misztika – a vallás két fontos halmazállapota az intézmény és a mozgalom. Ezek mindig is egymás mellett, egymást befolyásolva éltek, gondoljunk például Szent Ferenc mozgalmára, és az intézményes egyház nevében velük bölcs kompromisszumot kötő pápával, aki az intézményt képviselte. Megjegyzem ez esetben a mozgalmat képviselő Ferenc is bölcsen engedett, nem úgy mint egyes eretnekmozgalmak képviselői. Mivel mint minden vallásban és egyházban a katolikusiban is jelen vannak a mozgalmak, a szükségszerűen mindig elmeszesedő, megmerevedő intézményt megújulásra ösztönző mozgalmak, ha csak el nem kergetik vagy tűzzel-vassal

ki nem, irtják őket, életerejét jelenthetik a vallási intézménynek. Ferenc pápa egyházát, akár argentinai püspök korában, akár pápaként például erőteljesen befolyásolta a felszabadítás teológiája mozgalma. Utópiám tengelyében egy katolikus egyházreform szerepel, mely egyben társadalmi reform is, egy három felekezeti valóságos terepen játszódik, és az utópiabeli reformtörekvések jelentős részben felekezeti-, sőt vallásköziek is. Azt egyébként nem hinném, hogy a katolikus egyház ódonabb lenne, mint mondjuk a hozzá képest jóval fiatalabb evangélikai egyházak. A mindenkor valós társadalom, főleg annak fogyasztói változatai pedig éppen a mozgásban lévő egyházakhoz vagy egyházi törekvésekhez képest maradnak le. Mely ország kormányának környezetvédelmi politikája közelíti meg Ferenc pápa „Laudato si” enciklikájában leírtakat?

B.I. *Nem érzed mégis, hogy túl szép ez így? Hiszen a visszafogott és realiztikussá fotoshop-olt álmodozás közben egy nagyon is valóságos, és sajnos egyáltalán nem könnyű formájában, mégis minden képzeletet felülmúlóan brutális disztópia épül körülöttünk.*

K.I. Egy utópia rendeltetésénél fogva túl szép kell legyen, mert tudatosan eltekint a szigorú történelmi meghatározottságoktól, és túl optimista az emberképe. A Csereháti pasztorálszociográfia ebben, ahogyan mondod, brutális disztópiában játsódik, amelyben végül is megszüntetik az egyházmegyét, amelyben azonban - és ettől utópia - a mozgalmat, a ferencpálista rendet nem lehet megszüntetni. Annyiban talán mégis eltér könyvecském a hagyományos utópiáktól, hogy fontos fejezete az Üvegplafon, melyben szó esik a növekedés hatáiról. Arról a reális akadályról is szó esik, hogyan veszélyeztethet egy ilyen reformot a mobiltelefon csábítása. Ami a mi kis magyar disztópiánkat illeti, bérmennyire is fojtogató, ki lehet nevetni, túl lehet lépni – transzcendálni – rajta, és lehet orra elé utópiát állítani. Az is igaz, hogy egyelőre csak egy 150 példányban megjelenő könyvben, mely annak az egyháznak, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösségnek a kiadójánál jelent meg, melynek egyes tevékenységei talán még fel is múlják az utópiámban leírtakat.

B.I. *A szereplők között vannak valós személyek is. A néven nevezett szereplők is nyilván valós személyekről szerzett tapasztalatok alapján lettek megformálva. Amikor a megszólalásaikat fogalmazod, beleéled magadat a helyükbe, próbálsz a fejükkal gondolkodni?*

K.I. A klasszikus utópiáktól eltérően sok valóságos, vagy azokhoz nagyon, vagy csak ebben-abbban hasonló személy jelenik meg, ezzel is sugallva, hogy akár meg is történhetne. Természetesen nagy hatással voltak rám olyan személyiségek, akikkel találkozhattam, és most illendőségből az élőket nem említem, akik József Attilát idézve „túl-léptek e mai kocsmán”, mint például Rozgonyi György a szentimrevárosi földalatti katolikus mozgalom civil vezetője, Nyíri Tamás teológus és filozófus, Gyökössy Endre református teológus és pszichológus, Zsolnai József iskolateremtő pedagógus, Pálos Antal jezsuita, Balogh Zoltán polihistor, Nagy Árpád katolikus plébános, Hankiss Elemér filozófus. Esetünkre is érvényes, hogy – megint József Attilát idézve – „Verset írunk - ők fogják ceruzámat s én érzem őket és emlékezem.”

B.I. *Ha nem is panaszkodik mindenki mindig arról, hogy magára marad, és hiányzik a szolidaritás, néha mégis az az érzésem, mintha Karinthy novellája válna valóra, ahol*

mindenki állítólag azt kiáltotta, hogy „a názáretit!”, de együtt valahogy ez mégis úgy hangzott, hogy „Barabbást!”. Hogy látod ezt?

K.I. A magamra maradást én is többször megéltem egyes ügyekben, egészében és végleg sosem maradtam magamra, mert még a magamra maradásban is voltak vagy lettek társaim, és más ügyekben megmaradtak mellettem.

B.I. *Keresztény szociológus vagy inkább, vagy vallásszociológus?*

K.I. Szociológus vagyok, szociográfus vagyok, író vagyok és nem keresztény ez meg az. Nem tudom és nem akarom lehántani magamról énjeimet. Amikor kutatok, írok, amennyire lehet megpróbálom felmérni habitusbeli, értékrendbeli, világnézeti elfogultságaimat. Szociológus vagyok és keresztény vagyok és Bulgakov- meg Tarkovszkij-kedvelő vagyok. Evangélikus egyetemen és adventista főiskolán tanítok. Szociográfusként Szent Pállal szólva amikor a krisnásokot kutattam, krisnás voltam, amikor evangélikusok között, evangélikus, amikor Kiskunhalason kiskunhalasi.

B.I. *Van remény Magyarország számára? Van remény az egyház számára? Tudunk reményt mutatni általában az embereknek? Keresztényként – gondolom – ezekre a kérdésekre mindketten igennel válaszolnánk. A kérdésem hozzád, mint tudóshoz, most az, hogy látsz valamit kibontakozni az emberek között, ami hasonlít az utópiához?*

K.I. Mint említettem, utópiám az akár meg is valósulhatna jegyében született földre szállott utópia, több már kicsiben, periférián, titkokban megvalósultat építettem bele.

B.I. *Melyik megközelítés a relevánsabb számodra: a kereslet-kínálat palettán össztársadalmi problémák megoldásán dolgozni vallási, ideológiai, kulturális különbségeken felülemelkedve, gerilla módszerekkel, vagy arra a kérdésre felelni tettekkkel, hogy Krisztus tanítványainak mi is a valódi küldetésük a világban? Tudom, ez így csapdának tűnhet, hiszen a két dolgot nem szabad egymás ellen kijátszani, de talán a kettő közötti átfedést még inkább érzékelhetővé teszi ha külön-külön mindkét megközelítést magunkévá téve, azokat konzekvensen végiggondoljuk. Lehet ez egy közös nevező, amit tulajdonképpen az utópiát tényleg a földre hozhatná?*

K.I. Igazi poéngyilkos vagy. Pontosan elmondtad kérdések formájában, hogy miről szól a könyvem. Így csak azt mondhatom rá, hogy: Ámen!

B.I. *Annál inkább ajánlom elolvasásra mindenkinek! És köszönöm a beszélgetést!*

A beszélgetés aktualitását az alábbi könyvek megjelenése szolgáltatta:

KAMARÁS ISTVÁN OJD: Ferencpálista egyházreform a Csereháton. Egyházreform, Budapest, 2018.

KAMARÁS ISTVÁN OJD Csereháti pasztorálszociográfia. Wesley, Budapest, 2022.

(A beszélgetés a SOLA Rádió Agora című 2023 márciusi műsorának szerkesztett változata)

E számunk szerzői

Dr. Bácskay Károly PhD egyetemi docens, Evangélikus Hittudományi Egyetem

Dr. Békefy Lajos PhD, református lelkész

Bodnár Dániel újságíró, Új ember

Prof. Cs. Varga István irodalomtörténész

Dr. Finta Éva irodalomtörténész

Prof. Hevesi Attila professor emeritus, Miskolci Egyetem

Dr. Illés György PhD irodalomtörténész, író

Prof. Kaptay György akadémikus, Miskolci Akadémiai Bizottság, elnök

Keller Péter MSc, MBA, ügyvezető Gárdonyi Géza Bt.

Keresztesné dr. Várhelyi Ilona művészettörténész

Kölcsey Ferenc (1790–1838)

Dr. Loboczky János CSc főiskolai tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
BMK Eger

Dr. Petrőczy Éva PhD, József Attila-díjas költő, irodalomtörténész

Platthy Iván címzetes államtitkár

Rózsa Tibor presbiter, Diósgyőri Református Gyülekezet

Prof. Sallai János, egyetemi tanár, Nemzeti Közszerződési Egyetem

Prof. Sárly Pál egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, ÁJK

Dr. Várhelyi Krisztina alapító, Éltető Lélek Alapítvány

A szerkesztőbizottság:
Alakszainé dr. Oláh Annamária,
Gróf Lajos, Papp András, Hangóné Birtha Melinda,
Sasvári István, Sebestyén Eszter (olvasószerkesztő), Szelenge Judit,
dr. Várhelyi Krisztina, dr. Zsugyel János (főszerkesztő)

Lapalapító: *Gróf Lajos*
Tipográfia: *Keglovics János*

ISSN 2676-8127

Kiadja: *az Éltető Lélek Alapítvány*

Támogatók:
MTA Miskolci Területi Bizottság

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

**Eszmék és Értékek
Alapítvány**

Felelős kiadó: *Holndonner Ferenc,*
Alakszainé dr. Oláh Annamária

Tipo-Top Nyomda, Miskolc
Felelős vezető: *Solymosi Róbert*

Olvasóink a folyóirat megjelentetését
az Éltető Lélek Alapítvány CIB Banknál vezetett
10700086-68936099-51100005 számú számlájára
történő átutalással támogathatják.
HOZZÁJÁRULÁSUKAT KÖSZÖNJÜK!